

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ MALATYA'DA
İBTİDÂİ EĞİTİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof.Dr. Mehmet KARAGÖZ**

**Hazırlayan
Cahit POLAT**

MALATYA 2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ MALATYA'DA İBTİDÂİ EĞİTİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cahit POLAT

Danışman
Prof.Dr. Mehmet KARAGÖZ

MALATYA 2021

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İbtidaî Eğitimi” başlıklı çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Cahit POLAT

ÖNSÖZ

Günümüz Türk Eğitim Sistemi köklü bir geçmişe sahiptir. Tabii olarak köklü geçmiş içerisinde Osmanlı Dönemi Eğitim Sistemi önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Dönemi Eğitim Sistemi, devletin kuruluşundan itibaren müesses yapısı itibariyle zamanın gerektirdiği ihtiyaçlara göre yenileştirmeler yapılarak düzenlenmiştir. II. Abdülhamid Dönemi'nde yapılan yenileşme çalışmaları da dönem içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Dönem içerisinde yapılan bu yenileşme çalışmalarının ibtidaî eğitimi ile ilgili kısmı özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nden itibaren hız kazanmıştır. Devletin merkezinde başlayan yenileşme çalışmaları şartlar ve imkanlar ölçüsünde taşrada da uygulanmaya çalışılmıştır.

Osmanlının bir taşra şehri olan Malatya'da, II. Abdülhamid Dönemi'nde yapılan eğitimde yenileşme çalışmalarının uygulandığı yerlerden biridir. Bu çalışmamızda II. Abdülhamid Dönemi'nde Malatya'da ibtidaî eğitimle ilgili alınan kararlar ve uygulamaları incelenmeye çalışıldı.

Öncelikle lisansüstü çalışmamın her anında yanımda olan, Türk Tarihi'ne ve eğitim konularına bütünlük içinde ve devamlılık anlayışı çerçevesinde bakmamı sağlayarak böyle bir çalışmanın yapılması konusunda beni teşvik eden, çalışma sürecinde yol göstericiliği ve katkılarıyla desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ'e teşekkür ederim. Yine bu süreçte her anlamda desteklerini gördüğüm, Dr. Öğr. Üyesi Danyal TEKDAL'a, Dr. Habibe POLAT'a, Dr. Hüseyin KARCI'ya şükranlarımı sunarım.

Cahit POLAT

ÖZET

XIX. yüzyıla girerken Osmanlı Devleti, siyasî, idarî, iktisadî, askerî alanlarda olduğu gibi ilmî ve kültürel alanlarda da birçok mesele ile karşı karşıya kalmış ve temel müesseselerde/kurumlarda ciddi anlamda sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Bu sıkıntıları kaldırmak için devlet, ya söz konusu müesseselerin ıslahı yoluna gitmiş ya da yeni düzenlemelerle yeni müesseseler inşa etmiştir. Bilhassa Tanzimat Dönemi ile başlayan süreçte eğitim kurumları ve politikaları anlamında da köklü değişiklikler yapmıştır.

Zira Tanzimat, Osmanlı Devleti için hem düşünce alanında büyük dönüşümlere hem de bu düşünce zemininde yeni kurum ve kuruluşların inşa edilmesine sebep olmuştur. Aslında batının etkisiyle Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyıldan itibaren eğitimle ilgili ıslahat/yenileşme düzenlemeleri yapılmaya başlanmıştır. İlk olarak askerî kurum ve kuruluşlarda görünen batı etkisindeki düzenlemeler Tanzimat'la Osmanlı'nın bütün kurum ve kuruluşlarında olduğu gibi eğitim alanında da belirleyici olmuştur. Tanzimat'tan sonra eğitim alanında atılan en ciddi adımlardan biri 1846 yılında *Maârif-i Umûmiye* teşkilatının kurulmasıdır.

Eğitim kurumları ve siyasetinde yapılan yenilikler ve düzenlemeler II. Abdülhamid döneminde yeni bir ivme kazanmış denilebilir. Bu dönem, eğitim anlamında kurum ve kuruluşların hem sayı olarak artış kaydettiği hem de İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de yaygınlaştığı bir dönemi ifade etmektedir. Buna bağlı olarak değişen, gelişen ve çeşitlenen eğitim kurumları ile yeni bir eğitim politikasının Anadolu'ya yayıldığı görülmektedir. Eğitim-öğretimle ilgili kurum ve kuruluşların taşra teşkilatının en küçük birimlerine kadar ulaştığı bilinmektedir.

Bu tez çalışmasının konusu, II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarının önemli bir parçası olan ibtidaî eğitiminin, Malatya sancağı hudutlarında; mekteplerin inşası, personel maaşları, okutulan dersler, öğrenci kayıt ve nakilleri başlıklarında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Eğitim, II. Abdülhamid, İbtidaî, Malatya,

ABSTRACT

XIX. While entering the 19th century, the Ottoman Empire faced many problems in the scientific and cultural fields as well as in the political, administrative, economic and military fields, and serious problems arose in the basic institutions/institutions. In order to remove these problems, the state either went for the improvement of the institutions in question or built new institutions with new regulations. Especially in the process that started with the Tanzimat period, it made radical changes in terms of educational institutions and policies.

Because the Tanzimat Reforms caused both great transformations in the field of thought and the construction of new institutions and organizations on the basis of this thought. Since the 19th century, reform/renewal arrangements have been made regarding education and there is the influence of the west in these arrangements. Western-influenced regulations, which first appeared in military institutions and organizations, will be decisive in the field of education as well as in all institutions and organizations of the Ottoman Empire with the Tanzimat. One of the most serious steps taken in the field of education after the Tanzimat was the establishment of the General Education Organization in 1846.

Innovations and regulations in educational institutions and politics II. It can be said that it gained a new momentum during the reign of Abdülhamid. This period refers to a period in which institutions and organizations in terms of education both increased in number and became widespread in Anatolia and Rumelia outside of Istanbul. Accordingly, it is seen that a new education policy has spread to Anatolia with the changing, developing and diversifying educational institutions. It is known that educational institutions and organizations reach even the smallest units of the provincial organization.

The subject of this thesis is, II. The primary education, which was an important part of the education policies of the Abdülhamid period, was within the borders of Malatya district; The construction of schools, personnel salaries, courses taught, student registration and transfers are discussed.

Key Words: Ottoman, Education, II. Abdülhamid, The second primitive, Malatya,

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
KONU ve KAYNAKLAR.....	xii
Tezin Konusu.....	xii
Tezin Amacı ve Önemi.....	xiv
Tezin Kapsam ve Sınırları.....	xv
Kaynaklar.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MAHMUD'TAN II. ABDÜLHAMİD'E KADAR İBTİDAİ EĞİTİM

1.1. II. Mahmud Dönemi (1808-1839).....	10
1.1.1. İbtidaî Eğitim Müesseseleri.....	10
1.1.2. İbtidaî Eğitimin İdareci ve Öğretmenleri.....	12
1.1.3. Müfredatları.....	12
1.2. Abdülmecid Dönemi (1839-1861).....	13
1.2.1. İbtidaî Eğitim Müesseseleri.....	13
1.2.2. İbtidaî Eğitimin İdarecileri ve Öğretmenleri.....	14
1.2.3. Müfredatları.....	15
1.3. Abdülaziz Dönemi (1861-1876).....	16
1.3.1. İbtidaî Eğitim Müesseseleri.....	16
1.3.2. İbtidaî Eğitimin İdareci ve Öğretmeleri.....	20
1.3.3. Müfredatları.....	20
1.4. II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909).....	23
1.4.1. İbtidaî Eğitim Müesseseleri.....	23

1.4.2. İbtidaî Eğitimin İdarecileri ve Öğretmenleri	28
1.4.3. Müfredatları	29

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ MALATYA'DA İBTİDAÎ MEKTEPLER

2.1. Malatya Merkez Sancağında Bulunan İbtidaî Mektepler:	34
2.1.1. Malatya Mekteb-i İbtidaîsi	39
2.2. Kaza ve Nahiyelerde Bulunan İbtidaî Mektepler	42
2.2.1. Malatya Kaza ve Nahiyelerinde Bulunan İbtidaî Mektepler:	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALATYA'DAKİ İBTİDAÎ MEKTEPLERİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ

3.1. Eğitim Müesseslerinin Bina Edilmesi	47
3.1.1. Devletin İnşa Ettikleri	47
3.1.2. Halkın Yardım ve Katkılarıyla İnşa Edilenler.....	53
3.2. İdareci, Öğretmen ve Yardımcı Personel Tayinleri	58
3.3. Maaşlar	63
3.4. Öğrenci Kayıt ve Nakilleri	67
3.5. Okutulan Dersler ve Müfredat	69
SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	90
EKLER	97

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Maârif İstatistiğine H.1310-1311(M.1893-1894/M.1894-1895) Göre İbtidaîler.....	27
Tablo 1.2. Vilayat-i Şahanede Bulunan Mekâtib-iİbtidaîye-i İslâmiye Maârif İstatistiği, (H.1310-1311) M.1893-1894/1894-1895:.....	27
Tablo 1.3. 1892 Talimatnamesine Göre Şehir ve Kasaba İbtidaîleri Müfredat Programı	30
Tablo 1.4. 1892 Talimatnamesine Göre Köy İbtidaîleri Müfredat Programı	31
Tablo 1.5. Bir Dershaneli ve Bir Muallimli İbtidaî Mekteplere Mahsûs Tevzî-yi Dürûs Cedveli.....	32
Tablo 1.6. İki Dershaneli ve İki Muallimli İbtidaî Mekteplere Mahsûs Tevzî-yi Dürûs Cedveli.....	33
Tablo 2.1. H.1312 (M.1894-1895) Tarihli Vilayet Salnamesine Göre Malatya'da Bulunan İbtidaî Mektepleri	37
Tablo 2.2. Öğretmenler ile Hizmetlilerin Devamı ve Öğrencilerin Mevcuduna Dair Maârif Müdürü Vasıtasıyla Maârif Nezâreti'ne Sunulan Devam Cetveli.....	40
Tablo 2.3. Öğretmenler ile Hizmetlilerin Devamı ve Öğrencilerin Mevcuduna Dair Maârif Müdürü Vasıtasıyla Maârif Nezâreti'ne Sunulan Devam Cetveli.....	41
Tablo 2.4. Malatya Kaza ve Nahiyyelerinde Bulunan İbtidaî Mektepler	44
Tablo3.1. Sultansuyu Çiftliği Hamidiye Kışlası Civarına Zabıtarlar ve Kısmen Ahali Yardımıyla İnşa Edilen İbtidaî Mektebin Keşif Cetveli.....	56
Tablo 3.2. 1905-1906 Yılları Mevcut 29 Vilayet ve 7 Müstakil Sancaktaki İbtidaî Sayısı	57
Tablo 3.3. Ankara Dârü'l-muallimîn Şubesine Ait İmtihan Cetveli.....	60
Tablo 3.4. 1891-1892 Yıllarında Malatya'da Ev, Dükkân ve Diğer Eşya Fiyatları	65
Tablo 3.5. İstanbul ve Kasaba Mekteplerindeki Haftalık Ders Saatleri	71
Tablo 3.6. Ders ve Teneffüs Dağılımı Çizelgesi:	71
Tablo 3.7. Köy Mekteplerindeki Haftalık Ders Saatleri.....	72
Tablo 3.8. 1904 Yılı İlkmektep Ders Programı.	72

Tablo 3.9. Malatya Sancağının Akçadağ Kazasına Tâbi Hekimhan Mektep-i İbtidaîsinin (M.1910-1911/1911-1912) 328-329 Sene-i Dersiyesine Mahsus İmtihan-ı Umûmi Cetveli.....	76
---	----

KISALTMALAR

A. MKT.	: Sadaret Mektûbî Kalemi
A. MKT. MHM.	: Sadaret Mektûbî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası)
A. MKT. UM.	: Sadaret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyet
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
BEO.	: Bâb-1 Âlî Evrak Odası Tasnifi
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi
DH. MUİ.	: Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-1 Umûmiye İdaresi
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi
DH. TMİKS.	: Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât ve Islâhat Komisyonu
H.	: Hicri
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
M.	: Miladi
MF. İBT.	: Maârif Nezâreti Tedrisat-1 İbtidaîye Kalemi
MF. MKT.	: Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
ŞD.	: Şûrâ-yı Devlet

KONU ve KAYNAKLAR

Tezin Konusu

Bu tezin konusu olarak seçilen başlık “II. Abdülhamid dönemi Malatya’da İbtidaî Eğitimi” dir. Bu başlığın “eğitim” kavramını, konunun hudutları içerinde kalmak şartıyla eğitim nedir? Öğretim nedir? Tartışmaları ve ayrı ayrı bilgilendirme de yapılmayacaktır. Burada “eğitim” kavramına aynı zamanda “öğretim” kavramı da yüklenerek kullanılacaktır. Eğitim, genel bir kabulle “bir davranış değiştirme sürecidir” denilebilir. Davranış değişiklikleri; istenen, olumlu ve kabul gören olması gerekir. Davranış değiştirmenin planlı ve düzenli yapıldığı yerler eğitim müesseseleri/kurum ve kuruluşlarıdır. Dolayısıyla eğitim, birey ve toplumun gelişim ve değişimi açısından temel yapı taşlarından biridir. Devletler, toplumun inşası için gerekli olan ideal bireyleri eğitim sistemi aracılığıyla yetiştirmeye çalışırlar. Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren eğitimle ilgili hususlara ciddiyle bakmış, oluşturduğu eğitim sistemini zamanın ve şartların gerektirdiği biçimde sürekli geliştirerek yıkılışına kadar sürdürmüştür. Kuruluşunda ve klasik dönemlerde hedeflenen maksatlara ulaşmakta eğitim yeterli olmuştur. Ancak zamanla şartların ve ihtiyaçların değişmesi ve istenilen düzeyde yenileşme ve gelişmenin sağlanamaması, mevcut eğitim sisteminin sorgulanmasını ve eğitimde birçok değişikliğin yapılması konusunda adım atılmasını zorunlu kılmıştır. Osmanlı Devleti’nin XVIII. ve kısmen XIX. yüzyılın başlarında bilhassa askerî sahada yapılan yenilik girişimleri olmuş fakat arzu edilen neticeleri elde etmeye yetmemiştir. Söz konusu yenilikler yapılırken içeriden ve ülke dışından bilgi ve birikim olarak da istifade edilmişse de önce Avrupa sonra Dünya ölçeğindeki seviyeye ulaşılammıştır. Bu bağlamda Tanzimat ile beraber düzenlemeler hususunda sınırlı kalan zihni ve fikri gelişmenin önündeki engellerin kaldırılması amaçlanmıştır. Eğitim reformu çalışmaları Tanzimat Döneminde başlamakla birlikte bunun taşraya yayılması ancak 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nin yayınlanmasından sonra mümkün olmuştur. Bu çalışmamızda Osmanlının asrileşme/çağdaşlaşma/modernleşme dönemi eğitim sisteminin ilk basamağı olan ibtidaî eğitiminin tarihî süreçteki değişim ve gelişimi bağlamında “II. Abdülhamid Döneminde Malatya’daki İbtidaî Eğitimi” incelenmiştir.

Çalışmanın giriş kısmında Osmanlı eğitim sisteminin müessis yapısı incelenerek, eğitim sisteminin kuruluş ve gelişimindeki tarihi temelleri izah edilmiştir. Bununla birlikte klasik dönem Osmanlı eğitim sisteminin temel unsurları olan Medreseler, Enderun Mektebi, Sıbyan Mektebi ve Tekke-Zaviyelerin süreçteki önemi üzerinde durulmuştur. Bilindiği haliyle Osmanlı'da temeli camilerde Dinî esasların öğretilmesini hedefleyen eğitimle başlayan süreç, medreselerin kurulmasıyla teşkilatlı bir yapıya kavuşturulmuştur. Medreselerde yetişen âlimlerin açtığı yol eğitim sisteminin geliştirilerek ilerlemesini sağlamış ve beraberinde nitelikli devlet adamı ve asker yetiştirmek için kurulan Enderun Mektebi ile devletin ihtiyacı olan siyasî, idarî ve askerî alanlarda insan yetiştirilmiştir. Bu hususla alakalı çalışmanın hudutları içinde kalmak şartıyla bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde eğitim alanındaki yenileşme faaliyetlerinin ilköğretim kademesi ile ilgili olan kısmı üzerinde durulmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren düşman karşısında askerî başarısızlıklar artınca buna engel olmak maksadıyla askerî ıslahatlara yönelerek, verilen askerî eğitimi gözden geçirme faaliyetlerine başlandı. Ancak, yukarıdan aşağıya doğru yapılan bu gözden geçirme çalışmaları istenilen sonuca ulaşmamıştır. II. Mahmud döneminden itibaren eğitimin temeli olan ilköğretim alanında reformların yapılması gündeme gelmiş, İstanbul'da iköğretimin zorunlu olmasıyla başlayan süreç II. Mahmud sonrasında Tanzimat Dönemin'de de devam etmiştir. Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili bir hüküm olmamasına rağmen, Meclis-i Maârif-i Umûmi kurularak eğitimle ilgili önemli konular görüşülmüştür. Abdülaziz Dönemi'nde 1869 yılında Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi çıkarılarak, her mahalle ya da köyde birer sıbyan mektebinin açılması gerektiği yönündeki kararlar ilköğretimin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Yine 1870 yılından itibaren yeni usulde eğitim yapacak olan ibtidaî mekteplerin açılması yönünde karar alınmıştır. İlk olarak 1873'te İstanbul'da Nuru Osmaniye Camisi'nde açılan ibtidaî mektebi Usûl-i Cedîd denilen yeni eğitim metodu ile eğitim vermeye başlamıştır. Hecelemenin terk edilerek, harfler üzerinden yeni eğitim metodu ile okuma-yazma daha kısa sürede öğretilmekteydi. Usûl-i Cedîd üzerine kurulan ibtidaî mekteplerinin yaygınlaştırılması II. Abdülhamid döneminde kadar yok denecek kadar az oldu. Bu dönem ile beraber ilköğretimin ilk kademesi ibtidaî mekteplerinde verilmeye başlanmıştır. II. Abdülhamid Dönemi'nde ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi ile

eğitim alanında büyük bir adım atılmış oldu. Kız ve erkek çocuğu fark etmeksizin bütün Osmanlı tebaasının çocuklarının ilköğretime gönderilmesi amacı ile bilhassa taşranın en ücra köşesine kadar ibtidaî mekteplerin ulaşması sağlanmıştır. Fakat söz konusu dönemden itibaren hızla yaygınlaştırılmaya çalışılan ibtidaî mektepleri tüm çabalara rağmen özellikle ekonomik sorunlardan dolayı aksaklıklarla karşılaşsa da, II. Abdülhamid Dönemi ibtidaîler dönemi olarak ifade edilmektedir. Merkez dışında taşra da da ibtidaî eğitimi için önemli adımlar atılmış ve bu eğitim reformunun taşraya da ulaşabilmesi için ciddi adımlar atılmıştır. Tanzimat Dönemi'nde hazırlanan ve oluşturulan eğitim projelerinin vücut bulması II. Abdülhamid Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Sultanın kendi döneminde en önemli hedefi, eğitimi taşra sathında da yaygınlaştırmak olmuştur. Bu bağlamda öncelikle vilayetlerde maârif idareleri kurularak eğitim teşkilatı İstanbul dışında yayılmaya başlamıştır. İlkretimde sıbyan mekteplerinin yerini alması hedeflenen ibtidalerle birlikte Usûl-i Cedid lke çapında uygulanmaya başlamıştır.

İkinci bölümde, II. Abdülhamid Dönemi'nde taşrada ibtidaî eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik atılan adımların Malatya'da ortaya çıkan durumu ve bu dönemde Malatya sancak merkeziyle kaza ve nahiyelerinde açılan ibtidaî mektepler incelenmiştir.

nc bölümde açılan ibtidaî mekteplerin, inşa süreci, mektep çalışanlarının kimliği ile maaş durumu, öğrencilerin sayısı, kayıt süreci ve nakilleri ile okulda okutulan dersler ve müfredat gibi hususlar Malatya rneği üzerinden incelenmiştir.

Tezin Amacı ve nemi

Araştırmanın amacı: Osmanlı Devleti'nin II. Abdülhamid Dönemi'ndeki yenileşme ve modernleşmesinin Malatya'daki ilköğretime etkilerini incelemek, temel eğitimdeki modernleşme çabalarının Malatya'ya yansımalarını ortaya çıkarmaktır. Malatya'daki ibtidaî mekteplerin kuruluş ve yaygınlaşmasını, yapısal özelliklerini, işlevlerini, ğrenci, ğretmen bilgi ve becerilerini tespit etmektir. Bu alışma ile birlikte II. Abdülhamid döneminde de yaşanan değişim ve dönüşüm hareketlerini Malatya rneğinde belirlemek mümkün olacaktır. Araştırma zelde Malatya Eğitim Tarihinin önemli bir parçası olan ibtidaî eğitimine, genelde ise Türk Eğitim Tarihi içinde ibtidaî eğitimine katkılar sunacaktır.

Tezin Kapsam ve Sınırları

Bu araştırma II. Abdülhamid Dönemi Malatya'daki ibtidaî eğitimi ile sınırlı olmakla birlikte konunun öneminden dolayı klasik dönem Osmanlı eğitim sistemi ve II. Abdülhamid öncesi eğitim sistemi de konu dâhilinde incelenmiştir. Çalışma II. Abdülhamid dönemi ile sınırlandırılmıştır. Bunun sebebi söz konusu dönemde eğitim alanında yapılan en büyük reform hareketlerinden biri olarak mecburî olan, ibtidaî mekteplerin Anadolu'nun her tarafına yayılması ve ilk mektep mahiyetinde olan bu mekteplerdeki eğitim durumunun tespit edilmesidir. Fakat konu bütünlüğünün bozulmaması düşüncesiyle 1914 yılına kadar olan eğitim-öğretim etkinlikleri hakkında bilgiler de verilmiştir. Mekân olarak Malatya'nın seçilmesinin sebebi, söz konusu şehir ile ilgili özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nde eğitim politikasının önemli basamaklarından olan ibtidaî mekteplerin ve bu mekteplerdeki eğitimin henüz herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamasıdır. Bunun yanı sıra Osmanlı modernleşme sürecinde Anadolu kentleri arasında Malatya'nın stratejik öneme sahip şehirlerden biri olmasıdır. Bununla beraber eğitim alanında da başarının temin edildiği önemli şehirlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BAO)

Araştırmamız ilk elden kaynaklar olan arşiv belgeleri ve araştırma eserleri üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı tarihi araştırmacıları için önemli kaynaklardan olan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi esas kaynaklarımızı teşkil etmektedir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan kataloglar, belgeler ve defterler taranarak araştırma için gerekli belgeler toplandı. Bulunan belgelerin transkripsiyonları yapılarak ilgili başlıklar altında tasnif edildi. Söz konusu arşivden daha ziyade münferit kaynaklar vasıtasıyla bilgiler elde edilebilmiştir.

Osmanlı Arşivi'nin muhtelif kalemlerinde yaklaşık 400 civarında dosyanın taranması sonucu konumuzla ilgili seçilmiş tasnifler aşağıda verilmiştir.

Maârif Nezâreti Mektûbi Kalemi Evrakı(MF. MKT), Bâbîâli Evrak Odası(BEO), Dâhiliye Muhaberat-ı Umûmiye (DH. MUI.), Dâhiliye Nezâreti Mektûbi (DH. MKT.), Dâhiliye Nezâreti Muhasebe Kalemi (DH. MH.), , Dâhiliye Nezâreti, Şifre kalemi(DH.

ŞFR.), Sadaret Mühimme Kalemi (A.MKT. MHM), Maârif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidâîye (MF. İBT.) Bu kalemlerden seçilen belgelerin çalışmamızla ilgili olanların bir kısmı günümüz harflerine çevrilerek yayınlanmıştır. Ancak bu yayın sadece belirli metinleri ihtiva ettiğinden ve çevirmeden kaynaklanan yanlışlıklar olabileceği düşünüldüğünden bunların orijinal nüshalarına müracaat edilmiştir.

Salnameler

Salname yıllık demektir. Osmanlı Devlet Salnameleri ilk defa 1847 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Daha sonra Bakanlık, vilayetler ve özel şahıslar tarafından da çıkarılarak türleri ve sayıları zamanla artmıştır. Osmanlı salnameleri içerik bakımından yayınlandığı tarihten bir yıl öncesine ait devletin ve vilayetlerin tarihi, coğrafyası, nüfusu, idarî, siyasî, askerî teşkilatları ve ekonomik durumu, eğitim yapısıyla ilgili bilgi veren önemli kaynaklardır. Dolayısıyla son dönem Osmanlı Devleti ve şehir tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda (siyasî, askerî, ekonomik, sosyal, idarî, teşkilat, diplomasi, eğitim vs.) gibi konularda titiz ve dikkatli kullanmak şartıyla başvurulması gereken önemli bir kaynaktır. *Devlet Salnameleri ve Maârif Nezâreti Salnameleri XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında mevcut mektepler, öğretmen-öğrenci sayıları ve şehirdeki eğitim yöneticileri gibi birçok istatistiki verinin yer aldığı kaynaklardır.*

İstifade edilen salnameler

Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Salnameleri; H.1301 (M.1883/1884), H.1302 (M.1884/1885), H.1305 (M.1887/1888), H.1307 (M.1889/1890), H.1310 (M.1892/1893), H.1312 (M.1894/1895)

Nüfus Nezâreti Bölümü, H.1325 (M.1907/1908)

Diyarbakir Vilayet Salnameleri; H.1287(M.1870/1871) ve H.1288(M.1871/1872)

Maârif Nezâreti Salnameleri; H.1316 (M.1898/1899)

Osmanlı Devlet Salnamelerinden H.1287(M.1870/1871) tarihli olanları.

İstifade edilen salnamelerin nüshaları Ankara'da Millî Kütüphane, İstanbul'da Beyazıt ve İSAM kütüphanelerinde online/çevrimiçi araştırma yapılarak bu metinlere ulaşılmıştır. Çalışmada bilgilerin aktarımında daha kolay anlaşılması için tablolar kullanılarak verilen bilgiler aşağı kısımda değerlendirilmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın, ana kaynaklarla beraber telif eserler ile desteklemek suretiyle, çalışmanın zaman, mekân ve konu sınırlaması oluşturulmuştur. Telif eserler Literatür kaynaklar içinde eğitim tarihi çalışmaları için önemli olan Bayram KODAMAN'a ait *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* önemli bir kaynaktır. Osman ERGİN' in *Türk Maârif Tarihi*, Selim Sâbit Efendi'nin, *Rehnümâ-yı Muallimîn*, Arzu Meryem NURDOĞAN'ın *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*, Hasan Ali KOÇER'in *Türkiye de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Necdet SAKAOĞLU'nun *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, Faik Reşit UNAT'ın *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış* ve Yahya AKYÜZ'ün *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2019)* isimli eserler çalışmamızda önemli ölçüde istifade edilen kaynaklardır. Bunların dışında, konumuz ile alakalı olabilecek diğer kitap ve makaleler dipnotlar ve kaynakçada verilmiştir.

Tezler

Tez, bilimsel yöntemde belli ön bilgilere dayanılarak, henüz kanıtlanmamış fakat mevcut bilgilerle mantıksal olarak çelişmeyen, bilimsel araştırma sürecinde doğrulanmaya çalışılan düşüncelerdir. Yüksek Lisans Tezleri ve Doktora Tezleri de araştırmalar için önemli bir kaynak olarak kullanılmaktadır.

İstifade edilen tezler:

Arzu Meryem NURDOĞAN'ın, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)* adlı doktora tezi ve Esmâ PARMAKSIZ'a ait *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler*, adlı doktora tezleri ile birlikte, Ahmet VURGUN'a ait, *II. Abdülhamid Döneminde Bursa da Eğitim-öğretim Faaliyetleri*, adlı doktora tezleri ibtidaî eğitimin temel özellikleri ve programları açısından dikkate değer bilgiler içerdiğinden istifade edilmiştir.

Ahmet NALCI'ya ait *Osmanlı Modernleşme Döneminde Malatya'da Eğitim (1869-1919)* adlı doktora tezi, ibtidaî eğitimin Malatya'daki gelişimi açısından göz önünde bulundurulmuştur.

Habibe POLAT'a ait, *7749 Nolu Malatya Şer'iyye Sicilinin 1-93 Sayfalarının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, adlı yüksek lisan tezi Malatya'da ekonomik şartları içermesi açısından istifade edilmiştir. Ersin ÇORA'nın *Osmanlı Döneminde Burdur'da Modern Temel Eğitim Kurumları*, adlı yüksek lisan tezi ve Yurdal

DEMİREL'in *Tanzimat'tan Cumhuriyete Elazığ'da Modern Eğitim(1839-1923)*, adlı yüksek lisan tezleri modern temel eğitimin ilk kademesi olan ibtidaî eğitimi ile ilgili bilgiler açısından istifade edilmiştir.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, idarî, siyasî, askerî alanlarda olduğu gibi, eğitim ve kültür alanında da teşkilat oluştururken, Orta Asya'dan getirdiği tarihi ve kültürel tecrübesini Anadolu, Akdeniz ve Balkanlar da karşılaştığı kültürel mirasla terkip ederek yeni ve gelişmiş bir teşkilatlar oluşturmuştur. Türkler tarih sahnesine çıktıklarından itibaren eğitime büyük önem vermişlerdir. Mesela Türk töresine göre çocuklar boyun bir üyesi olarak kabul edilmiş ve çocuğun bir ad alabilmesi için bir başarı kazanması gerekmiştir. Çocuk ad alabilmek maksadıyla toplumda ilgi gören ve itibar kazandıran; atçılık, binicilik, güreş, savaşçılık gibi meziyetleri çok küçük yaşlardan itibaren öğrenmek ve başarmak mecburiyetindedir¹. Türkler İslâm Dinini kabul etmeleriyle birlikte İslâm kültürel mirasını da kısa sürede benimsediler ve bu kaynaktan beslenmeyi hiç ihmal etmediler. İslâm kültürel mirasının temel taşları Hz. Muhammed'le inşa edilmeye başlanmıştır. Hz. Muhammed çocukların eğitimine dikkat çekmiş ve kendisi de bizzat torunlarının (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) eğitimine katkılar sağlayarak Müslümanlara örnek birçok sünnet ve hadis bırakmıştır. Bu dönemde eğitim faaliyetleri yeni bir din olan İslâm esaslarının öğretilmesi için insanları camiye yöneltmiş ki, bilindiği gibi Mescid-i Nebevî, Hz. Peygamberin evinin bitişiğindedir. İlk olarak Kur'ân ve hadis öğrenimine dayanan bu eğitim faaliyetlerinde, ilk eğitimcilerin başında Hz. Peygamber bizzat kendisi bulunmaktadır². Bu durum İslâm dünyasının ilk eğitim müesseselerinin camiler olduğunu göstermekle birlikte, zamanla ihtiyacın artmasıyla cami içerisinde veya yakınında müstakil yerler inşa edilmek suretiyle eğitim-öğretim faaliyetleri yürütülmeye çalışılmıştır³. XIII. yüzyıl sonlarından itibaren teşekkül eden Osmanlı Devleti'nin, eğitim sisteminin kurulması ve şekillenmesinde, Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen âlimlerin önemli katkıları olmuştur⁴. Osmanlı Devleti'ni Selçuklu Devleti'nin varisi olarak kabul gören fikirden hareketle eğitim sistemi açısından da

¹ Sakaoğlu, Necdet, Osmanlıdan *Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.7.

² Unan, Fahir, "Osmanlılarda Medrese Eğitimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.149.

³ Gündüz, Tufan, Osmanlı *Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.277

⁴ İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.II, İRCİCA, İstanbul 1998, s.223.

Osmanlı ve Selçuklu arasında önemli bir bağ olduğu çok kolay farkedilebilir⁵. Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturan Türkiye Selçukluları, Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu coğrafyasında yaşayan kısmıdır. Eğitim sisteminin günümüze kalan eser ve vakfiyelerinden hareketle, Selçuklu eğitim müesseselerinin arasında sadece camii, medrese ile tekke-zaviye değil bimarhane, darüşşifa gibi çok amaçlı kuruluşlar da bulunmaktadır⁶.

Klasik dönem Osmanlı eğitim sistemini oluşturan üç temel eğitim kurumu bulunmaktadır. Bunlar; *Medreseler, Enderun Mektebi ve Sıbyan Mektepleridir*⁷. Bununla birlikte Osmanlı'dan daha önceki İslâm devletlerinden kalmış olan *Tekke ve Zaviyeler* de dikkate değer eğitim kurumları arasında yer alır. Ayrıca temel eğitim, ortaöğretim, yükseköğretim ve meslekî teknik alanda Tanzimat Dönemi ve sonrasında birçok eğitim müessesesi açılmıştır. Ancak konumuzun sınırlılığı açısından burada sadece Osmanlı eğitiminin temeli kabul edilen *Medreseler, Enderun Mektebi, Sıbyan Mektepleri ile Tekke ve Zaviyeler* kısaca anlatılacaktır.

Medreseler

Medrese, Arapça “*ders*” kökünden türemiş olup, ders yapılan yer anlamına gelmektedir. İlk dönemde camii ve mescitler dinî bilgilerin öğretildiği mekânlar olmuştur⁸. Bu anlamda Mescid-i Nebevî ve suffeyi medreselerin ilk örnekleri kabul etmek mümkündür. Medine’de medreseye benzer bir tür mekânın olduğu hakkında bilgiler bulunmaktadır. İslâm dünyasının temel bilim ve eğitim kurumlarından biri olan medreselerin en mükemmel örneklerini 9. ve 11. yüzyıllar arasında görebiliyoruz⁹. Medreseler kuruluş mantığı olarak fıkıh ilmini kişinin lehinde ve aleyhinde olanları öğretmek üzerine kurulmuş olup, bilahare kurulan Nizâmiye Medreseleri bu alanda bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir¹⁰. Osmanlı Devleti’nde de kaliteli bir idareci kadrosu ve devletin ilk kadılarını yetiştirmek amacıyla kurulmuş olan medreseler, yetiştirilen kalifiye idareciler sayesinde merkezî idarenin taşra ile olan bağına daha da

⁵ Özyılmaz, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.5.

⁶ Sakaoğlu, a.g.e., s.20.

⁷ Cihan, Ahmet, *Osmanlı’da Eğitim*, 3F Yayınları, İstanbul 2007, s.14.

⁸ Bilim, Cahit Yalçın, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları Eskişehir 2002, s.5.

⁹ Tekeli, İ. ve S. İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşum ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s.11.

¹⁰ İhsanoğlu, a.g.e., s.232.

güçlendirmiştir¹¹. Osmanlı Devleti'nde ilk medrese Orhan Bey Dönemi'nde 1330-1331 tarihlerinde İznik'te açılmıştır. Osmanlı topraklarında kurulan ikinci medrese de Bursa'da kurulmuştur. İlk Osmanlı medreselerinin Selçuklu medreseleri ile benzer özellikler göstermeleri tarihî ve coğrafi bağdan dolayı kaçınılmazdır¹². Ancak medreseler Osmanlılar döneminde fizikî şartları, mimari özellikleri, programı ve temsil ettiği zihniyetle önemli gelişmeler göstermiştir. Medrese bu dönemde sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek mektep ve üniversite eğitimine tekabül eden, İslâmî kimliği sebebiyle sadece müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu özelliği taşır. Osmanlılar'da yeni fethedilen yerleşim birimlerine medrese inşası da yerleşmiş bir âdetti. Osmanlı idaresine giren yerlerde medrese teşkili sadece eğitim amacına değil İslâm Dinî ve kültürünün yaygınlaşmasına, devlet, aydın ve halk uzlaşmasının teminine ve yönetimin toplumlara benimsetilmesine de yardımcı oluyordu. Özellikle Balkan şehirlerinde medreselerin kurulmasına önem verildi¹³. Genel olarak vakıf sistemiyle bir hayır kurumu şeklinde teşkilatlanan medresenin genel idaresinden vakfın mütevellileri sorumludur. Zaman içerisinde mütevelliliklere müderrislerin tayin edildiği görülmektedir. Eğitim için kurulmuş vakıf sistemi içerisinde medreselerin özerk bir durumda olduğu söylenebilir¹⁴. İznik'te açılan ilk Osmanlı medresesinin de ihtiyaçlarının giderilmesi için bir vakıf sistemi kurulmuş, bu vakfın mütevellisine de buraya müderris olarak Davud-i Kayseri tayin olunmuştur¹⁵. İznik Medresesi vakfiyesinde Davud-i Kayseri'nin, her gün ders okutulacağı dışında başka bir hükmünün olmayışı, İlk Osmanlı medreselerinde eğitimin genellikle müderrislerin kontrolüne bırakıldığı anlamına gelebilir¹⁶. İznik Medresesi'nde dinî eğitime ağırlık verilmiş olmasının sebeplerinden biri yüzyıllarca Hristiyanlık dogmalarının tartışılıp, dinsel kurulların toplantı merkezi olan bu bölgede öncelikli olarak İslâm Dinînin ve esaslarının öğretileceği kurumlara ihtiyaç duyulmasıdır¹⁷. İlk Osmanlı medreselerinde görevlendirilen ulema mensupları genellikle, Anadolu'daki eski kültür merkezi olarak kabul edilen, Konya, Kayseri, Aksaray ile birlikte İslâm dünyasının önemli kültür ve

¹¹ Cihan, *a.g.e.*, s.18.

¹² Adıvar, Abdülhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.16.

¹³ İpşirli, Mehmet, "Medrese", *DİA*, C.XXVIII, Ankara 2003, s. 227-333

¹⁴ İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s.177.

¹⁵ İhsanoğlu, *a.g.e.*, s.235.

¹⁶ Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s.298.

¹⁷ Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s.24.

bilim merkezleri olan, Türkistan, İran, Suriye ve Mısır'dan geldiği bilinmektedir. Bununla birlikte Osmanlı'da matematik alanında eğitim almak isteyenler Semerkant'ı tercih ederken, tefsir ve hukuk alanlarında uzmanlaşmak isteyenler Mısır ve İran'da eğitimlerine devam etmişlerdir¹⁸. Kuruluşun, Fatih Dönemi'ne kadar birçok medrese kurulmuş olmasına rağmen Osmanlı medreseleri Fatih zamanından itibaren kurumsallaşmaya başlamıştır. Medrese sayısının artmasıyla birlikte medreselerin derece ve sınıflarında bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme esasen Fatih Dönemi'nde yapılmış olmasına rağmen, öncesinde İznik Medresesi birinci sırada yer alıyordu. Bursa'daki Sultan Medresesi yapılmasıyla İznik'teki medrese ikinci sıraya gerilemiştir. II. Murad döneminde Edirne'deki Üç Şerefeli Medrese yapılıncaya, Bursa'daki medrese ikinci sırada yer almıştır. Medreselerin bu derecelendirmesinde ise müderrislerine verilen ücretin bu sıralamayı belirlediği anlaşılmaktadır. Bu durumu Edirne medresesi müderrisinin yüz akçe, Bursa müderrisinin elli akçe, İznik'teki medrese müderrisinin de otuz akçe maaş alması göstermektedir¹⁹. Fatih Sultan Mehmet fetihten sonra, İstanbul'daki sekiz kiliseyi medreseye dönüştürdükten sonra Fatih Camii çevresinde de Sahn-ı Seman Medresesini kurarak bu medreselerin her birine ulemadan birer kişi görevlendirerek, bunlara maaş bağlamıştır. Her bir medresenin başında bulunan müderrise gündelik elli akçe maaş bağlanmıştır²⁰. On dokuz odası bulunan sekiz medresenin sekiz müderrisi olup, müderrislere birer oda verilerek, elli akçe maaş bağlanmıştır. Ayrıca, beşer akçe yevmiye ve yemekleri de verilen *muid* adı verilen asistanlarda her medrese için ayrıca görevlendirilmiştir. *Muidler*²¹, danışmentlerin en donanımlı olanları arasından seçilirdi²². Sekiz medrese öğrencileri yükseköğretime hazırlarken Sahn-ı Seman Medreseleri belirli alanlarda ihtisas yapmak isteyen öğrencilerin eğitim gördüğü üst eğitim kurumu idi²³. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet zamanında Sahn-ı Seman Medreselerine danışmend yetiştirmek için kurulan medreseler, Tetimme veya Musıla-i Sahn Medreseleri olarak da adlandırılmakta olup, bu

¹⁸ Cihan, *a.g.e.*, s.19.

¹⁹ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.2-3.

²⁰ İnalçık, *a.g.e.*, s.176.

²¹ Medrese öğretim elemanı *müderris* olarak adlandırılırken, müderrisin yardımcısına da *muid* denilir. *Muidler* öğrencinin anlayamadığı dersler konusunda öğrenciye yardımcı olur, tecrübe kazanmalarının ardından medreseye atanabilirdi. Mustafa Bilge, *a.g.e.*, s.35.

²² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.7.

²³ Cihan, *a.g.e.*, s.19.

medreselerin öğrencilerine softa denmiştir²⁴. Medrese teşkilatının genişlemesiyle birlikte, medresedeki müderris ve öğrencilerde kendi içinde kademelendirilmiştir. Alt ve orta düzey medrese öğrencisi *sufte/softa*, üst kademe medrese öğrencisi *danişmend*, olarak ifade edilmiştir²⁵. İstanbul'un fethi sonrası, Semaniye Medreseleri, Fatih Camii etrafında sekiz medrese ve bunların arkasında Tetimme Medreseleriyle birlikte caminin etrafında on altı medrese kurulmuş, buna ek olarak ayrıca Daru't-Talim adıyla sıbyan mekteplerinin kurulması önem arz etmiştir.. Bu gelişmeler ile birlikte medrese sayısının artması medrese teşkilatında yeni bir düzenleme yapılmasını da zorunlu kılmıştır²⁶. İlk önceleri okutulan kitap üzerine sınıflandırma yapılmış yani aynı kitabı izleyen ve okuyanlar aynı medreselerde eğitim görürken, daha sonraki süreçte bu sınıflandırma müderrislerin rütbe ve gündeliklerine göre yapılmıştır. Buna göre; İbtidaî Hariç, Hareketi Hariç, İbtidaî Dâhil, Hareketi Dâhil, Musila-i Sahn (Tetimme), Sahn şeklindeki sınıflandırmanın yerini; Kırklı Medrese, Ellili Medrese, Altmışlı Medrese şeklinde bir sınıflandırmaya bırakmıştır²⁷. Genel olarak Hariç Medreseler ve Dâhil medreseler olarak iki kısım olan medreselerin Hariç kısmında, temel hazırlık bilgileri ve Arapça eğitimi verilirken, Dâhil kısmında, üst düzey eğitim verilmiştir²⁸. Fatih döneminden itibaren Osmanlı ülkesindeki medrese sayısının artmasıyla birlikte yeniden düzenlenen medrese teşkilatı şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- a) Haşiyeye-i Tecrid (Yirmili) Medreseler
- b) Miftah (Otuzlu) Medreseler
- c) Kırklı Medreseler
- d) Ellili Medreseler
- e) Altmışlı Medreseler
- f) Sahn-ı Sernan Medreseleri²⁹.

²⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.9.

²⁵ Dursun, Davud, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Yayınları, İstanbul 1989, s.406.

²⁶ İhsanoğlu, *a.g.e.*, s.237.

²⁷ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s.27.

²⁸ Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s.15.

²⁹ Gündüz, *a.g.e.*, s.280.

Süleymaniye Medreselerinin yapılmasından sonra Osmanlı Medrese Teşkilatında yeniden bir değişme ve düzenleme yapılmıştır. Bu yeni duruma göre yapılan sınıflama ise şu şekilde olmuştur.

- 1- İbtidaî Hariç
- 2-Hareket-i Hariç
- 3- İbtidaî Dâhil
- 4-Hareket-i Dâhil
- 5-Musıla-i Sahn
- 6-Sahn- Seman
- 7- İbtidaî Altmışlı
- 8-Hareket-i Altmışlı
- 9-Musıla-i Süleymaniye
- 10-Hamis-i Süleymaniye
- 11-Dârü'l-hadis³⁰.

Enderun Mektebi

Enderun Mektebi nitelikli devlet görevlisi yetiştirmek için kurulmuş, çeşitli kademelerde eğitim-öğretim yapan eğitim mekteptir. Devletin siyasî-idarî, mülkî ve askerî alanlarda ihtiyaç duyduğu kalifiyeli devlet görevlileri Enderun mektebindeki eğitimden sonra devlet kademelerinde görev almıştır. Klasik dönem içerisinde bir yükseköğretim kurumu olarak da kabul edilen Enderun, bir saray mektebi idi. İlk olarak II. Murad Devri'nde kurulmuş, Fatih tarafından da geliştirilerek daha sistemli hale getirilmiştir³¹. Enderun mektebine öğrenciler devşirme sistemiyle, acemi oğlanlar arasından seçilerek alınırlardı. Enderun mektebinin öğrencileri, çeşitli derslerle birlikte kabiliyetlerine göre bir takım sanatları da öğrenmek suretiyle, bilgi, iş ve memuriyet stajını bir arada yürütmüş oluyorlardı³². Enderun da okutulan dersler medreselerde okutulan dersleri içermekle birlikte, Türkçe, edebiyat, coğrafya, tarih, siyaset, muharebe

³⁰ Unan, *a.g.e.*, s.151.

³¹ Cihan, *a.g.e.*, s.34.

³² Akkutay, Ülker, "Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi," *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.187-188.

sanatı gibi, bir askerînin, bir yöneticinin bilmesi gereken konuları da içermekteydi. Bunlara ilaveten hat, tezhip, oymacılık, güzel sanatlar ve musiki alanlarındaki derslerle çok yönlü bir eğitim verilmekteydi³³. Bu çok yönlü eğitimin verilmesi öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre dallara ayrılmaları için imkân tanıdığı için Enderun öğrencileri sarayın kendilerine ayrılan bölümlerinde devamlı bir eğitim ile meşgul olurlardı. Bu eğitimin 7-8 yıl süren kısmı zorunlu olup, uzmanlık ile birlikte 12 ya da 14 yıla kadar uzayabilmekteydi³⁴. Hristiyan ailelerden devşirilen çocuklar acemi oğlanı adıyla Müslüman Türk ailelerin yanına verilerek burada tamamen Türkleşmeleri sağlanır, daha sonra acemi oğlanlarının eğitim gördüğü saray ve kışlalar olan, Edirne, At Meydanı, İbrahim Paşa, Galata ve İskender Çelebi saraylarında askerî eğitim görürlerdi. Bu eğitimden sonra *çıkma* adıyla çeşitli zümreler içerisinde görevlere dağıtılmışlardır. Buradaki görevlerde kabiliyet ve üstün yetenekleriyle ön plana çıkanlar enderunda eğitime alınmıştır³⁵. Enderun hiyerarşik olarak düzenlenmiş altı odadan oluşan bir ihtisas mektebi hüviyetinde olup, şu odalardan oluşmaktadır:

Büyük Oda ve Küçük Oda

Doğancı Koğuşu

Seferli Koğuşu

Kiler Koğuşu

Hazine Odası

*Has Oda*³⁶.

Enderun'daki iç oğlanlar giydikleri kıyafetlerin türüne göre, *Kaftanlı* ve *Dolmalı* olarak adlandırılırlar. Büyük ve Küçük Odalar Dolmalı olarak adlandırılır, Seferli, Kiler, Hazine ve Has odalardakiler de Kaftanlı olarak adlandırılmaktadır³⁷.

³³ Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s.19.

³⁴ Unat, Faik Reşit, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s.10-14.

³⁵ Koçer, Hasan Ali, *Türkiye de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s.15-16.

³⁶ Akkutay, *a.g.e.*, s.189.

³⁷ Koçer, *a.g.e.*, s.16.

Sıbyan Mektepleri

İslâmiyet'in ilk yıllarından itibaren Kur'ân-ı Kerîm öğretmek için açılan bu kurumlar, Kur'ân mektepleri olarak adlandırılmış, sonraki dönemlerde İslâm devletleri tarafından geliştirilerek faaliyetlerine devam etmiştir³⁸. Sabi adı verilen beş, altı yaşlarındaki kız ya da erkek çocuklarının okuması için açılan ilk eğitim kurumlarına Osmanlı Devleti'nde Sıbyan Mektepleri denilmiştir. Bu mektepler hemen her mahallede bulunabildiği için halk arasında mahalle mektebi olarak da adlandırılmıştır. İlk olarak Kur'ân-ı Kerîm öğretmek maksadıyla açılan bu mektepler, zamanla okuma, yazma, namaz kılma, namaz duaları gibi temel Dinî bilgilerin öğretildiği ilk kademe mekteplerine dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'ndeki ilk sıbyan mektebini açan Fatih, bu mekteplere öncelikli olarak yetim çocukların alınmasını, yetimlerin bulunmaması halinde de fakir çocuklarının alınabileceği yönündeki talimatı bu mekteplerin sosyal devlet anlayışıyla kurulduğunu gösterir³⁹. Genel olarak külliyelerin içerisine kurulan mektepler, külliye dışında kurulduysa çoğunlukla mescit ya da camilerin bitişiği veya yakınında konumlanmıştır. Padişah, haneden üyesi ya da değişik halk kesimleri tarafından inşa edilen mektepler vakıflara bağlı olarak varlığını devam ettirmiştir. Öğrenci ve öğretmen giderleri vakıf tarafından karşılanmıştır⁴⁰. Sıbyan mektebine kayıt için herhangi bir ön koşul bulunmazken, Müslüman olan herkesin çocuğunu gönderebildiği mektebe bed-i besmele ya da âmin alayı denilen gösterişli bir törenle çocukların mektebe başlatılması, çocukların mektebe karşı istekli olmasında etkili olmuştur⁴¹. 1846 tarihli bir yönetmenliğe göre sıbyan mekteplerinde; Elifba, Kur'ân-ı Kerîm, İlmihal, Tecvid, Harekeli Türkçe, Muhtasar Ahlak-ı Memduha ve Hat dersleri okutulmuştur. Eğitim-öğretimin parasız olduğu sıbyan mekteplerinde, talebelerin yeme-içme ve kıyafet ihtiyaçları karşılandığı gibi günlük harçlıkta verilmiştir. Ancak bu imkânlar mektebin durumuna göre değişiklik gösterse de tüm mektepler öğrencilerini yılda bir kez ilkbahar da geziye götürmekteydi⁴². Sıbyan mekteplerindeki öğretim görevlileri ise medrese eğitimi almış kişiler ya da cami ve mescitlerde görev yapan

³⁸ Cihan, *a.g.e.*, s.31.

³⁹ Ergin, Osman, *Türkiye Maârif Tarihi*, C.I-II, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.83-86.

⁴⁰ Hızlı, Mefail, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.209.

⁴¹ İhsanoğlu, *a.g.e.*, s.231.

⁴² Koçer, *a.g.e.*, s.8-9.

imam ve müezzinlerden oluşmaktaydı⁴³. Mekteplerin binaları hayır sahipleri tarafından yaptırılmış, mektep binalarına semt adı ya da başka bir isimlendirme değil de genelde bu binaları yaptıranların adları verilmiştir. Mektep binalarında kubbeli geniş odalar bulunur ve öğrenciler minderlerin üzerine diz çökerek oturur vaziyette rahle üzerinde ders görmekteydi. Sıbyan mektepleri Tanzimat'tan sonraki süreçte ilk mektep ya da ibtidaî adını almıştır⁴⁴.

Tekke ve Zaviyeler

Osmanlıdan önceki İslâm devletlerinden miras kalmış olan tekke ve zaviyeler, öncelikle kendi tarikat mensuplarına daha sonra da müracaat eden herkese şeriat, tarikat, marifet ve hakikat konularında ders verilen, İslâm adap ve esaslarının talim ve telkin edildiği dinî bir eğitim kurumudur. Tekkelerdeki Dinî ve Tasavvufî eğitimin halk üzerinde çok büyük bir etkisi bulunmaktadır. İslâmiyet'in yayılmasında çok büyük etkisi olan tekkelerin bir başka işlevi de medreselerin ulaşamadığı yerlere Dinî ve Tasavvufî eğitimi ulaştırmasıdır⁴⁵. Her tarikat kendi tekkesinde dinî bilgilerin yanı sıra başka alanlarda da eğitim vermiştir⁴⁶. Tekke ve Zaviyelerde eğitim zorunlu olmayıp, yaş sınırı da yoktur. Bu anlamda hayat boyu eğitim anlayışı hâkimdir. Süresi belli olmayan bu eğitim yatılı veya gündüzlü de olabilmekteydi. Masraflar vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır. Birebir eğitimin verildiği tekke ve zaviyelerde mürşit gerekli olup, mürşitler arasında mürit alışverişine de izin verilmiştir. Türkçe, Arapça, Farsça öğretilir, günlük dualar okunur, bazı metin ve eserlerin toplu okunması da tekke eğitiminin temel özellikleri arasındadır⁴⁷.

⁴³ Cihan, *a.g.e.*, s.32.

⁴⁴ Ergin, *a.g.e.*, s.88-100.

⁴⁵ İhsanoğlu, *a.g.e.*, s.253.

⁴⁶ Şirin, Veli, *Ana hatlarıyla Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2002, s.352.

⁴⁷ Gündüz, Mustafa, *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015, s. 54.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MAHMUD'TAN II. ABDÜLHAMİD'E KADAR İBTİDAİ EĞİTİM

İbtidaî eğitimi, ilköğretim (İlköğretim, Tanzimat sonrasında üç kademe üzerine teşkilatlanmıştır. Sıbyan mektepleri, ilkokullar (İbtidaîye mektepleri) Yüksek ilkokullar (Rüştiye Mektepleri). Sıbyan mektepleri anaokullarına karşılık gelirken bizim konumuz olan ibtiaîler sıbyan eğitimi devamındaki ilkokullara karşılık gelmektedir⁴⁸. düzeyindeki eğitim olup, Tanzimat Dönemi sonlarına kadar bu eğitim sıbyan mekteplerinde verilmekteydi. II. Mahmud Dönemi'nden itibaren sıbyan mekteplerinde verilen eğitime yönelik yapılan yeni düzenlemeler ibtidaî eğitimindeki değişikliklerin temeli olacaktır.

1.1. II. Mahmud Dönemi (1808-1839)

1.1.1. İbtidaî Eğitim Müesseseleri

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrası ilköğretim düzeyindeki eğitimi ifade eden ibtidaî eğitimi, sıbyan mekteplerinde sabi adı verilen beş-altı yaşındaki çocuklara verilmekteydi. Sıbyan mekteplerinde daha çok Kur'ân-ı Kerîm, namaz kılma, namaz dua ve sureleriyle birlikte biraz da okuma yazma öğretilmekteydi. Daha çok camii ve mescitlerin bitişiğinde kurulan bu mekteplerde kısıtlı imkânlarla gelenekçi usullerle eğitim verilmekteydi. II. Mahmud Dönemi'ne kadar bu şekilde devam eden mekteplerde, 1824 yılında çıkarılan "Ta'lîm-i Sıbyan" başlıklı talimatname ile çocukların ergenlik çağına gelmeden önce mektebe gönderilmeleri hükmü ile ilköğretim İstanbul için mecburi hale getirilmiştir⁴⁹. Bu talimatnamede din eğitimi ön plana çıkarılmıştır. 1824 tarihli talimatnameye göre beş-altı yaşlarındaki çocukların Dinî temel esaslarını öğrenmelerinin dünyevî işlerden daha mühim olduğu, dinî eğitimi eksik olan bir çocuğun ahirette zor durumda kalacağı endişesiyle öncelikle dinî konuları öğrenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Beş altı yaşındaki çocukları para kazanmaları için aileleri tarafından bir ustanın yanına verilmesinin çocukların cahil kalmasına sebep olduğu

⁴⁸ Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri(1876-1907)*, C.VIII, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s.390.

⁴⁹Gökmen, Ertan, "Aydın Vilayetinde Sıbyan Mekteplerinin İbtidai Mekteplere Dönüştürülmesi", *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı 20, (Ankara 2006), s.151,152.

vurgulanmıştır. Bu cehaletin önüne geçilebilmesi için bundan böyle hiç kimse çocuğunu İslâm ilkelerini öğretmeden mektepten alamayacak ve ergenlik çağına gelen çocuğun ustaya çırak olarak verilebilmesi kadıdan alınacak bir izin kâğıdı ile mümkün olabilecektir. Usta ve esnaf kethüdalrı ellerinde bu izin belgesi bulunmayan çocukları çırak olarak kabul etmeyecektir⁵⁰. Bu talimatname, İlköğretimin mecburiyeti yolunda atılan ilk adım olarak değerlendirilebilmesine rağmen taşradaki sıbyan mekteplerinde böyle bir mecburiyet bulunmuyordu, bu sadece İstanbul için düşünülmüş bir mecburiyetti⁵¹. 1838 yılında, ilköğretim alanında yeni bir adım atılmaya çalışılmıştır. Bu tarihte, Meclis-i Umur-u Nafia, İlköğretimin ıslahı üzerinde bir rapor hazırladı. Bu rapor, bazı değişikliklere uğratarak padişahın tasdikine sunulmuştur ve iradesi temin edilmiştir.

Meclis-i Umur-u Nafia hazırladığı raporda şu tavsiyelerde bulunmuştur:

- 1) *Hocaların teftişi ve yetenekli olmaları,*
- 2) *Çocukların mektebe devamı mecbur tutulması ve gerekli bilgileri öğrenmeden bırakılmaması,*
- 3) *Çocukların bilgi seviyesine göre sınıflara ayrılması,*
- 4) *Fakir ve kimsesiz çocuklar için yatılı mekteplerin açılması,*
- 5) *Mahallelerdeki küçük mekteplerin yalnız hece ve Kur'ân öğretimine tahsis edilmesi*⁵².

II. Mahmud Dönemi'nde 1838 yılında Meclis-i Umur-u Nafia ilköğretimin revize edilmesi için yeni bir rapor hazırlamıştır. Raporda maârif sisteminin ve sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesine yönelik kararlar alınmıştır. Eğitimin insana ahirette olduğu kadar dünya hayatı içinde gerekli olduğu, dünyada mutlu ve ferah bir hayatın yaşanabilmesi için mekteplerde ilim ve fen'e önem verilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Avrupa'daki gelişmelerin eğitimden kaynaklandığı ve eğitim sisteminin önemine dikkat çekilmiştir. Bu rapor sonrasında eğitimde iki düşünce ortaya çıkmıştır.

⁵⁰ Somel, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi(1839-1908) İslâmlaşma Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s.47.

⁵¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s.159.

⁵² Agras, Nurdal, "II Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri ve II Mahmud'un Eğitim-öğretim Faaliyetleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2010, s.13.

Medrese ve ulema sıbyan mekteplerinde eski anlayışı savunurken Tanzimatçılar eğitimin dünyevîleştirilmesini savunmuşlardır⁵³.

1.1.2. İbtidai Eğitim İdareci ve Öğretmenleri

İlk dönemlerde Sıbyan mekteplerinde medreselerde biraz okumuş, okuma yazma bilenler ile birlikte cami imamı ders vermekteydi. “Hoca”, “Hoca Hanım”, “Molla” ve “Muallime” olarak adlandırılan hafız ve bilgili kadınlar da Sıbyan mekteplerinde ders vermişlerdir⁵⁴. İlerleyen dönemlerde ise öğretim kadrosu mahallenin imamı muallim, hocaya yardım eden kalfa, hademe görevinde bulunan bevvâptan oluşmaktaydı. Kalfa ve hocaların sayısı mektebin büyüklüğüne göre değişiklik göstermektedir. Böyle durumlarda kalfaların biri baş kalfa olarak adlandırılırken, muallim de muallim-i evvel ve muallim-i sâni olarak adlandırılmıştır⁵⁵. İlköğretimin çağdaştırılmasına yönelik çabalara rağmen en az ilerleme ilköğretim alanında sağlanmıştır. II. Mahmud Dönemi’nde ilköğretimdeki reformlar arzu edilen seviyede olamamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri mekteplerdeki öğretmenlerin genellikle medrese kökenli olması ve medrese dışında öğretmen yetiştirmeye yönelik bir adım atılamamasıdır⁵⁶.

1.1.3. Müfredatları

1824 yılında yayınlanan fermanla ilk eğitim kademesi olan sıbyan mekteplerinde okutulacak derslerin; Kur’ân, okuma-yazma, her çocuğun yeteneğine göre tecvit, ilmihal gibi risaleler, İslâm’ın şartları ve din dersleri olduğu ifade edilmiştir⁵⁷. Bu derslerden anlaşılacağı üzere daha çok din eğitimi ön planda tutulmuştur. Ancak temel amacın okuma- yazma ile birlikte İslâm esasları ve Kur’ân öğretimi olduğu anlaşılmaktadır. II. Mahmud’un 1838 yılındaki fermanı sonrasında dünyevî ilimlere önem verilmeye başlanmış müfredat ilim ve fen alanlarının da alınması yönünde karar alınmıştır⁵⁸. 1839 yılında II. Mahmud’un teşviki ile hazırlanan layihada; dinî ilimlerin

⁵³ Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.59.

⁵⁴ Gökmen, *a.g.m.*, s.152.

⁵⁵ Kara, İ. ve A. Birinci, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle Sıbyan Mektepleri Hatıralar-Yorumlar-Tenkitletler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s.24.

⁵⁶ Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s.230.

⁵⁷ Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2019*, Pegem Akademi, Ankara 2019, s. 151.

⁵⁸ Kodaman, *a.g.e.*, s.59.

yanı sıra fen ilimlerinin de öğrenilmesi gerektiği, fen ilimlerinin ticaret ve sanayi üretimi ile bağlantılı olduğu dolayısıyla cehaletin yoksulluğa yol açacağı, ilmin dünyevî refahı arttıracığı da ifade edilmiştir. Aynı layihada mekteplerin sınıflara ayrılması ve her sınıfta farklı konuların okutulması gerektiğiyle birlikte mektep ve hocaların teftiş edilmesinin de gerekliliğine dikkat çekilmiştir⁵⁹.

1.2. Abdülmecid Dönemi (1839-1861)

1.2.1. İbtidaî Eğitim Müesseseleri

Tanzimat Fermanı'nda eğitim ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamasına rağmen dönemin devlet adamları yeniliklerin devamlı olabilmesi için eğitilmiş bir toplum oluşturulması gerektiğinin farkında olduklarından, eğitim alanında yenileşme çalışmalarına yöneldiler⁶⁰. Sultan Abdülmecid 1845 yılında Yüksek Şura açılış nutkunda eğitimin amaçlarını; din ve dünya için gerekli olan din bilgilerini ve yararlı bilimleri yayarak halk arasında cehaleti kaldırmak olarak ifade etmiştir⁶¹. Bu ifadeden sultanın eğitime ne kadar önem verdiği anlaşılmaktadır. Sultanın 1845 yılında Meclis-i Vâlâ'da, yöneticilerin halkın cehaletini kaldırmasına yönelik çalışmalarda bulunmaları konusundaki uyarıları neticesinde önce; Geçici Maârif Meclisi (Meclis-i Maârif-i Muvakkat), 1846 yılında da Meclis-i Maârif-i Umûmi kurularak eğitim işlerinin görüşülüp karara bağlanması için önemli bir adım atılmıştır⁶². Sultan Abdülmecid'in 1845 yılındaki maârifle ilgili Hatt-ı Hümayunu'nda cehaletin kaldırılması (izâle-i cehl) ve kamu terbiyesinin (terbiye-i âmme) çaresine bakılması hususundaki emir ve uyarıları doğrudan doğruya sıbyan mektepleri ile alakalıdır. Bu Hattı Hümayun'un neticesinde Meclis-i Maârif-i Umûmi, Meclis-i Muvakkatin aldığı şu kararları uygulamaya koyarak maârif reformunu başlatmıştır. Maârif reformuna ilk önce mahalle mekteplerinden başlanılarak, ders hocalarına okutacakları derslerle ilgili birer talimat verilecek, yetersiz kimselerin ders vermeleri engellenecek, bu kişiler başka işlerde görevlendirilecektir. Ayrıca sınıf uygulaması ve imtihan usulünün getirilerek, her şeyin nizam ve usulüne

⁵⁹ Somel, *a.g.e.*, s.51.

⁶⁰ Akyüz, *a.g.e.*, s.158.

⁶¹ Berkes, *a.g.e.*, s.230.

⁶² Parmaksız, Esmâ, "II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 11-12.

göre yürütülmesi yönünde kararlar alınmıştır⁶³. 8 Nisan 1847’de sıbyan mekteplerinde görev yapan hocaların ne şekilde hareket edeceğini açıklayan, “*Etfâlin Tâlim ve Tedrîsi ve Terbiyelerinin Ne Vecihle İcrâ Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dâir Sıbyân Mekâtibi Hâceleri Efendilere İ’ta Olunacak Ta’lîmât*” adını taşıyan 23 maddelik bir talimatname yayımlanmıştır. Bu talimatnamede, sıbyan mekteplerindeki mecburi eğitim süresinin en az dört, en fazla yedi yıl olduğu belirtilmiştir. Türkçe, güzel yazı (sülûs ve nesih), lügat ve ahlâk dersinin müfredata girdiği, metal divit ve taş tahta gibi araçların ders araç-gereci olarak kullanılacağı, kız ve erkeklerin sınıfta ayrı oturtulması gerektiği ifade edilmiştir. Yine hocaları denetlemek ve onlara rehberlik etmek için “Muin-i Mekâtib” adıyla maârif müfettişlerinin görevlendirileceği ve mekteplerin maddi sıkıntılarını çözmek için devletin yeni tedbirler alacağı ifade edilmiştir⁶⁴. Yedi yaşına giren çocukların sıbyan mekteplerine devamı mecburi olup, dört-beş yaşlarındaki çocukların da velisinin isteğiyle mektebe devam edebileceği belirtilmiştir. Devamsızlık yapan çocukların takibi imam ve muhtarlar tarafından yapılarak, gerekirse Maârif-i Umûmiye ye bildirilecektir. Ailesinin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda olan çocuklar her sabah mektebe gidip bir saat ders gördükten sonra çalışabilecektir⁶⁵. Ancak talimatnamede belirtilen hedeflerin önemli bir kısmı ekonomik yetersizliklerden ve eğitim sisteminin tam anlamıyla yerleşmemiş olmasından dolayı uygulanamadı. Mesela ödenek yokluğundan dolayı öğrencilere taş levha, divit ve okka dağıtılamadığı gibi öğretmen eksikliğinden sınıf sistemine geçilemedi, 1863 yılına kadar da sıbyan mektepleri ile ilgili herhangi bir reform yapılamamıştır⁶⁶.

1.2.2. İbtidâî Eğitimin İdarecileri ve Öğretmenleri

Abdülmecid Dönemi’nde de tıpkı II. Mahmud Dönemi’nde ilköğretimin zorunluluğu istendiği için bu doğrultuda çalışmalar devam etmiştir. 1847 yılındaki talimatname ile Türk diline ve okuma-yazmaya daha da önem verilerek mekteplerde görevlendirilen ayrı hocalar tarafından derslerin yürütülmesi sağlanmıştır⁶⁷. 1847 talimatnamesinde hocaların niteliği ile ilgili ayrı bir hüküm bulunmuyordu. Bu

⁶³ Kodaman, *a.g.e.*, s.61.

⁶⁴ Gökmen, *a.g.m.*, s.152.

⁶⁵ Çora, Ersin, “Osmanlı Döneminde Burdur’da Modern Temel Eğitim Kurumları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2015, s. 22.

⁶⁶ Bilim, *a.g.e.*, s.197.

⁶⁷ Bilim, *a.g.e.*, s.196.

gelenekçi durumun devam ettiği anlamına gelmektedir. Ancak birtakım değişikliklerde göze çarpmaktadır. Mekteplerin denetimi ve hocalara rehberlik etmek için, Muin-i Mekâtip adıyla müfettişlikler kurulmuş, hocaların artık bahşiş ya da kömür parası adı altında öğrencilerden para istememeleri belirtilmiştir. Hocalar aylık olarak 1 kuruştan 12 kuruşa kadar bir ücret alacakları talimatnamedeki önemli hususlardan biridir⁶⁸. 1847 yılı talimatnamesi ile hocaların uygulayacağı metot, günü nasıl planlayacakları gösteren bilgilere de yer verilmiştir⁶⁹. Mekteplerdeki muallim ve kalfaların yanısıra, imkânlar ölçüsünde bir yazı hocasının da görevlendirilmesi talimatnamenin önemli hususlarındandı⁷⁰.

1.2.3. Müfredatları

Kurulduğu dönemde Kur'ân-ı Kerîm ve temel dinî bilgilerin öğretilmesi amacıyla vücuda getirilen sıbyan mekteplerinde Sultan Abdülmecid'in 1847 yılındaki talimatnamesiyle Türkçe ve okuma-yazma derslerine önem verileceği ifade edilmiştir⁷¹. Tanzimat Dönemi'ne kadar sıbyan mekteplerinde yazı öğretilmesi çok görülen bir durum değildi. 1847 talimatnamesindeki bu ifade ile okumayla birlikte yazı öğretilmesi de sıbyan mekteplerinin amaçları arasında kabul edilmiştir. Okutulan dersler; Elifba Cüzü, Amme Cüzü ve diğer Cüzler, Türkçe Ahlâk Risâlesi, Türkçe Tecvit, İlmihal, Türkçe sözlüklerin okutulup yazdırılması ve Güzel yazı olarak belirtilmiştir. Çocuklara Kur'ân okumanın yanı sıra çocuklara iyi ve kötü huyların neler olduğunu öğretmek için Meclis-i Maârif-i Umûmiye tarafından verilecek olan "Harekeli Türkî Muhtasar", "Ahlâk-ı Memdûhe" risalelerinin okutulması istenmiştir⁷². İlk kez Sultan Abdülmecid Dönemi'nde tedrisât-ı ibtidaîye ye Hesap, Coğrafya, Tarih ve Eşya dersleri eklenmiştir⁷³.

⁶⁸ Akyüz, *a.g.e.*, s.162.

⁶⁹ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s.76.

⁷⁰ Koçer, *a.g.e.*, s.60.

⁷¹ Kodaman, *a.g.e.*, s.62.

⁷² Akyüz, *a.g.e.*, s.161.

⁷³ Gündüz, *a.g.e.*, 513.

1.3. Abdülaziz Dönemi (1861-1876)

1.3.1. İbtidaî Eğitim Müesseseleri

Abdülaziz döneminde Maârif Nezâreti sıbyan mektepleri ile ilgili yeni bir çalışma başlatarak 1863 tarihinde İstanbul mekteplerini on iki merkeze ayırmıştı. Bu merkez mekteplerden her birine de üçer mektep bağlanmıştır. Bu şekilde tespit edilen otuz altı mektebe birer taş tahta ile taş kalem ve birer de divit alınıp maârif idaresince ücretsiz olarak verilmiştir. Ayrıca mektep hocalarına 100'er kuruş aylık bağlanmış ve öğrencilere de haftalık verilmiştir⁷⁴. 1864 tarihinde kurulan Mekâtib-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu, sıbyan mekteplerine yönelik olarak, 1868 tarihinde on maddelik bir nizamname yayınlamışsa da bu nizamname de uygulanma imkânı bulamamıştır.

Bu nizamnameye göre;

- Her mahalle ve köyde ve icabına göre bir iki mahalle ve bir iki köyde en az birer sıbyan mektebi bulunacaktır.

-Sıbyan mekteplerinin tahsil müddeti dört yıl olacaktır

-Devam mecburiyeti erkekler için 6-10; kızlar için 7-11 olarak belirlenmiştir.

- Bir mahalle veya bir köyde iki sıbyan mektebi varsa bunlardan biri kızlar için, diğeri erkekler için ayrılacaktır⁷⁵.

Sıbyan mektepleri ile ilgili asıl düzenleme 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi ile yapılmış ve nizamnamede şu hükümlere yer verilmiştir:

1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi;

1- Osmanlı Devleti'ndeki mektepler, genel(Mekâtib-i Umûmiye) ve özel mektepler olmak üzere ikiye ayrılır

2- Genel Mektepler; Sıbyan, Rüşdiye, İdadi, Sultani ve Yüksek mektepler olarak beşe ayrılır

3- Her mahalle köyde ya da iki köyde bir sıbyan mektebi bulunacaktır.

⁷⁴ Ergin, a.g.e., s.464.

⁷⁵ Kodaman, a.g.e., s.63.

- 4- Sıbyan mekteplerinin inşaat ve tamir masraflarının yanı sıra öğretmen masrafları aynı mahalle ve köy halkı tarafından karşılanacaktır.
- 5- Sıbyan mektebi öğretmenleri Öğretmenler Nizamnamesi'ne göre seçilip tayin olacaktır.
- 6- Sıbyan mekteplerinde eğitim-öğretim süresi dört yıl olup şu dersler öğretilecektir; Yeni Usul Alfabe, Kur'ânı-ı Kerîm, Tecvit, Ahlak Dersleri, Din Dersleri, Yazı, Aritmetik, Kısa Osmanlı Tarihi, Kısa Coğrafya ve Faydalı Bilgiler.
- 7- Derslerin değiştirilmesi ya da genişletilmesi Maârif Nezâreti'nin iznine bağlıdır.
- 8- Müslüman ve Hristiyanların bayram ve özel günleriyle birlikte padişahın tahta çıktığı günler tatil olarak belirlenmiştir. Okuma çağındaki çocukların mektebe devam etmeleri zorunludur.
- 9- Kız çocukları 6-10 yaş arasında erkek çocukları ise 7-11 yaş arasında sıbyan mekteplerine devam etmek zorundadır.
- 10- Her mahalle veya köyde sıbyan mektebine gidecek yaşta olan kız ve erkek çocuklarının listesi ihtiyar heyeti tarafından hazırlanarak mektep öğretmenine teslim edilir.
- 11- Çocuğunu mektebe göndermeyen ailelerin isimleri öğretmen tarafından muhtara iletdikten sonra, bu veliler ihtiyar meclisi tarafından uyarılır.
- 12- Üç defa uyarılmasına rağmen mazeretsiz olarak çocuğunu mektebe göndermeyen velilere beş kuruştan yirmi beş kuruşa kadar para cezası verilir.
- 13- Mektebe gidemeyecek kadar hasta olanlar, fakir olduğu için çalışmak zorunda olanlar, çiftçilikle uğraşan çocuklar, evi mektebe uzak olanlar ve okuma yazmayı kendiliğinden öğrenen çocuklar gibi geçerli bir mazereti olanlara cezai işlem uygulanmaz.
- 14- Sıbyan mektebini bitirip diploma alanlar, sınavsız bir şekilde rüşdiyelere kayıt olabilirler.

15- Bir mahalle veya köyde bir cemaate mensup iki sıbyan mektebi bulunması durumunda bu mekteplerden biri kız çocukları için kullanılacaktır. Ayrı bir kız sıbyan mektebi açılması imkânı olmayan yerlerde kız ve erkek çocukları aynı sınıfta ders görebilir.

16- Kız sıbyan mekteplerindeki eğitim-öğretim kural ve esasları erkek sıbyan mekteplerininki ile aynıdır⁷⁶.

1869 Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi ile uzun süre etkisi devam edecek olan eğitim reformunun yasal ve kurumsal çerçevesi belirlenmiştir. Böylece, Tanzimat Dönemi'nden itibaren eğitim alanında yapılacak olan çalışmalar bir sisteme bağlanmış ve bundan sonraki dönem için de örnek olacak bir planlama yapılmıştır⁷⁷.

1839 yılından itibaren yapılan çalışmalardan istenilen sonuç alınmamış ilköğretimde iyileşme bir türlü sağlanamamıştır. 1869 Nizamnamesine göre sıbyan mekteplerinin ıslahı yahut "ibtidaî" adı altında yeni usulde öğretim yapan mekteplerin açılması için ilk esaslı teşebbüs, 1870 tarihinde başlamıştır⁷⁸. 1869 yılında sıbyan mekteplerinin ıslahı için ilk olarak okutulacak ders kitaplarının taşıyacağı özellikler ile ilgili bir yarışma düzenlenmiştir. Yarışmanın esasları "Takvîm-i Vekâyi" de ilan edilmiştir. Buna göre; kitapların taşıyacağı özellikler anlatılmış, açık ve sade bir dile sahip olmasının yanı sıra öğrencilerin ilgisini çekmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda usûl-i cedîde de öğretim yapacak mektepler için birtakım kitaplar da hazırlanmıştır⁷⁹. 1872 yılında ise hazırlanan bu yeni kitapların okutulacağı mekteplerin ilk örneği olan, Usûl-i Cedîd'in uygulanacağı, ibtidaî mekteplerinin örnek mektebi İstanbul'da Nuru Osmaniye Camisi içinde açılmıştır⁸⁰.

Kelime anlamı ilk, başlangıç olan ibtidaî, sıbyan mekteplerinde uygulanan gelenekçi metotlardan farklı olarak, yeniden düzenlenen mekteplerde Usûl-i Cedîd adı verilen yeni eğitim-öğretim metodunun uygulandığı mekteplerdir. 1876 sonrasında bu mekteplere ibtidaî mektep adı verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde temel eğitimin verildiği

⁷⁶ Özalp, R.ve A. Ataunal, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı(Talim Terbiye Kurulu Milli Eğitim Şurası)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s.549-552.

⁷⁷ Shaw, S. J. ve E. Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmanlı), e Yayınları, İstanbul 2000, s.143.

⁷⁸ Kodaman, a.g.e., s.64.

⁷⁹ Vurgun, Ahmet,"II. Abdülhamid Döneminde Bursa da Eğitim-öğretim Faaliyetleri", (Yayımlanmamış DoktoraTezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 37.

⁸⁰ Ergin, a.g.e., s. 467.

kurumlar olan sıbyan mekteplerinin askerî ve teknik mekteplere öğrenci hazırlaması hususunda yetersiz kalması ve Avrupa'daki gelişmelerin gerisinde kalınması, maârifte birtakım ıslahatları zorunlu kılmıştır. 1824, 1838 ve 1845 yıllarında girişilen ıslahat teşebbüslerinden istenilen sonuçların alınamamış olması Tanzimat Dönemi idarecilerini eski mekteplere dokunmadan, ibtidaî adıyla yeni bir mektep açmaya yönlendirmiştir⁸¹. Bu mektep Selim Sâbit Efendi'nin pedagojik görüşlerini yansıtan, yeni öğretim yöntemlerinin kullanılmasına dayanan Usûl-i Cedîd (yeni yöntem) metodu ile eğitim-öğretim vermiştir⁸².

Usûl-i Cedîd'e göre okuma-yazmada gelenekçi yöntem olan usul-i tehecci denen "heceleme" usulü terk edilerek, "usul-i savtiye" ya da "meddiye" olarak adlandırılan yeni okuma yöntemi ile öğretilecekti. Usul-i savtiye yöntemine göre, her harf ayrı ayrı değerlendirilerek harf üzerinden öğretim yapılarak bilinenden bilinmeyene doğru bir yol izlenir. Usûl-i Cedîd'le birlikte mekteplerde kara tahta, muallim masası, sıra, harita ve yer küresi ders aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır⁸³.

İlk ibtidaî mektebi, numune ibtidaî olarak 1872'de Maârif Nazırı Cevdet Paşa tarafından İstanbul'da Nuru Osmaniye Camiinde açılmıştır. Mevcut sıbyan mekteplerinde dört-beş yıl içinde harekeli yazılar ile okuma öğretilirken, Usûl-i Cedîd mekteplerinde iki-üç yıl içinde harekesiz yazılar okutulabilmekteydi. Bu numune ibtidaîde başarılı sonuçların alınması, yeni mekteplerin açılmasını teşvik etmiştir⁸⁴. Başarılı sonuçların alınması üzerine hem yeni mekteplerin açılmasına, hem sıbyan mekteplerinin ibtidaîlere dönüştürülmesine yönelik karar alınmasına yol açtı. Ancak 1876 yılına kadar *Nuru Osmaniye İbtidaîsi* dışında İstanbul'da, *Simkeşhane İbtidaîsi* ve *Saraçhane İbtidaîsi* olmak üzere toplamda sadece üç ibtidaî mektebi açılabilmiştir. Diğer vilayetlerde toplamda 200 ibtidaî mektep açılmış olsa da coğrafyanın büyüklüğüne bakılırsa bu sayının yeterli olduğu söylenemez. İstanbul'da 1876 yılında altı ibtidaî mektep açılırken bu sayı 1885 yılında 44 olmuştur⁸⁵. Temeli İstanbul'daki Nuru Osmaniye İbtidaîsi ile atılan numune ibtidaîleri, altı sınıftan oluşur, ilk dört yılı ibtidaî ulâ ve mutavassıta, son iki yılı da ibtidaî âli olmak üzere toplam altı yıl

⁸¹ Kodaman, *a.g.e.*, s.64-66.

⁸² Somel, *a.g.e.*, s.145.

⁸³ Akyüz, *a.g.e.*, s.209.

⁸⁴ Nurdoğan, Arzu Meryem, *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s.113-114.

⁸⁵ Kodaman, *a.g.e.*, s.70,72.

sürmektedir. Bu mekteplerin temel amacı; okuma, yazma, temel hesap, din ve ahlak bilgileri öğretilen talebelerin ortaöğretime hazır hale getirilmesidir⁸⁶. Bir yerde ibtidaî açılabilmesi için, kız ya da erkek öğrenci toplam sayısının en az 40 olması gerekir. Yeterli öğrencinin olmadığı köylerde liyakat sahibi imamlar bu vazifeyi yürütebilecektir⁸⁷.

1.3.2. İbtidaî Eğitimin İdareci ve Öğretmeleri

1869 Tarihli Maârif Nizamnamesi'nde ibtidaî eğitimi verecek olan öğretmenlerle ilgili birtakım ölçütler belirlenmiştir. Buna göre;

-Hocalarının Osmanlı tebaasından olması gerekir.

-Dârü'l-muallimîn mezunu olması gerekir.

-Mektebin nizamnamesine uymayan hocalar cezalandırılır veya görevine son verilir.

Bu şartlar Dârü'l-muallimîn mezunlarına daha çok önem verildiğini gösterir. Ancak bu şartları taşıyan hocaların az olması, nizamnameye uygun yeterli hocanın bulunamayacağı anlamına geldiği gibi artık medreseli hocalardan da çok büyük bir beklenti olmadığını gösterir⁸⁸. Ancak bu şartların uygulanması pek mümkün olamamıştır. Çünkü şartları sağlayabilecek öğretmen yetiştirilmesi uzun zaman alacaktır. Öğretmen eksikliğini giderebilmek için memur ve askerler geçici olarak öğretmenliğe görevlendirilmişlerdir. Bun ek olarak taşradaki, imamlara dârü'l-muallimler aracılığıyla yeni öğretim usulünün öğretilmesi ve bunların ihtiyaç duyulan mekteplere görevlendirilmesi gibi seçenekler de düşünülmüştür.⁸⁹

1.3.3. Müfredatları

1869 Tarihli Maârif Nizamnamesi'ne göre sıbyan mekteplerinde; usûl-i cedîd üzere Elifba, Kur'ân-ı Kerîm, Tecvid, Ahlâka Müteallik Resâil, İlmihal, Yazı Talimi, Muhtasar Fenn-i Hesap, Muhtasar Tarihi Osmanî, Muhtasar Coğrafya ve Malumât-ı

⁸⁶ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.127.

⁸⁷ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.161.

⁸⁸ Kodaman, *a.g.e.*, s.64.

⁸⁹ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.71.

Nâfia adlı dersler okutulacaktır. Söz konusu derslerde değişiklik ancak, Meclis-i Kebir-i Maârif'in görüşü alınarak yapılabilecektir⁹⁰.

1869 nizamnamesinin döneminde ilköğretim anlayışına kattığı yeniliği iki maddede özetlemek mümkündür. Birincisi, ilköğretim artık dinî bilgilerin verildiği bir eğitim kademesi olmaktan çıkmıştır. Yani nizamnamede eğitimin tek amacının, dünyevî bilgilerin genç kuşaklara aktarılması olarak kabul edildiği de söylenebilir. İkincisi, bu mekteplerin tek amacının okuma ve yazmayı öğretmek olduğu görüşü kabul edilmemiştir. İlköğretim ciddi, sağlam ve sistematik bir mektep yapısının temelini oluşturmasından ötürü daha da önemli hale gelmiştir⁹¹.

1870 yılında Meclisi Kebir-i Maârif'in ilmiye ve idare daireleri üyelerinden dört kişiden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon sıbyan mekteplerinin ıslahı için "Rehnümâ-yı Muallimîn-i Sıbyan" adlı eseri hazırlamış ve Maârif Nezâreti'ne sunmuştur⁹². Selim Sâbit Efendi tarafından sıbyan mektepleri öğretmenleri için yazılmış olan *Rehnümâ-yı Muallimîn* adlı kitapta temel eğitimde usûl-i cedîdin ne olduğu açıklanmakta ve öğretmenlere bazı tavsiyelerde bulunulmaktaydı. Kitapta üzerinde durulan en önemli konulardan biri "usûl-i ta'lîmiye" denilen eğitim-öğretim yöntemlerinin modernleştirilmesi meselesidir. Selim Sâbit Efendi mekteplerde öğretmenlerin kullanmakta oldukları "infirâdî", "ictimâî" ve "mütekabil" öğretim yöntemlerinin hiç birisinin kendi başlarına yeterli olmadığını ifade etmiştir⁹³.

Usûl-i infiradiye (bireysel yöntem); öğretmenin öğrencileri ferdi olarak, yani birer birer huzuruna çağırarak ayrı ayrı ders vermesidir. Ona göre bu yöntem az öğrencinin öğretimi hususunda faydalı ve geçerlidir. Ancak öğrencinin çok olması halinde uygulanması çok zordur. Çünkü öğretmenin bir öğrenci için on beş dakikadan daha az bir zaman ayıramayacağı aşikârdır. Dolayısıyla 50-60 öğrencisi olan mektep ve sınıflarda bu yöntemle öğretim mümkün olmayacaktır. Ayrıca, öğretmen bir öğrenciye

⁹⁰ Gökmen, *a.g.m.*, s.153.

⁹¹ Nurdoğan, Arzu Meryem, "Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 2005, s. 81.

⁹² Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı* (Haz. Taceddin Kayaoğlu), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.105.

⁹³ Selim Sâbit, *Rehnümâ-yı Muallimîn*, *Dar-üt Tıbbaat-ül Amire*, İstanbul 1870, s.5-8.

ders verirken diğerlerini kontrol edemeyeceğinden, mektep ve sınıflarda gerekli disiplini oluşturmak ve korumak oldukça zor olacaktır⁹⁴.

Usûl-i İctimaiye(toplu yöntem); öğretmenin öğrencileri sınıf oluşturarak, topluca yani, sınıf sınıf huzuruna çağırarak birlikte topluca ders vermesidir. Sınıflar öğrencinin yaş ve istidatlarına göre değil, sadece fenlere göre oluşturulduğu için, öğrencinin zekâ ve istidatları farklı olduğundan öğretimden öğrencilerin eşit olarak faydalanması söz konusu değildir. Bu nedenle bazı öğrencilerin zamanı boşuna geçirmeleri önemli bir sorundur⁹⁵.

Usûl-i Mutekabile(karşılıklı yöntem); Öğretim senelerine göre sınıflar oluşturulduktan sonra, her sınıfa bir üst sınıftan müzakereci tayin olunarak derslerin bu müzakereciler tarafından verilmesidir. Öğretmen müzakerecilerle ders verir ve mektep disiplinini sağlar. Selim Sâbit'e göre bu yöntemde öğretim tamamen müzakerecilerle bırakıldığı için, öğretmen öğrencinin öğrenim durumlarına vakıf olamaz. Ayrıca müzakereciler bütün bilimlerde yeterli bilgiye sahip olmayacakları ve öğrenim eksik olacağından öğretimde hedeflenen verimin alınması oldukça zordur⁹⁶.

Yazar, her üç yöntemin birçok sakıncalarının olduğunu ve hiçbirinin tek başına sıbyan mekteplerinde uygulanmasının uygun olamayacağını, ancak her üç yöntemin faydalı ve uygulanabilir ilkeleri alınarak " Usûl-i Cedîd " adında yeni bir yöntem oluşturduğunu ve tecrübe edildiğini belirterek " Usûl-i Cedîd "in özellik ve ilkelerini açıklamaktadır. Usûl-i Cedîd (yeni yöntem); Bu yöntemde öğrenciler öğretim senelerine göre sınıflara ayrılır. Gerekirse sınıflar şubelere ayrılarak her sınıfa bir sınıf başkanı her şubeye bir de müzakereci tayin edilir. Mektebin disiplinini sınıf başkanı sağlar. Müzakerelerde öğrencilerin derslerini hazırlamalarına yardım eder. Sonra öğretmen her şubeyi huzuruna alarak bizzat kendisi eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütür⁹⁷. 1870 yılında mekteplerde okutulacak kitaplarla ilgili de bir nizamname yayınlanarak bu kitapların sade bir dille yazılması, olaylara tarafsız bakılması, çocuklara ülke sevgisini aşılacağı olması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte sıbyan mektepleri için öngörülen ders kitapları şunlardır; Elifba, Ahlak Risalesi, Fezaili Faaliye (iyi davranış geliştirici bilgiler), Kavaid-i Türki(Türkçe dilbilgisi), Coğrafya, Osmanlı Tarihi, Şu-u

⁹⁴ Selim Sâbit, *a.g.e.*, s.5-8.

⁹⁵ Selim Sâbit, *a.g.e.*, s.5-8.

⁹⁶ Selim Sâbit, *a.g.e.*, s.5-8.

⁹⁷ Selim Sâbit, *a.g.e.*, s.5-8.

Ez İmlâ(imlâya aykırı yazılan kelimeler), Malumat-ı Nafia, Meşk Mecmuası(kalem, mürekkep, kâğıdın seçilmesi, yazı şekilleri) dir⁹⁸.

1.4. II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)

1.4.1. İbtidaî Eğitim Müesseseleri

1869'da yayımlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi Osmanlı Devleti'nde, eğitim işlerinde idarî ve müfredat birliğini hedefleyen ilk ve en önemli yasal bütünleştirme projesi olarak kabul edilir. Ancak Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin hedeflediği eğitim modernleşmesi II. Abdülhamid Dönemi'nde uygulamaya konulabilmiştir⁹⁹.

Sultan Abdülhamid Dönemi tam anlamıyla bir ibtidaîler dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemde modern ilköğretim mektepleri olan ibtidaîler devletin en ücra köşesine kadar yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Usûl-i Cedîd ile eğitim veren ibtidaî mekteplerin yaygınlaşması için gösterilen çabalar neticesinde, devletin genelindeki mektep sayısında ciddi bir artış olmuştur¹⁰⁰. İstanbul'da 1876 yılında 6 ibtidaî mektep açılırken bu sayı 1885 yılında 44 olmuştur. Yeni usul eğitim veren ibtidaîlerin açılmasının olumlu karşılınıp faydalı görülmesi sayının artmasına vesile olmuştur. İstanbul'dan sonra vilayetlerde de ibtidaî mektepler açılmaya başlanmış ve bunların sayısı 1876'da 200 olmuştur¹⁰¹. 1892-1893 eğitim-öğretim yılında ise devlet genelinde usûl-i atîka üzere öğretim yapan sıbyan mektebi sayısı 18.938'dir. Aynı yıllarda usûl-i cedîde yöntemini uygulayarak öğretim yapan ibtidaî mektep sayısı ise 3057 olmuştur¹⁰².

II. Abdülhamid Dönemi'nde, ilköğretim alanında atılan ilk adım, Kanun-i Esasi'nin 114. maddesi gereğince ilköğretimin zorunlu hale getirilmesidir. Kanuni Esasi'ye konulan bu maddeyle, kızların ve erkeklerin eğitilmesi konusu hukuki bir boyut kazanmıştır. İlköğretimin zorunlu hale getirilmesinden sonra, 1879 yılında Maârif Teşkilatı içinde Mekâtib-i Sıbyaniye (Sıbyan Mektepleri) Dairesi kurulmuş, 1881 yılında da adı Mekâtib-i İbtidaîye Dairesi olarak değiştirilmiştir. Mekâtib-i İbtidaîye Dairesi Usûl-i Cedîd'in bütün ilk mekteplerde uygulanmasının zorunlu olduğuna dair

⁹⁸ Bilim, *a.g.e.*, s.203.

⁹⁹ Gündüz, *a.g.e.*, s.72,73.

¹⁰⁰ Gündüz, *a.g.e.*, s.87.

¹⁰¹ Kodaman, *a.g.e.*, s.70,72.

¹⁰² Akyüz, *a.g.e.*, .226.

bir karar almıştır. 1892 yılında yayınlanan 41 maddelik “Dersaadet Mekâtib-İbtidaîyesi Talimat-ı Mahsusası” adlı talimatnamede; ibtidaîlerin genel amacı "*padîşaha, ana ve babasına, hocalarına bağlı ve saygılı, dindaşlarına, vatanına, insanlığa sevgi duyan, küçüklerine şefkat besleyen, bilime ve erdeme hevesli bireyler yetiştirmek*" olarak tanımlanmıştır¹⁰³. Bununla birlikte, II. Abdülhamid Dönemi’nde ilköğretimin hedefleri kısaca:

1. *Din eğitimi vermek.*

2. *Pratik ihtiyaçları karşılayacak insan yetiştirmek.*

3. *Devlet kadrolarına nitelikli memur yetiştirmek.*

4. *Öğrencileri üretken bireyler haline getirmek* olarak ifade edilebilir¹⁰⁴.

II. Abdülhamid Dönemi’nde ilköğretim, Evkaf Nezâretine bağlı sıbyan mektepleri (Usûl-i Atîka Mektepleri) ve Maârif Nezâreti’ne bağlı ibtidaî mektepler (Usûl-i Cedîd Mektepleri) olmak üzere iki kurumda devam etmiştir. Fakat 1882 tarihinden sonra bu ikiliğin kaldırılması amacıyla, devlet salnamelerinde ve diğer vesikalarda, sık sık ibtidaî adı kullanılmaya çalışılmıştır. Bundan sonra sıbyan mektepleri ibtidaî mekteplerine çevrilirken, yeni açılan mektepler de ibtidaî mektepler olarak ifade edilmiştir. Ancak II. Meşrutiyet Dönemi’nin ilk yıllarına kadar hükümetin açtığı yeni usul mektepler ibtidaî mektepler, daha önceki mektepler de sıbyan mektebi olarak ifade edilmeye devam etmiştir¹⁰⁵.

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ibtidaî mektepler idarî ve malî yönden dört gruba ayrılmıştır:

- ***Mektep Giderleri ve Öğretmen Maaşları Maârif Bütçesinden Karşılanan Mektepler*** Giderleri maârif tarafından karşılanmasına rağmen öğrencilerden belli bir ücret alınır ve bu ücret ödeneği olmayan mekteplere harcanır.

- ***Özel Mektepler***

Tüm masrafı öğrencilerden alınan mektep ücretinden karşılanır.

¹⁰³ Parmaksız, *a.g.t.*, s.53-54.

¹⁰⁴ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.378.

¹⁰⁵ Unat, *a.g.e.*, s.40.

- Vakıf Mektepleri

Masrafları vakıf sahipleri tarafından karşılanır

- Umûm Mekâtib-i İbtidâîye ve Sıbyaniye Müfettişliğinin Denetimi Altında Bulunan Mektepler:

Bu mektepler, İstanbul'da on üç merkeze bağlı olarak teşkilatlandırılan kız ve erkek ibtidâî mektepleri olup idare ve denetimi bu merkezlerin öğretmenleri tarafından yapılmaktadır¹⁰⁶.

İbtidâî mekteplerinin temel amacı; okuma, yazma, temel hesap, din ve ahlak bilgileri öğretilen talebenin ortaöğretime hazır hale getirilmesidir¹⁰⁷. Bir yerde ibtidâî açılabilmesi için, kız ya da erkek öğrenci toplam sayısının en az 40 olması gerekir. Ayrıca yeterli öğrencinin olmadığı köylerde liyakat sahibi imamların ders vermelerine izin verilmiştir¹⁰⁸.

II. Abdülhamid Dönemi'nde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, cehaletin kaldırılması konularına ağırlık verilmiştir. Bu dönemde Müslüman çocuklarının ön planda tutulmasıyla birlikte gayrimüslim çocuklarının da açılan ibtidâî mekteplerine kabul edildiği görülmektedir. Bu anlayış Osmanlılık siyaseti gereğidir. Aynı zamanda gayrimüslim çocuklarının cemaat mekteplerinin zararlı faaliyetlerinden koruma amacı da güdülmüştür¹⁰⁹.

II. Abdülhamid Dönemi'nde ilköğretim ile ilgili yapılan çalışmaları;

- *İlköğretim mecburiyetinin getirilmesi,*
- *Merkez ve taşrada ilköğretim teşkilâtının kurulması,*
- *İbtidâî mekteplerinin açılması ve çoğaltılması,*
- *Sıbyan mekteplerine yeni usul öğretiminin uygulanması,*
- *Müslüman halkın kalabalık olduğu yerlerde ilköğretime öncelik ve ağırlık verilmesi,*
- *Halkın maârif alanında maddî yardımının sağlanması*

¹⁰⁶ Parmaksız, *a.g.t.*, s.54.

¹⁰⁷ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.127.

¹⁰⁸ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.161.

¹⁰⁹ Kodaman, *a.g.e.*, s.69.

- *Taşrada Dârü'l-muallimînlerin açılması* başlıklarıyla özetleyebiliriz¹¹⁰.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde de, ilköğretim iki tip mektepten oluşmaktaydı. Bunlardan ilki; şehir ve kasabaların mahallelerinde, ya da bazı büyükçe köylerde bulunurdu. Muallimleri ya bir hoca ya da yaşlı bir kadındır. Bu sıbyan mekteplerinin bir ders programı ve öğretim süresi bulunmuyordu. Bir diğeri ise 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ile gündeme gelen, İstanbul ve bazı önemli merkezlerde bulunan ve eğitim süreleri üç yıl olan, usûl-i cedîde ile ders veren ibtidaîlerdir¹¹¹. Bayram Kodaman II. Abdülhamid Dönemi'nin ilköğretim politikasının genel değerlendirmesini şu şekilde yapmaktadır;

*II. Abdülhamid Devri ilköğretimi hakkında genel bir hüküm vermek gerekirse diyebiliriz ki; kâğıt üzerinde her türlü tedbir ve kararlar alınmış fakat malî imkânsızlık, öğretmen yokluğu, halkın tutumu gibi sebeplerle bunların hepsi uygulanamamıştır. Ancak bu sırada ortaya atılan fikirler, alınan karar ve uygulamalar, İkinci Meşrutiyet devri için temel olmuştur*¹¹².

Aşağıdaki tablolar incelendiğinde II. Abdülhamid Dönemi'nde ilköğretimin ciddi bir şekilde yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Açılan ibtidaî mektepleri ile birlikte sıbyan mekteplerinin de yine devam ettiği görülmektedir. Açılan ibtidaî mekteplerinin usûl-i cedîd'le eğitim verdikleri ve bu mekteplerin sayısının gün geçtikçe hem İstanbul'da hem de İstanbul dışındaki vilayetlerde arttığı gözlenmektedir. Artışın yaşandığı yerler daha çok Müslüman nüfusunun yoğun olduğu yerler olması da dikkat çeken bir diğer husustur. Yeni açılan bu mekteplerin öğretmen ve personel ihtiyacının da dikkate alınarak bu eksikliklerin de giderilmeye çalışıldığı görülmektedir.

¹¹⁰ Kodaman, *a.g.e.*, s.69-70

¹¹¹ Doğan, Recai, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 28, (Ankara 1998), s. 377-378.

¹¹² Kodaman, *a.g.e.*, s.69.

Maârif İstatistiğine H.1310-1311 (M.1893-1894/M.1894-1895) Göre İbtidaîler:

Tablo 1.1. Maârif İstatistiğine H.1310-1311(M.1893-1894/M.1894-1895) Göre İbtidaîler

İstanbul	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen ve Memur Sayısı
Mekteb-i İbtidaî	243	13.894	486
Vilayetler	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen ve Memur Sayısı
Mekteb-i İbtidaî	28.353	835.139	? ¹¹³

Vilayat-i Şahanede Bulunan Mekâtib-iİbtidaîye-i İslâmiye (Maârif İstatistiği, H.1310-1311) M.1893-1894/1894-1895:

Tablo 1.2. Vilayat-i Şahanede Bulunan Mekâtib-iİbtidaîye-i İslâmiye Maârif İstatistiği, (H.1310-1311) M.1893-1894/1894-1895:

Vilayet/Liva	Usul-i Atika	Usûl-i cedîde	Sultan Hamid tahta çıktıktan sonar açılan mektep sayısı
Edirne	1.721	204	516
Selanik	931	126	208
Kosova	386	59	250
İşkodra	75	26	44
Yanya	61	66	59
Çatalca Sancağı	32	17	24
Cezayir-i Bahr-i Sefid	3	68	69?
Aydın	420	2.151	2.107
Hüdavendigar	3.173	244	1.103
Kastamonu	2.919	455	479
Trabzon	2.390	229	534
Ankara	1.695	397	1.087
Konya	1.961	35	167
Adana	585	12	593
Halep	604	29	244
Beyrut	205	181	228
Zor Sancağı	5	4	4
Kudüs Sancağı	123	125	248
Suriye	232	59	232
Bağdat	38	11	12
Basra	90	26	104
İzmit	612	58	189

¹¹³ Vurgun, *a.g.t.*, s.98.

Biga	411	32	16
Sivas	1.366	271	271
Mamüretülaziz	395	6	290
Diyarbakır	185	11	16
Van	120	5	16
Musul	392	392	341
Yemen	-	-	-
Trablusgarb	-	-	-
Erzurum	-	-	-
Bitlis	254	9	44
Manastır	275	176	150
Bingazi Sancağı	-	-	- ¹¹⁴

1.4.2. İbtidaî Eğitimin İdarecileri ve Öğretmenleri

Tanzimat Dönemi'nde sıbyan mekteplerinin gözden geçirilme faaliyetleri kapsamında sıbyan mektebi öğretmenlerine yeni öğretim usullerini göstermek amacıyla öğretmenler gönderilmişti. Bu teşebbüsten sonuç alınamayınca, sıbyan mektebi öğretmenlerine Darû'l-muallimîn-i Sıbyan'dan mezun olma şartı getirilmiştir¹¹⁵. 1880 yılında ibtidaîlerde öğretmen olabilmek için; Kur'ân-ı Kerîm'den yapılacak sınavda başarılı olmak, usûl-i cedîd öğretimi için düzenlenen kurslara devam etmek, Türkçe okuyup yazabilmek, biraz Arapça gramer ve imlâ bilmek gibi şartlar getirildi¹¹⁶. 1892 tarihinde "Dersaâdet Mekâtib-i İbtidaîyesi İçün Ta'limât-ı Mahsûsa" adında bir talimatname yayınlanmıştır. Talimatnamede, ibtidaî mekteplerinin eğitim süresinin dört yıl olduğu, mekteplerin idarî ve öğretim işlerinden muallimlerinin sorumlu olduğu belirtilmiştir. Bu mekteplere muallim tayin edileceklerin ellerinde Dârû'l-muallimîn-i İbtidâiye diploması veya yapılacak imtihanda yeterliliklerini ispatlamış olmaları gerektiği, mekteplerde görevli muavin, kalfa (muallim yardımcısı), bevâb (kapıcı) ve ferrâşın (temizlikçi) her türlü işlerinden muallimlerin sorumlu olduğu, tatil günleri dışında muallimlerin her gün mektepte bulunmaları gerektiği belirtilmiştir¹¹⁷. İlk defa II. Abdülhamid Devri'nde pek çok vilâyet merkezlerinde Dârû'l-muallimîn ve öğretmen açığını kapatmak için kısa süreli kurslar açılmıştır¹¹⁸.

¹¹⁴ Vurgun, *a.g.t.*, s.99.

¹¹⁵ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.133.

¹¹⁶ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s.102.

¹¹⁷ Gökmen, *a.g.m.* s.155.

¹¹⁸ Kodaman, *a.g.e.*, s.69.

Öğretmen eksikliğini kapatmak için Mekâtib-i İbtidâîye Müdürlüğü tarafından bir proje hazırlandı. Proje doğrultusunda 1881 yılında temel eğitim kurumları ile ilgili bir genelge yayınlandı. Genelge ile yeni usûl ibtidaî mekteplerinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek öğretmenler yetiştirilmesi için Üsküdar'da Osman Efendi ve Cevat Efendi tarafından birer kurs açıldı. Ayrıca Maârif Nezâreti tarafından kurs mahiyetinde İstanbul'daki ilk mektep öğretmenleri için *Dârü'l-ameliyat* adıyla bir mektep açıldı. Bu mektep hem yeni öğretim yöntemlerini bilen öğretmenler yetiştirecek hem de mevcut sıbyan mektebi muallimlerine kurslar verecektir. Bu bir çeşit işbaşında yetiştirme mektebiydi. Kursu başarıyla bitirenler taşraya öğretmen olarak tayin olacak ve böylece ülkenin her tarafında yeni eğitim anlayışı hayata geçirilmiş olacaktı¹¹⁹. Öğretmen ihtiyacını kapatabilmek için sancak ve kazalarda yeni Darü'l-muallimîn İbtidâîlerin açılması için girişimlerin başlatılması da eğitime verilen önemin birer göstergesidir¹²⁰. 1891 yılında İstanbul'daki ibtidaî mektepleri için hazırlanan bir talimatnameden anlaşılacağı üzere; Darü'l-muallîmin mezunlarının ya da öğretmenlik sınavında başarılı olanların öğretmen olarak görevlendirilmesi uygun görülmüştür. Öğrenciler sabahtan akşama kadar ders görecektir. Mektepte dayak ve falakanın yasak olduğu, ceza olarak; öğretmenlerin; nasihat, tenbih, tekdir, ayakta tutmak, tenfüse çıkarmamak cezaları verebileceği, öğrencinin teşvik edilebilmesi için de öğretmenlerin taltif ve takdir yoluyla mükâfatlandırma yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur¹²¹. Ayrıca öğretmenler sınıf yoklama ve temizlik işlerini, öğrencilerin el, yüz, saç, tırnak temizliklerini kontrol ederek uygun olmayanları geri gelmek şartıyla eve gönderecektir. Kuraldışı herhangi bir durum olursa bunu muallimi-i evvel ya da müdüre bilgi verecekti. Yaz sonunda açılan ibtidaîlerde eğitim-öğretim 42 hafta devam etmekte, yaz tatili 10 Temmuz ile 1 Ağustos arasındadır. Ayrıca, Cuma günleri, Kadir Gecesi ve Kurban Bayramı da tatildir¹²².

1.4.3. Müfredatları

Vilâyetlerdeki ilköğretim mekteplerinde II. Abdülhamid Devri'nin ilkyarısında "Rehnümâ-yı Muallimin-i Sıbyan"da gösterilen ders programı uygulanmıştır. Zaten bu yıllarda ders programlarından ziyade öğretim metotlarına önem verilmiştir. Osmanlı

¹¹⁹ Berker, Aziz, *Türkiye'de İlk Öğretim I (1839-1908)*, MEB, Ankara 1945. s.95,120.

¹²⁰ Emiroğlu, Gülmisal, "Abdülhamid Döneminde İlköğretim Konulu Layihalar (1876-1908)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, (Konya 2002), s.185.

¹²¹ Kodaman, a.g.e., s.76.

¹²² Nurdoğan, a.g.e., s.150.

harflerinin kolay öğrenilmesi ve Osmanlı imlâsının ıslâhı için çareler aranmış ve usûl-ü savtî (fonetik sistem) denilen yeni bir usul uygulanmıştır¹²³. Modern eğitimin Osmanlıdaki ilk öncülerinden kabul edilen Selim Sâbit Efendi, "Rehnümâ-yı Muallimin" adlı eserinde, benimsemiş olduğu Usûl-i Cedîd yöntemini ilk olarak kendisi uygulamış, Usûl-Cedîde çerçevesinde açılacak olan mekteplerin sınıfları ve şubelerin nasıl oluşturulacağı, derslerin hazırlanması, ders cetvelleri, alfabenin öğretimi, yazı talimi, mektep yönetimi, öğretmenlerde bulunması gereken özellikler, öğretim metotları gibi hususlar hakkında bilgi vermiştir¹²⁴.

Köy Mekteplerinde ve şehir mekteplerinde ayrı ayrı ders programları takip edilmiştir, Bu programlar küçük değişikliklerle bu şekilde devam etmiştir. Köy mekteplerinin programları genellikle çocukların okuma-yazma, namaz sureleri ve biraz aritmetik öğrenmeleri esasına dayandığı için şehir mekteplerinin programından farklılık göstermektedir¹²⁵.

1892 Talimatnamesine Göre Şehir ve Kasaba İbtidaîleri Müfredat Programı

Tablo 1.3. 1892 Talimatnamesine Göre Şehir ve Kasaba İbtidaîleri Müfredat Programı

Dersler	Birinci Yıl	İkinci Yıl	Üçüncü Yıl
<i>Elifbâ</i>	12	-	-
<i>Kur'ân-ı Kerîm</i>	12	6	5
<i>Tecvîd</i>	-	2	2
<i>İlm-i Hâl</i>	2	3	3
<i>Ahlâk</i>	-	2	2
<i>Sarf-ı Osmânî</i>	-	-	2
<i>İmlâ</i>	3	3	2
<i>Kırâat</i>	3	2	1
<i>Tarih-i Osmânî</i>	-	-	2
<i>Coğrafya-yı Osmânî</i>	-	2	2
<i>Hesâb</i>	1	2	2
<i>Hüsn-i Hat</i>	1	2	2
Toplam	34	26	25¹²⁶

¹²³ Kodaman, *a.g.e.*, s.87.

¹²⁴ Vurgun, *a.g.m.* s.62.

¹²⁵ Kodaman, *a.g.e.*, s.88.

¹²⁶ Sarıçelik, Kerîm, *Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869 1919)*, Çizgi Kitapevi, Konya 2010. s.27.

Yukarıdaki programa göre şehir ve kasaba mekteplerinin müfredatında, Kur'ân dersinin oldukça önemsendiği ve süreklilik arz ettiği görülür, bununla birlikte tecvid, ahlak, tarih ve coğrafya, ilmihal derslerinin de müfredatta önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hesap adı altında verilen Matematik dersinin eğitimin ilk kademesi olan ibtidaîlerde verilmesi ve süreklilik de göstermesi dikkat çekici önemli bir ayrıntıdır.

1892 Talimatnamesine Göre Köy İbtidaîleri Müfredat Programı

Tablo 1.4. 1892 Talimatnamesine Göre Köy İbtidaîleri Müfredat Programı

Dersler	Birinci Yıl	İkinci Yıl	Üçüncü Yıl	Dördüncü Yıl
Elifbâ	12	-	-	-
Eczâ-yı Şerif	12	-	-	-
Hesâb-ı zihnî	6	2	-	-
Hesâp	-	-	3	3
Kur'ân-ı Kerîm	-	6	-	-
Tecvîd	-	-	5	5
İlm-i Hâl	-	3	3	3
Kırâat	-	3	3	3
Hat	-	2	-	-
İmlâ	-	-	2	2
Toplam	30	16	16	16 ¹²⁷

Köy mekteplerinin programlarında genellikle çocukların okuma-yazma, namaz sureleri ve biraz aritmetik öğrenmeleri esasına dayandığı görülmektedir. Köy mekteplerinde de tıpkı şehir mekteplerinde olduğu gibi çocukların okuma yazma becerileriyle birlikte temel Matematik becerilerini kazanmalarının önemsendiği görülmektedir.

¹²⁷ Sarıçelik, a.g.e., s.27.

**Bir Dershaneli ve Bir Muallimli İbtidâî Mekteplere Mahsûs Tevzî-yi Dürûs
Cedveli**

Tablo 1.5. Bir Dershaneli ve Bir Muallimli İbtidâî Mekteplere Mahsûs Tevzî-yi Dürûs
Cedveli

Dersler	Devre-i Evveli		Devre-i Mutavassıta		Devre-i Âliye	
	1.Sınıf	2.Sınıf	1.Sınıf	2.Sınıf	1.Sınıf	2.Sınıf
Elifbâ ve Eczâ-yı Şerife	3 Saat Ortak		-	-	-	-
Kur'ân-ı Kerîm ve Malûmât-ı Dinîye	5 Saat Ortak					
Müşahibât-ı Ahlâkiye	Kıraât dersleri arasında		Kıraât dersleri arasında		Kıraât dersleri arasında	
Kıraât (imlâ, ezber, yazı)	3 Saat Ortak		3 Saat Ortak		3 Saat Ortak	
Sarf	Kıraât dersleri arasında		Kıraât dersleri arasında		Kıraât dersleri arasında	
Tahrîr	-	-	1 Saat Ortak		1 Saat Ortak	
Tarih	Kıraât dersleri arasında		1 Saat Ortak		1 Saat Ortak	
Coğrafya	Eşya dersleri arasında		Eşya dersleri arasında		1 Saat Ortak	
Hesâb ve Hendese	3 Saat Ortak		2 Saat Ortak		2 Saat Ortak	
Eşyâ Dersleri ve Ziraat	2 Saat Ortak		2 Saat Ortak		2 Saat Ortak	
Resim	Vazife şeklinde		Vazife şeklinde		Vazife şeklinde	
El işleri	Vazife şeklinde		Vazife şeklinde		Vazife şeklinde	
Terbiye-i Bedeniye ve Sıhhiye	Sabah ve akşam tatillerinden evvel bedeni alıştırmalar ve askerî talimler					
Oyun	Her teneffüste ve terbiyevî tenezzühler arasında					
Nişân	Bedeni alıştırmalar arasında					
Mûsiki(Gınâ)	Sabah ve öğlen sınıfa girerken, Salı ve Perşembe akşamları mektepten çıkarken ¹²⁸ .					

Kur'ân-ı Kerîm ve Dinî Bilgiler derslerinin tüm devrelerde ortak olarak her yıl beş saat gösterilmesi bu derslerin önemini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin beden ve ruh sağlığı için musiki ve beden eğitimi derslerinin de önemsendiği göze çarpmaktadır.

¹²⁸ Sarıçelik, a.g.e., s.30-31.

**İki Dershaneli ve İki Muallimli İbtidaî Mekteplere Mahsûs Tevzî-yi Dürûs
Cedveli**

Tablo 1.6. İki Dershaneli ve İki Muallimli İbtidaî Mekteplere Mahsûs Tevzî-yi Dürûs
Cedveli

Dersler	Devre-i Evveli		Devre-i Mutavassıta		Devre-i Âliye	
	1.Sınıf	2.Sınıf	1.Sınıf	2.Sınıf	1.Sınıf	2.Sınıf
Elifbâ ve Eczâ-yı Şerife	3 Saat Ortak		-		-	
Kur'ân-ı Kerîm ve Malûmât-ı Diniye	1. Saat Ortak		5 Saat Ortak		5 Saat Ortak	
Müşahibât-ı Ahlâkiye	3 Saat Ortak		Kıraât dersleri arasında		Kıraât dersleri arasında	
Kıraât (Elifbâdan sonra)	3 Saat Ortak		3 Saat Ortak		3 Saat Ortak	
Ezber	1 Saat Ortak		Kıraât dersleri arasında		Kıraât dersleri arasında	
İmlâ	1 Saat Ortak		Kıraât dersleri arasında		Kıraât dersleri arasında	
Yazı	1 Saat Ortak		Tahrîr dersleri arasında		Tahrîr dersleri arasında	
Sarf	-		1 Saat Ortak		1 Saat Ortak	
Tahrîr	-	1	1 Saat Ortak		1 Saat Ortak	
Tarih	-	1	1 Saat Ortak		1 Saat Ortak	
Coğrafya	-	1	1 Saat Ortak		1 Saat Ortak	
Hesâb ve Hendese	2	3	2 Saat Ortak		2 Saat Ortak	
Eşyâ Dersleri ve Ziraat	4 Saat Ortak		3 Saat Ortak		3 Saat Ortak	
Resim	2 Saat Ortak		Vazife şeklinde		Vazife şeklinde	
El işleri	2 Saat Ortak		Vazife şeklinde		Vazife şeklinde ¹²⁹	

Tablolar incelendiğinde derslerin hangi zaman aralığında işleneceği ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Ortak olarak işlenen derslerde öğretmenler dersin bir yarısını birinci sınıfa ayırırken diğer yarısını ikinci sınıfa ayırmaktadır. Hangi dersten sonra hangi dersin işleneceği belirtilmiştir. Resim ve El İşi derslerinin uygulamalı olarak gösterileceği programda belirtilmiştir. Sabah ve akşam saatlerinde beden eğitimi ve talimler ile öğrencilerin beden sağlığının önemsendiği dikkat çekici bir durumdur. Ayrıntılı olarak tablolarda verilen ibtidaî mektepler ders cetvelleri incelendiğinde görülecektir ki, temelde ders programlarının muhtevasında herhangi bir fark yoktur. Fark sadece derslerin işleniş şeklindeydi. Bir sınıfı okutan öğretmen bütün dersleri öğrencileri ile birlikte işliyordu. Birden çok sınıf okutan öğretmenler ise ders saatlerini bölerek yirmişer dakika olarak işliyor ve bir sınıfa ders anlatırken diğerlerine vazife veriyordu.

¹²⁹ Sarıçelik, a.g.e., s.32-33.

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ MALATYA'DA İBTİDÂİ MEKTEPLER

2.1. Malatya Merkez Sancağında Bulunan İbtidaî Mektepler:

İdarî olarak 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Malatya, klasik dönemde Maraş Eyaletine bağlı bir Sancak durumundaydı. 1847 yılında yapılan değişiklikle Malatya Sancağı Harput Vilayetine bağlanmıştır. 1867 vilayet nizamnamesiyle Malatya Sancak olmaktan çıkarılmış, Diyarbekir Vilayetinin Mamûratü'l-azîz Sancağına bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Mamûratül-aziz'in kazası olduğu bu dönemde Akçadağ ve Hekimhan, Malatya Kazasına bağlı birer nahiye konumundadır. H.1301(M.1883/1884) tarihinde Diyarbekir Vilayetine bağlı olmaktan çıkartılarak, Mamûratü'l-azîz Vilayetine bağlı bir sancak haline getirilmiştir¹³⁰.

1883-1884 tarihli Mamûratü'l-azîz Vilayet Salnamesinde, Malatya Sancağı ve kazaları olan Akçadağ, Behisni(Besni), Hısn-ı Mansur(Adıyaman) ve Kâhta'da rüşdiye mekteplerinin öğrenci sayıları, muallim isimleri, yardımcı personel olan Bevvâb (Kapıcı, mektep çocuklarını götürüp getiren kimse) isimlerinin kayıtlarının olmasına rağmen, ibtidaî mekteplerine dair herhangi bir bilgi yoktur. Bu durum; İbtidaî mekteplerin bu tarihlerde yeteri kadar yaygınlaşamadığını göstermektedir¹³¹. II. Abdülhamid Dönemi'nin bir eğitim müessesesi olarak karşımıza çıkan ve taşrada eğitimin yaygınlaştırılması amacı ile inşa edilen ibtidaî mekteplerinin sayısı daha ziyade yüz yılın sonuna doğru artmış ve XX. yüzyılın başından itibaren Anadolu köylerinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunun yanında inşa edilen mektepler, padişaha hürmeti göstermek amacıyla, onun ismi ile anılmıştır. Sadarettin Dâhiliye ve Maârif Nezâretine gönderilen iradede, Van, Bitlis, Erzurum, Sivas, Diyarbekir ve Ma'mûretü'l-azîz vilayetlerinde ve Bandırma Kazası'nda inşa edilmiş olan toplamda 281 ibtidaî mektebe padişahın ismi verilmiştir¹³². Bu uygulama II. Abdülhamid Dönemi'nde eğitim-öğretimin baskı ve sansürle karşı karşıya olduğu düşüncesinin aksine II. Abdülhamid'in devrin tüm imkânsızlık ve sıkıntılara rağmen eğitim kurumlarını sahiplendiğini,

¹³⁰ Yapıcı, Süleyman, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya(1869-1908)*, Malatya Kitaplığı, Malatya 2014, s.34-35, BOA. ŞD.1459/50, (14 Cemâziye'1 evvel 1300/23 Mart 1883).

¹³¹ Işık, Adnan, *Malatya 1830-1919*, İstanbul 1998, s.236-245.

¹³² BOA. A.MKT. MHM.682/39, 8 Şabân 1315/2 Ocak 1898.

ibtidaî mekteplerinin sayısını istenilen düzeyde olmasa da imkânlar dâhilinde, taşrada arttırmaya çalıştığını göstermektedir.

İbtidaî okulların ve eğitimin taşrada yaygınlaştırılması bağlamında Malatya önemli bir yeri teşkil etmektedir. Bu sebeple Malatya'da da Müslümanlara ve gayrimüslimlere ait ibtidaî mektepleri bulunmaktaydı. Gayrimüslim halk, inanç ve yaşamında serbest olduğu gibi eğitimlerini de kendi lisan ve inançları doğrultusunda sürdürebilmiştir. Müslüman ve gayrimüslimlere ait bu mekteplerin sayısı ve durumu yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Merkezi yönetimin usûl-i cedîd üzere eğitim veren ibtidaî mektepleri yaygınlaştırma kararı ve gayretine rağmen, ekonomik yetersizlikler sebebiyle hem merkezde hem de taşrada yeterli seviyede mektep açılmamıştır. Yıllara göre ibtidaî mekteplerdeki öğretmen ve öğrenci sayılarının verildiği salname kayıtlarından 1887-1888 (H.1305) ve 1889-1890 (H.1307) tarihli Salname-i Mamûratü'l-aziz kayıtlarına göre, öğretmen sayısında herhangi bir değişiklik olduğu görülmemiştir. Mevcut ibtidaî mektep dışında yeni bir mektebin adının geçmemiş olması ibtidaîleri yaygınlaştırma çalışmalarının istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir¹³³. İbtidaî mekteplerin sayısı daha çok XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çoğalmaya başlamıştır. Malatya'nın bağlı olduğu Mamûratü'l-aziz'de 1892-1893/1893-1894 (H.1310-1311)'de eski usulde eğitim veren 395 mektep bulunmakta iken, yeni usulde eğitim veren mektep sayısı sadece 6'dır. Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra açılan mektep sayısı ise 290'dır. Bu rakamlar Sultan II. Abdülhamid'in yeni usulde eğitim veren ibtidaî mekteplerin arttırılmasına verdiği önemi göstermektedir¹³⁴. 1879 yılında II. Abdülhamid'e sunduğu raporda Said Paşa eğitimin yaygınlaştırılması için yeterli maddi kaynağın olmadığını ifade ettiği gibi nahiye ve köylere kadar eğitim yatırımlarının ulaştırılmadığına dikkat çekmiştir¹³⁵. Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nden Mamûratü'l-aziz, Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbakir ve Sivas Maârif idarelerine gönderilen iradede bu yerlerde ne gibi durumlarda ibtidaî mekteplerin açılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Buna göre, nahiye merkezlerinden büyük köyler bulunduğu takdirde büyük olan köye mektep inşa edilmesi, ahalişi gayrimüslimlerden oluşan merkezlerdeki mektep tahsisatının civar karyelerdeki

¹³³ *Salname-i Vilâyet-i Ma'mûratü'l-aziz*, H.1305(M.1887/1888), s.58; *Salname-i Vilâyet-i Ma'mûratü'l-aziz*, H.1307(M.1889/1890), s.59.

¹³⁴ Vurgun, *a.g.t.*, s.99.

¹³⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s.387.

mekteplere verilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹³⁶. Bu durum taşraya eğitim yatırımlarının hiç gitmediği ya da gidemeyeceği yönündeki eleştirilerin acımasızca yapıldığını, II. Abdülhamid Dönemi'nde bu konuda ciddi bir gayret sarfedilmekle birlikte nahiye ve köylerin durumuna göre imkânlar dâhilinde bir öncelik belirlenmeye çalışıldığını göstermektedir.

Taşrada ilköğretimin yaygınlaştırılması için atılan bu adımın bir neticesi olarak yıllar içinde Malatya'da da ibtidaî mekteplerin sayısında artış görülmüştür. 1887-1888 öğretim yılında, Malatya'daki ibtidaî mektepte 148 öğrenci kayıtlıdır. İki muallimin görev yaptığı bu ibtidaî mektepte;

Birinci Öğretmen; Muhammed Efendi

İkinci Öğretmen; Mustafa Efendi'dir¹³⁷.

Mektep sayılarının yıllara göre değişiklik gösterdiğinden daha önce bahsedilmişti. Mesela H.1312 (M.1894-1895) yılında, Malatya ve kazalarında ibtidaî mektep sayısı çok azdır. Bunun yanında kalifiye öğretmen sayısında da ciddi bir eksiklik söz konusudur. Hâlihazırdaki ibtidaî mekteplerinin de muallimleri usûl-i cedîd üzere eğitim verme konusunda yetersiz kalmaktadır¹³⁸. Görevlendirilen muallimlerin önemli bir kısmını, usûl-i cedîd'i tam olarak bilmeyen, karye imamları oluşturduğu için, imamların usûl-i cedîd tatbik edebilecek seviyeye getirilmeleri için eğitime alınmaları Maârif Nezâreti tarafından uygun görülmüştür. 1892 yılında Malatya sancağında Müslümanlara ait 11 medresede 300 öğrenci eğitim görürken, 6 ibtidaî mektebinde 430 öğrenci eğitim görmektedir¹³⁹. Mektep sayısının medreseye göre az olmasına rağmen öğrenci sayıları buralara göre daha fazladır. İlköğretimin kız-erkek çocuğu ayırt etmeksizin zorunlu hale getirilmesine rağmen kız çocuklarının eğitimi konusunda bir ilerleme sağlandığı söylenemez. Bu durumun sebebi, ihtiyatlı olmakla birlikte, kız çocuklarının mektebe gönderilmesinin halkın önemli bir kısmı tarafından iyi karşılanmaması olarak gösterilebilir¹⁴⁰. Halkın kız çocuklarını mektebe göndermeye sıcak bakmadığı açık bir şekilde görülürken, devletin kız çocuklarının okuması için zorunluluk getirmiş olmasına

¹³⁶ BOA. MF. MKT. 449/56, 12 Muharrem 1317/2 Eylül 1894.

¹³⁷ *Salname-i Vilâyet-i Ma'mûratü'l-aziz*, H.1305(M.1887/1888), s.58; *Salname-i Vilâyet-i Ma'mûratü'l-aziz*, H.1307(M.1889/1890), s.59.

¹³⁸ BOA. DH. TMİKS. 2/99, 10 Cemâziye'l âhir 1314/16 Kasım 1896.

¹³⁹ BOA. MF. MKT. 615/10, 05 Zilhicce1319/15 Mart 1902.

¹⁴⁰ Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri(1856-1861)*, C.VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s.172.

rağmen kız çocuklarını mektebe göndermeyenler için bir yaptırım uygulamadığı anlaşılmaktadır. Erkek çocuklarının okula gönderilmediği takdirde herhangi bir işte çalışmasının yasaklanmasına benzer bir uygulama kız çocukları için uygulanabilseydi kız çocuklarında eğitim hayatındaki yeri ve etkileri farklı olabilirdi.

Abdülhamid Dönemi'nde başlayan taşrada eğitimin yaygınlaşması ve kız ile erkek çocukları için ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi girişimleri her ne kadar bu dönem içinde istenilen düzeye ulaşamazsa da daha sonraki dönemlerde nispeten başarıya ulaşmıştır. Yine de söz konusu dönem içinde eğitim kurumu olarak okulların sayısının azımsanmayacak derecede fazla olduğu görülmektedir. H.1312 (M.1894-1895) tarihli Mamûratü'l-aziz Vilayet Salnamesine göre Malatya'da bulunan ibtidaî mektepleri şunlardır.

Tablo 2.1. H.1312 (M.1894-1895) Tarihli Vilayet Salnamesine Göre Malatya'da Bulunan İbtidaî Mektepleri

MEKTEP İSİMLERİ	BULUNDUĞU SEMT	CEMAAT İSMİ	ÖĞRENCİ SAYISI	
			<u>ERKEK</u>	<u>KIZ</u>
Saray Mahallesi Mekteb-i İbtidaîsi	Hükümet Konağı Karşısında	Müslüman	188	0
Tahtalı Camii Mekteb-i İbtidaîsi	Mustafapaşa Mahallesi	Müslüman	43	0
Sıtmapınarı Mekteb-i İbtidaîsi	Şifa Mahallesi	Müslüman	60	0
Koyunoğlu Mekteb-i İbtidaîsi	Koyunoğlu Mahallesi içinde	Müslüman	35	0
Hacı Abidzade Mekteb-i İbtidaîsi	Hacı Abidzade Mahallesi	Müslüman	25	0
Hacı Yakupzade Mekteb-i İbtidaîsi	Şeyh Behram Mahallesi	Müslüman	23	0
Muharremzade Mekteb-i İbtidaîsi	İlyas Mahallesi	Müslüman	24	0
Merahalizade Mekteb-i İbtidaîsi	Çarmuzi Mahallesi	Müslüman	33	0
Arslan Beyzade Mekteb-i İbtidaîsi	Arslan Bey Mahallesi	Müslüman	17	0
Vaizzade Mekteb-i İbtidaîsi	Halafeddin Mahallesi	Müslüman	35	0
Saray Mahallesi Mekteb-i İbtidaîsi	Alibeyzade Caddesi	Müslüman	15	0
Sancaktar Mekteb-i İbtidaîsi	Alibeyzade Caddesi	Müslüman	26	0
Hamidiye Mekteb-i İbtidaîsi	Atmalızade Caddesi	Müslüman	23	0
Cızoğlu Mahallesi Mekteb-i İbtidaîsi	Cızoğlu Sokağı	Müslüman	65	0
Molla Kasım Mekteb-i İbtidaîsi	Molla Kasım Caddesi	Müslüman	55	0
Ali Paşa Mekteb-i İbtidaîsi	Çalıklar	Müslüman	15	0
Kündü Bey Mekteb-i İbtidaîsi	Çeşme Caddesi	Müslüman	45	0
Yeni Hamam Mahallesi Ermeni Mekteb-i İbtidaîsi	Yeni Hamam Mahallesi	Ermeni	125	25 ¹⁴¹

¹⁴¹ *Salname-i Vilâyet-i Ma'mûratü'l-aziz*, H.1312(M.1894/1895), Nüfus Nezâreti Bölümü, s.19.

Nitekim söz konusu salnamede görüleceği üzere 17 tane Müslüman ibtidaî mektebinde hiçbir kız çocuğunun eğitim almadığı görülmüştür. Buna rağmen gayrimüslim ibtidaî mekteplerinde kız çocuklarının eğitim aldığı görülmektedir. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'nde yer alan *Her mahalle veya köyde sıbyan mektebine gidecek yaşta olan kız ve erkek çocuklarının listesi ihtiyar heyeti tarafından hazırlanarak mektep öğretmenine teslim edilir. Bir mahalle veya köyde bir cemaate mensup iki sıbyan mektebi bulunması durumunda bu mekteplerden biri kız çocukları için kullanılacaktır. Aynı bir kız sıbyan mektebi açılması imkânı olmayan yerlerde kız ve erkek çocukları aynı sınıfta ders görebilir.* İbarelerine bakılırsa devletin kız çocuklarının eğitimi için gerekli tedbir ve imkânları sağlama konusunda olumlu yaklaştığı görülmektedir¹⁴². Yeterli olmasa da tüm tedbir ve imkânlarla rağmen kız çocuklarının gönderilmeyişine ihtiyatlı olmakla birlikte müstakil kız ibtidaî mektebinin açılmamış olması ve halkın kız çocuklarının mekteplere gönderilmesine sıcak bakmayışını sebep olarak gösterebiliriz.

H.1312 (M.1894-1895) yılında ibtidaî mektep sayısı yetersiz olup halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek kadar değildi. Bundan dolayı halkın yardımlarıyla yeni mekteplerin yaptırılması uygun görülmüştür¹⁴³. Ancak devletin ve halkın ekonomik durumu işlerin çok yavaş ilerlemesine sebep olmuştur. H. 1318 (M.1900-1901) yılında vilayetlerde açılması bildirilen ibtidaîlerin yer tesisi ve öğretim kadrolarının belirlenmesi hususunda; nahiyelerin bir kısmında mekteplerin yapılmaya başlanmasına rağmen köylerde maârif bütçesi buna izin vermemiştir¹⁴⁴. 1906 yılında Malatya merkez kazasında yedi ibtidaî mektebine ihtiyaç duyulması Abdülhamid Dönemi'nde tüm çabalara rağmen sancak merkezlerinde dahi ihtiyacın tam olarak karşılanamadığını göstermektedir¹⁴⁵. Nitekim 1909 yılında, Malatya'da Çırmıktı Karyesinin 500 hane büyüklüğünde olmasına rağmen henüz bir ibtidaî mektebin bulunmayışı, ibtidaî mekteplerin taşrada yeterince yaygınlaştırılmadığı anlamına gelmekle birlikte, II. Abdülhamid sonrasında da bu sorunun istenilen düzeyde giderilemediği görülmektedir¹⁴⁶.

¹⁴² Özalp-Ataunal, *a.g.e.*, s.552.

¹⁴³ BOA. DH. TMİKS. 2/99, 3 Teşrin-i sâni 1312/15 Kasım 1896.

¹⁴⁴ BOA. MF. MKT. 543/19, 25 Kânûn-ı sâni 1316/7 Şubat 1901.

¹⁴⁵ BOA. DH. ŞFR. 368/5, 18 Temmuz 1322/31 Temmuz 1906.

¹⁴⁶ BOA. MF. MKT. 1101/41, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

İbtidâî mekteplerinde zorunlu olmadıkça kız ve erkek çocuklarının bir arada okutulması uygun görülmemiştir. Malatya'daki Müslüman halkın da ibtidaîlere kız öğrencileri gönderme konusunda pek istekli davranmadıkları görülmektedir. Ancak zorunlu hallerde karma eğitime müsaade edilmiştir¹⁴⁷. Bir köy veya mahallede ayrı bir kız ibtidaî mektebinin açılması için, eğitim yaşına gelmiş kız çocuk sayısının 50'den fazla olması gerekmektedir. Bu dönemde öğretmen yetersizliği kız ve erkek çocuklarına karma öğrenim verilmesini mecburi hale getirmiştir. Kız ibtidaîlerinin açılması ise II. Meşrutiyet'ten sonra hızlanmıştır¹⁴⁸. Devlet genelinde olduğu gibi, Malatya'da da ibtidaî mekteplerinin sayısında artış olmasına rağmen, mekteplerin ve öğretmenlerin yeteri kadar nitelikli olmadığı ve görevli olan muallimlerin usûl-i cedîdi bilmeyen kimselerden oluşması Maârif Nezâreti'nin dikkatini çekmiştir. Muallimlerin ibtidaî mekteplerinde uygulanacak olan usûl-i cedîd üzere yetiştirilmesi için, vilayetlere emirler gönderilmiştir¹⁴⁹.

2.1.1. Malatya Mekteb-i İbtidâîsi

Müslümanlara ait olan mektebin kayıtlı 155 öğrencisi bulunmaktadır. İki muallimin görev yaptığı mektebin, diğer hizmetlerini gören yardımcı personel statüsünde bir bevvâb bulunmaktadır. Mektebin Personeli; Muallim-i Evvel Mehmed Tahir Efendi, Muallim-i Sâni Mustafa Feyzi Efendi, Bevvâb Hulusi Efendi'dir. İki muallimin görev yaptığı bu mektebin iki sınıfı bulunmaktadır.

¹⁴⁷ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.150.

¹⁴⁸ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.125.

¹⁴⁹ BOA. MF. MKT. 615/10, 10 Ramazan 1319/21 Aralık 1901.

Tablo 2.2. Öğretmenler ile Hizmetlilerin Devamı ve Öğrencilerin Mevcuduna Dair Maârif Müdürü Vasıtasıyla Maârif Nezâreti'ne Sunulan Devam Cetveli

Mamûratü'l-azîz Vilâyeti Malatya Sancağı			1892/1893			Aralık-Ocak-Şubat			
Öğretmen ve Hizmetlilerin İsimleri	Aralık			Ocak			Şubat		
	Devam günleri	Devamsızlık	Mülâhazât	Devam günleri	Devamsızlık	Mülâhazât	Devam Günleri	Devamsızlık	Mülâhazât
	Ders günleri:27			Ders günleri:27			Ders Günleri:24		
Öğretmen: Mehmed Tahir Efendi	27			27			24		
Öğretmen: Mustafa Feyzi Efendi	27			27			24		
Hizmetli: İbrahim Hulûsi Efendi	27			27			24		
Dördüncü sene öğrencileri	20			20			20		
Üçüncü sene öğrencileri	28			28			28		
İkinci sene öğrencileri	18			17			18		
Birinci sene öğrencileri	81			86			89		
Toplam öğrenci	147			151			155		
	Aralık			Ocak			Şubat		
	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam öğrenci	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam öğrenci	Mektebi Terk Eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam öğrenci
	0	5	147	0	4	151	0	4	155 ¹⁵⁰

İbtidâî mektepleri üç ayda bir olmak üzere nezârete iletilmek üzere maârif müdürlüklerine Hülasa Devam Cetveli göndermek zorundadır. Bu cetveller görevlilerin devam durumunu, öğrencilerin mevcudu ve mektebin durumuyla ilgili bilgileri içermekteydi. Buna göre; Malatya İbtidâî Mektebi bu dönemde iki odada öğrencilere eğitim vermiştir. Ancak bu odalar yetersiz geldiği için yeni kayıt başvurusunda bulunan öğrencilerin kaydı yapılamamıştır. Binanın yetersiz olmasından dolayı mektebin

¹⁵⁰ BOA. MF. İBT. 44/23, 30 Ramazan 1312/27 Mart 1895.

mütevelli heyeti binanın başka bir yere nakledilmesini istemiştir. Kaynak yetersizliğinden yaşanan bu durum mektebin öğrenci sayısını doğrudan etkilemiştir. Cetvelle birlikte sunulan raporda her ay mektebe yeni kayıt yaptıran dört ya da beş öğrencinin olduğu, mektepten ayrılan öğrencinin olmadığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte yeni bir mektep binasının inşa edilmesi durumunda 155 olan öğrenci sayısının 300'e kadar çıkabileceğinin ifade edilmesi mektebe olan ilginin her geçen gün arttığını göstermektedir¹⁵¹.

Ancak imkânların yeterli olmayışı mektep binalarının büyütülmesi ve çoğaltılması önündeki en büyük engeldir. Merkezi yönetimin ibtidaî eğitime yönelik tüm çabalarına rağmen 1897 yılında Malatya İbtidaî Mektebi'nin maârife gönderdiği üç aylık cetvelde mektebin eğitim binasının geçici olduğu, buna rağmen öğrenci sayısının her geçen gün arttığı ifade edilmiştir

Tablo 2.3. Öğretmenler ile Hizmetlilerin Devamı ve Öğrencilerin Mevcuduna Dair Maârif Müdürü Vasıtasıyla Maârif Nezâreti'ne Sunulan Devam Cetveli

Mamûratü'l-azîz Vilâyeti Malatya Sancağı				1893-1894			Aralık-Ocak-Şubat		
Öğretmen ve Hizmetlilerin İsimleri	Aralık			Ocak			Şubat		
	Devam günleri	Devamsızlık	Mütalahazat	Devam günleri	Devamsızlık	Mütalahazat	Devam günleri	Devamsızlık	Mütalahazat
	Ders günleri:27			Ders günleri:27			Ders günleri:21		
Öğretmen: Mehmed Tahir Efendi	27			27			21	4	
Öğretmen: Mustafa Feyzi Efendi	27			27			21	4	
Hizmetli: Cumali Efendi	27			27			21	4	
Dördüncü sene öğrencileri	19			19			19		
Üçüncü sene öğrencileri	22			22			22		
İkinci sene öğrencileri	27			27			27		
Birinci sene öğrencileri	88			88			88		
Toplam öğrenci	156			156			156		
	Aralık			Ocak			Şubat		
	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam öğrenci	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam öğrenci	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yeniden yazılanların sayısı	Toplam öğrenci
	0	13	156	0	0	156	0	0	156 ¹⁵²

¹⁵¹ BOA. MF. İBT. 44/23, 30 Ramazan 1312/27 Mart 1895.

¹⁵² BOA. MF. İBT. 58/100, 17 Ramazan 1314/19Şubat 1897.

Bu tablonun yer aldığı hülâsa cetvelindeki raporda mektebin geçici bir binada eğitim-öğretim yapıyor olması, ahalinin ve eğitim çalışanlarının imkânsızlıklara rağmen talebelerin yetiştirilmesi konusunda geri kalmamak için çabaladığını göstermektedir. Ancak geçici olarak kullanılan bu binaların kapasite olarak ihtiyacı karşılayamamasının yanında, mektep binası olarak yapılmadıklarından tam olarak eğitime uygun binalar oldukları söylenemez. Söz konusu durum tezimizin özgünlüğü bakımından da bize bir örnek sunmaktadır. Öyle ki Malatya özelinde ibtidaî eğitimin kurumdan ziyade politika ve uygulamalar anlamında çalışmamıza bakış açımızı geliştirmiştir.

2.2. Kaza ve Nahiyelerde Bulunan İbtidaî Mektepler

II. Abdülhamid Dönemi'nde Devlet genelinde ibtidaî mektep sayısının artırılması için çalışmalar hızlanmış olmasına rağmen istenilen seviyeye ulaştırılamamıştır. Vilayet ve sancak merkezlerinde kısmen artış olsa dahi kaza ve nahiyelerde mektep sayısının artması çok uzun zaman almıştır. 1906 yılında İstanbul, Büyük Çekmece Kazasında bile bir ibtidaî mektep bulunurken, köylerinde ise mektep olmadığı için eğitim cami odalarında, cami imamları tarafından verilmektedir. Cami imamlarının geçimleri de yöre halkı tarafından karşılanmaktadır. Yine aynı tarihlerde Silivri Kazası ve Terkos Karyesinde var olan ibtidaî mekteplerin yetersiz olduğu, eğitimin cami imamları tarafından verildiği göz önünde bulundurulursa başkentin ihtiyacının bile tam olarak karşılanamadığı anlaşılmaktadır¹⁵³. 1909 Malatya merkez kazasında 7, Behisni'de 30 ve köylerde ise 100 ibtidaî mektebine ihtiyaç duyulduğu kaydedilmiştir. Malatya'nın dört kazasına ait ihtiyacın da henüz belirtilmediği bu tarihte tüm gayretlere rağmen, taşrada çok ciddi mektep ihtiyacının olduğu görülmektedir¹⁵⁴. Kaza ve nahiyelerdeki kısıtlı imkânlar çeşitli sorunlara yol açmıştır. Akçadağ Kazasının İri Ağaç Karyesinde mektep kurulmasını gerektirecek kadar hane olmadığı için buradaki mektebin muallimi müfettiş tarafından Ansur Karyesine nakledilerek yeni bir mektep açılmıştır. Ancak buna rağmen kaza ve nahiyelerde birçok mektebin de muallim yokluğundan kapalı olduğu, kapalı olan mekteplerin bina ve eğitim araç gereçlerinin tahrip olduğu veya kaybolduğu müfettiş raporlarında açıkça belirtilmiştir¹⁵⁵.

¹⁵³ BOA. MF. MKT. 938/11, 08 Cemâziye'l evvel 1324/30 Haziran 1906.

¹⁵⁴ BOA. MF. MKT. 1101/41, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

¹⁵⁵ BOA. MF. MKT. 1232/116, 29 Cemâziye'l evvel 1336/12 Mart 1918.

Kaza ve nahiyelerde ibtidaîlerin yaygınlaştırılmamasında çok farklı sebepler karşımıza çıkmaktadır. 1901 yılında Dersim ve Pütürge gibi nahiyelerde istenilen vasıflarda muallim bulunamadığı için mektep açılmamıştır. Yine aynı tarihlerde beş mektebin, nahiye merkezinden daha büyük olan köylerde açılması uygun görülmüştür¹⁵⁶. Bunun yanı sıra kazalarda ibtidaî eğitiminde beklenen düzeyin yakalanması durumunda ortaöğretim mahiyetindeki rüşdiye mektepleri de inşa edilerek ibtidaî eğitimini tamamlayanların başka bir kazaya ya da merkezde herhangi bir yere gitmek zorunda kalmaksızın buldukları kazalarda ortaöğretime devam etmelerinin önü açılmıştır. Maârif Nezâreti'nden gönderilen iradeye göre, Malatya'ya bağlı Akçadağ Kazasının hükümet merkezi olan Arga'da inşa edilmiş olan ibtidaî mekteplerinde beklenen verimin alınması durumunda binanın üst katının rüşdiyeye dönüştürülerek ilk ve ortaöğretimin aynı yerde devam edilebileceği ifade edilmiştir¹⁵⁷. Bilhassa köylerde inşa edilen mekteplerin büyük bir eksikliği giderdiği, ahali nezdinde de bilinen bir durumdu. Açılan mekteplerin sayısının artması ve bu mekteplerde verim elde edilmesi ahali tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Öyle ki verilen izinle Ma'mûratü'l-aziz Vilayeti'nin Arguvan Nahiyesi'nde açılan ibtidaî ve rüşdiye mektepleri için, ahali teşekkür ve memnuniyetini hükümete bildirmiştir¹⁵⁸.

İbtidaî eğitimin zorunlu hale getirilmesi ve özellikle taşranın en ücra köylerine eğitim hizmetinin götürülmesinin bir sonucu olarak zamanla kaza ve köylerde rüşdiye mekteplerinin açılmasının ve eğitimin ilköğretim ile sınırlı kalmamasının önü açılmıştır. Mesela Arguvan Nahiyesi'nin münasip bir mevkiinde inşa masrafları halk ve hükümet tarafından karşılanan dokuz ibtidaî mektebi ile Kara Hüyük Köyü'nde bir rüşdiye mektebinin inşasına karar verilmiştir¹⁵⁹.

¹⁵⁶ BOA. MF. MKT. 543/19, .17 Şevvâl 1318/7 Şubat 19019.

¹⁵⁷ BOA. MF. MKT. 109/99, 11 Zilka'de 1306/9 Temmuz 1889.

¹⁵⁸ BOA. DH. MKT. 1515/93, 15 Şevvâl 1305/25 Haziran 1888.

¹⁵⁹ BOA. MF. İBT. 22/38, 17 Muharrem 1306/23 Eylül 1888.

2.2.1. Malatya Kaza ve Nahiyyelerinde Bulunan İbtidaî Mektepler:

Tablo 2.4. Malatya Kaza ve Nahiyyelerinde Bulunan İbtidaî Mektepler

LİVA	KAZA	MEKTEBİN DERECESESİ	MEKTEBİN BULUNDUĞU MEVKİ	KURULUŞ TARİHİ	MIKTAR-I MESARİF (KURUŞ)
Malatya	Malatya	İbtidaî	Kasaba	1878	5600
Malatya	Malatya	İbtidaî	İspendere	1895-1896	800
Malatya	Malatya	İbtidaî	Porğa	1895-1896	1110
Malatya	Malatya	İbtidaî	Gözene	1895-1896	1300
Malatya	Malatya	İbtidaî	Gözene	1895-1896	--
Malatya	Malatya	İbtidaî	Gözene	1883-1884	--
Malatya	Akçadağ	İbtidaî	Polat	1894-1895	750
Malatya	Akçadağ	İbtidaî	Hekimhani	1894-1895	850
Malatya	Akçadağ	İbtidaî	Levend	1894-1895	1000
Malatya	Akçadağ	İbtidaî	?	1894-1895	600
Malatya	Akçadağ	İbtidaî	Hasan Çelebi	1894-1895	700
Malatya	Behisni	İbtidaî	Tut	1894-1895	1100
Malatya	Behisni	İbtidaî	Şambayadi	1894-1895	850
Malatya	Behisni	İbtidaî	Belveren	1894-1895	600
Malatya	Behisni	İbtidaî	Perveri	1894-1895	700
Malatya	Behisni	İbtidaî	Sürgü	1894-1895	1200
Malatya	Behisni	İbtidaî	Hevidi	1894-1895	500
Malatya	Behisni	İbtidaî	Kizilin	1894-1895	850
Malatya	Behisni	İbtidaî	Kuyucak	1894-1895	650
Malatya	Hisn-ı Mansur	İbtidaî	Koçaklı	1894-1895	900
Malatya	Hisn-ı Mansur	İbtidaî	Samsad	1894-1895	1300
Malatya	Hisn-ı Mansur	İbtidaî	Çalgan	1894-1895	750
Malatya	Hisn-ı Mansur	İbtidaî	Karicik	1894-1895	600
Malatya	Kahta	İbtidaî	Alut	1894-1895	800
Malatya	Kahta	İbtidaî	Sincik	1894-1895	1000
Malatya	Kahta	İbtidaî	Tokaris	1894-1895	750 ¹⁶⁰

Mekteplerin neredeyse tamamına yakın bir kısmı H.1312(M.1894-1895) yıllarından itibaren yapılmaya başlamıştır. Bu tarihlerde taşrada ibtidaî mekteplerinin yaygınlaştırılması için çalışmaların daha yoğun bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir. Mekteplerin yıllık giderleri arasında çok abartılı farklar olmamakla birlikte, bazı mekteplerin da diğerlerinin iki katı gidere sahip olduğu görülmektedir. İhtiyatlı olmakla birlikte bunun, mektebin büyüklüğü ve derslik sayısı ile ilgili olduğu düşünülebilir. Mekteplerin kurulduğu mevkiler ise genellikle nüfusun daha yoğun olduğu yerlerdir. Burada bir kez daha II. Abdülhamid için yapılan baskıcı, eğitim yatırımlarına karşı

¹⁶⁰ IŞIK, a.g.e., s.454.

olduğu, taşraya, nahiyelere, köylere eğitim yatırımları yapmadığına yönelik eleştirilerin çok acımasızca yapıldığı görülmektedir. Sadece Malatya’da 1894-1895 ğretim yılında kaza ve nahiyelerde kurulmuş olan bu ibtidai mekteplerinin devletin genelini düşünecek olursak, yapılmaya çalışılanlar yeterli olmasa dahi acımasızca eleştirilecek ölçüde olmadığı görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALATYA'DAKİ İBTİDAÎ MEKTEPLERİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ

Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nin dikkat çekici yönlerinden birisi de maârif teşkilatının yurt çapına yayılması ve merkez dışında taşrada da maârif alanındaki faaliyetlerin arttırılmasıdır. 1869 ve 1871 tarihli nizamnamelerde vilayetlerde birer müdürlük kurulması düşünülmüşse de bu hemen gerçekleştirilememiştir. Ancak, 1881 yılında Maârif Meclisi kurulan Sivas, Diyarbakir, Erzurum, Mamûratül-azîz ve Van vilayetlerinde 1200 kuruş maaşla birer maârif müdürü tayin olunacağı ifade edilmiştir¹⁶¹.

Eğitim işlerinin yürütülmesi için kurulmuş olan Maârif Nezâreti, II. Abdülhamid Dönemi'nin başında, Maârif Nâzırı'ndan başka iki reis, 14 üye ve 2 kâtipten oluşan basit bir teşkilattan oluşurken taşrada bu işler için görevli hiçbir kimse bulunmuyordu. Dönemin sonlarında ise Maârif Nezâreti; Özel Kalem (Mektûbi Kalemi), Orta Öğretim Dairesi (Mekâtib-i İdadiye Dairesi), Yüksek İlk Öğretim (Mekâtib-i Rüştîye Dairesi), İlk Öğretim (Mekâtib-i İbtidaîye Dairesi) Sicil Şubesi, Muhasebe Kalemi, Sağlık Müfettişliği, İstatistik Kalemi, üye sayısı 50'ye çıkarılan: Maârif Meclisi 11 üyeden müteşekkil Telif Eserleri Tetkik Cemiyeti ile 75 üyesi bulunan bir Teftiş ve Muayene Heyetinden oluşan geniş bir teşkilata dönüşmüştür¹⁶². Bu teşkilatlanma II. Abdülhamid'in eğitime yönelik düşüncelerinin hayata geçirilmesi için atılmış önemli bir adımdır. Bu teşkilatın alacağı kararlar, atacağı adımlar ve kuracağı eğitim sisteminden mezun olacak öğrenciler II. Abdülhamid'in hayalindeki modern, gelişmiş Osmanlı Devleti'nin yükselmesini sağlayacaktı. Ancak şartlar ve zaman buna müsaade etmemiş olsa da Osmanlı Devleti tarihe karışmış olsa da, merkezden başlayarak yaygınlaştırılmaya çalışılan bu sistem günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturmuştur.

1870 yılında Diyarbakir merkez, Mamûratü'l-azîz, Mardin ve Siirt sancaklarına ek olarak Malatya sancağı da Diyarbakir vilayetine bağlanmıştır¹⁶³. 1883 yılına kadar

¹⁶¹ Talay, Aydın, *Eserleri ve Hizmetleriyle II. Abdülhamid*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, s.47.

¹⁶² Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s.389.

¹⁶³ Tarihli Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H.1287(M.1870-1871 s.153-154; Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, H.1287(M.1870-1871) s.43-75.

Diyarbakir vilayetine bağı kalan Malatya, 1883 tarihinde Mamûratü'l-azîz vilayetine bağlandığından¹⁶⁴ daha önce bahsedilmişti. Bu durumda Malatya sancağının 1881 yılında kurulan Diyarbakir Maârif Müdürlüğüne kısa bir süre bağı kaldığı, daha sonra Mamûratü'l-azîz Maârif Müdürlüğüne bağlandığı anlaşılmaktadır.

3.1. Eğitim Müesseslerinin Bina Edilmesi

Eğitim politikalarının değışimi, gelişimi ve iyileştirilmesi anlamında yeni binaların inşa edilmesi önemli uygulamalardan biridir. Zira özellikle küçük yaşta çocukların gönderileceğı ve her anlamda güvenli olması gereken yapıların varlığı neredeyse bir zorunluluktur. Bunun yanında eğitimin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için bir binanın varlığı mecburiydi. Fakat gerek devletin maddî imkânlarının kısıtlı olması gerekse halkın yardım konusunda benzer şekilde bir sıkıntı içinde olması özellikle bina inşasının önünde büyük bir engeldi. Yine de gerek devlet eliyle gerekse halkın yardımları ile Malatya'da yeni okullar inşa edildiğı ya da var olan okulların sağlaştırılarak ibtidaî okullarına dönüştürüldüğü görülmektedir.

3.1.1. Devletin İnşa Ettikleri

II. Abdülhamid Dönemi maârif hizmetlerinin yaygınlaştırılıp zamanın şartlarına göre yeniden düzenlenmeye çalışıldığı dönemdir. Bunun sağlanabilmesi için devlet farklı birçok yol izlemiş ve çeşitli tedbirler almıştır. Bu dönemdeki en temel problem, maddî kaynak sağlamak olduğu için devlet bu sıkıntıyı farklı çözüm yollarıyla aşmaya çalışmıştır. Bunların en önemlisi, yeni bir eğitim vergisi olan Maârif Hisse İanesi(Eğitime Katkı Vergisi) ve Öşrü'l-öşr vergisidir. 1866'dan beri Ziraat Bankası'na sermaye sağlamak için aşar vergisine konan onda birlik iane vergisi 1883'te, %39'a çıkarılınca, ortaya mali bir kaynak çıkmıştır. Üçte ikisi tarımsal gelişmeye ayrılan bu paranın kalan üçte biri ise Maârif Hisse-i İanesi adıyla yeni devlet okullarının yapımına verilmiştir¹⁶⁵. Bu vergiler dışında vakıflara ek vergiler getirilmiş, avarız, fitre ve kurban derilerinden ayrılan paylar ibtidaîlere aktarılmıştır. Mektepler için bazı binaların kiralanması, pasaport işlemleri, borç alımı ve kira sözleşmelerinde, pasaport işlemleri, maaş kesintileri, içki ve keyif vericilerden alınan vergiler, öğrenim harçları gibi birçok

¹⁶⁴ BOA. ŞD. 1459/50, 14 Cemâziye'1 evvel 1300/23 Mart 1883.

¹⁶⁵ Ürkmez, Naim, "II. Abdülhamid'in Modernleşme Anlayışı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2006, s.69.

kalemin geliri maârif hizmetlerinde kullanılmıştır. Kaza ve sancaklarda kurulan maârif sandıklarıyla eğitim giderleri karşılanması düşünülmüştür¹⁶⁶. Ancak, bu dönemde çıkartılan maârif iane vergisinden ibtidaîlere kaynak aktarılmayarak, bütçeleri mekteplerin bulunduğu mahallinden temin edilmeye başlanmıştır. İbtidaîlerin gelirleri ise, harcaması olmayan vakıfların kaynakları, hayır işleri için ayrılan paralar, mektepler için inşa olunan yerlerden alınan kiralar, mektep taksitleri, piyango hasılatı ve teberrulardan karşılanmıştır¹⁶⁷.

İbtidaî mekteplerin inşa ve diğer masrafları ilk olarak devlet tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Devlet imkânlarının yetersiz olduğu zamanlarda ise ahalinin yardımları ile mektep inşa edilmiştir. Maârif Nezâreti'nden 1890 yılında gönderilen iradede, Mamûratü'l-azîz Vilayeti ve ona bağlı olan yerlerde açılacak ibtidaî mekteplerin tüm ihtiyaçlarının şimdiden karşılandığı ifade edilmiştir. Buna göre henüz ilkbahar aylarında yapımlarına başlanan bu mekteplerin ihtiyaçları şimdiden karşılanmış, bundan sonra yapılacak olan mektepler için de ilk olarak devlet imkânları kullanılmaya çalışılmıştır¹⁶⁸.

İbtidaî mekteplerin inşa ve diğer masraflarını karşılamak için dükkân yapılması sık sık karşılaşılan bir durumdur.¹⁶⁹ Malatya'da Hükümet Konağı civarında vaktiyle ibtidaî mekteplerinin masraflarını karşılamak için ahali yardımlarıyla dükkânların yapılmış olması, bu uygulamanın taşrada vücut bulmuş halidir¹⁷⁰. Ancak Malatya'daki bu uygulama yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Mesela Malatya Hükümet Konağı civarında yapılan dükkânların üzerine jandarına adına daire inşa edilmiş, bu dükkânlar da zabıta tarafından kullanılmak istenmiştir. Bu durum Maârif Nezâreti ile Harbiye Nezâreti arasında anlaşmazlığa yol açmıştır. Nihayetinde dükkânların maârif idaresine terk edilmesi yönünde karar verilmiştir¹⁷¹. Bu dükkânların kullanımıyla ilgili ortaya çıkan durum halk tarafından eğitim-öğretim kaynakları için yapılmış olan yerlerin, Harbiye Nezâreti tarafından kullanılmak istenmesi eğitimin geri plana

¹⁶⁶ Gündüz, *a.g.e.*, s.82.

¹⁶⁷ Vurgun, *a.g.e.*, s.189.

¹⁶⁸ BOA. MF. İBT. 24/108, 7 Receb 1307/ 27 Şubat 1890.

¹⁶⁹ Malatya'da kısmen ahalinin yardımı kısmen de maârif hissesinden verilen meblağ ile ibtidaî mekteplerin inşa edilmesine karşılık olarak meydana getirilmiş olan otuz dükkânın muhasebe defteri ve tapularının gönderilmesi ve dükkânların ne şekilde idare edilmesi gerektiğinin Maârif Nezâreti'ne bildirilmesi istenmiştir. BOA. MF. MKT. 668/36, 10 Şabân 1320/12 Kasım 1902.

¹⁷⁰ BOA. DH. MUİ. 2/28, 10 Safer 1328/21 Şubat 1910.

¹⁷¹ BOA. BEO. 3548/266073, 25 Rebiü'l âhir 1327/16 Mayıs 1909.

atıldığını düşündürse de sonuç olarak bu dükkânların Maârif Nezâreti'ne terk edilmiş olması halkın gayretlerinin hiçe sayılmadığı daha da önemlisi eğitim-öğretimin önemsendiğini göstermektedir.

Herhangi bir yerde ibtidaî mektebinin açılması için Mekâtib-i İbtidaîye İnşaat Tâlimatnamesi gereği, ilk olarak orada binanın, ders araç gereçlerinin, öğretmen ve diğer personelin giderlerinin karşılanabilmesi gerekmektedir. İbtidaî açılması için gerekli şartlardan biri de; mektep açılacak yerde ilköğretim çağına gelmiş olan kız ya da erkek öğrenci sayısının 40 olmasıdır. 1869 Maârif Nizamnamesi ve 1913 tarihli Tedrisat-ı İbtidaîye Kanun-ı Muvakat, her mahalle ve köyde bir ibtidaî mektebin açılmasını uygun görmüştü. Bu mekteplerin bina, öğretmen, ders araç gereçleri, maaşları ve öğretmenlerin oturacakları yerlerin masraflarının halk tarafından karşılanması gereken zorunlu masraflar olduğu belirtilmiştir. Bu giderlerin halktan karşılanacağı düşünülürken, bina yapımı için gerekli kerestenin miri ormanlardan karşılanması uygun görülmüştür. Kaza, sancak, ya da vilayet idare meclisleri bu masrafları aşar vergisiyle de orantılı bir şekilde halktan tahsil etmiştir. Mektep binası yapılacak yerin arazisinin halka ait olması gerekir, mektep binasının rutubetsiz ve yüksek bir arazi üzerine yapılması gerekmektedir. Özellikle ilköğretim binalarının eğitim dışında bir maksatla kullanılmasına müsaade edilmemiştir. Binaların içine öğrenci sağlığını olumsuz etkileyecek kahvehane, misafirhane gibi bölümlerin açılmasına izin verilmemiştir¹⁷². Maârif Nizamnâmesi'ndeki önemli ilkelerden biri taşrada rüşdiye ya da diğer eğitim kademelerinden önce ibtidaî mekteplerin yaygınlaştırılmasına öncelik vermektir. Arguvan'ın nahiye ve köylerinde ibtidaî mekteplerinin yapılması hakkında iradeye rağmen kaynak yetersizliğinden dolayı ibtidaî mektebi inşa edilememiş, ancak Höyük Karyesi'nde bir rüşdiye yapılmıştır. Bu rüşdiyenin öğretmen maaşının ödenmesinde yaşanan sıkıntı rüşdiyenin kapanmasına yol açmıştır. Bunun üzerine ibtidaî mektebin olmadığı bölgelerde rüşdiyenin açılmasının uygun olmadığı gerekçesiyle kapatılması ve öncelikle bir ibtidaî mektebinin açılması gerektiği ifade edilmiştir¹⁷³.

Osmanlı Devleti'nde ibtidaî mekteplerinin kurulmasında yerel kaynakların kullanılması sıkça rastlanan bir durumdur. Ancak yerel kaynakların bu ihtiyacı

¹⁷² Nurdoğan, *a.g.e.*, s.160-163.

¹⁷³ BOA. DH. MKT. 1762/92, 04 Safer 1308/29 Eylül 1890.

karşılayamadığı zamanlarda merkezî yönetim öğretmen maaşlarını ya da inşaat masraflarının bir kısmını karşılamıştır. Bununla birlikte devlet zaman zaman siyasî nedenlerden dolayı bir bölgede ilk mektep açmayı da gerekli görmüştür. Bu gibi durumlarda inşaat masrafları mektep giderleri devlet bütçesinden karşılanmıştır¹⁷⁴. Devletin taşradaki ibtidaî mekteplerine kesintisiz destek verdiği durumlar da olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti’de, II. Mahmud’un “devleti merkezileştirme” siyasetinden itibaren başlayan ve yine 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlayan Hristiyan misyoner teşkilatları ve misyonerleri, II. Abdülhamid Dönemi’nde, Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonrası Osmanlı topraklarına göç eden Müslüman muhacirlerin iskân edildiği yerlerde doğrudan ihmal edilmeden sürdürülmüştür. Batılı yayılmacı devletlerin “Şark Meselesi” siyasetinin bir kol faaliyeti olarak kültürel farklılıkları ve zenginlikleri olan Osmanlı topraklarında yaşayan toplulukları devletten koparmak için her türlü bölücü-ayırıcı propagandalar yürütmüşlerdir. Bu propagandalar “Osmanlı barışı” içinde yüzyıllardır “bir arada ve engin tesamuh (Hoş görme, hoş görürlük, birbirine kolaylık göstermek)” içinde yaşayan Dinî-kültürel toplulukları hedef almıştır. Bu topluluklar ihtida etmiş veya ihtida etmiş gibi görünen Hristiyanlar ve kitap ehli dinlerin farklı yorumlarıyla şekillenmiş müfrit kollarıdır. Rumeli’de ve Anadolu’da misyonerlerin faaliyetlerinden etkilenerek eski dinlerine dönen veya yapılan propagandalarla devlete karşı ayrılıkçı tavır alması muhtemel yerlerde devlet mektep açma faaliyetlerini daha da ciddiye almış bu yerlerdeki çalışmaları merkezden desteklemeyi ihmal etmemiştir. Buralarda devlet toplum ile olan bağlarını güçlü tutabilmek için, gerek mekteplerin yapım ve tamir masraflarını gerek öğretmen maaşlarını karşılayarak maârif giderlerini üstlenmiştir. Rumeli’de Manastır ve çevresinde Doğu ve Güney Anadolu’da misyonerlerin hedefi olan Ermenilerin çok olduğu ve aynı zamanda misyonerlerin Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırttığı ve devletten ayırmak istediği Kürt aşiretlerinin bulunduğu yerlerde de devletin diğer faaliyetler gibi mektepleşmeyi artırarak “ihmal edilmişlik” üzerinden yapılan propagandaları başarısız hale getirmeyi hedeflemiştir. Buralarda özellikle Hamidiye Alayları’nın kurulduğu bölgelerde cami ve mektepler de inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti, padişaha ve devlete olan bağlılığı güçlendirebilmek için, Çanakkale’de, Kosova’da, İşkodra’da, Kütahya’da ve daha birçok yerde eğitim-öğretim faaliyetlerine destek verip yatırım yapmıştır.

¹⁷⁴ Somel, *a.g.e.*, s.198.

Kosova'da ve İşkodra'da halk eğitim faaliyetlerine yardım için istekli olmazken, Çanakkale ve Kütahya'da mektebi yapan halk öğretmen maaşını karşılayamadığı için devletten yardım istemiş, devlet de buna kayıtsız kalmamıştır¹⁷⁵. İbtidâî mekteplerin masraflarının karşılanması için kullanılan kaynaklardan biri de vakıflar olup, maarif giderlerinin vakıflardan karşılandığı da görülmüştür¹⁷⁶.

Her köyde ilkokul niteliğinde okullarının açılması ilkesinin hayata geçirilmesinin mümkün olmadığı yerlerde hayata geçirilen bölge yatılı mekteplerine benzer bir uygulama II. Abdülhamid tarafından uygulanmıştır. Buna göre; Doğu Anadolu'da köyler dağınık ve küçük olduğu için her köye mektep yapmanın zor olacağı düşünülerek bunun yerine nahiye merkezlerine birer bölge mektebi açılarak gruplar halinde köylerin yararlanması yönünde karar alınmıştır. II. Abdülhamid, mekteplerin yaygınlaşması hususunda özellikle ilgilidir. Kendi döneminde devletin içinde bulunduğu durumu düzeltmenin ve kuvvetli hale getirmenin yolunun eğitimden geçtiğini bilmektedir. II. Abdülhamid bütün ilerlemelerin ön koşulu olarak eğitimi görmüştür. Bu amaçla her yerde okullar açarak eğitimi yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Zaten Tanzimat Dönemi'yle birlikte başlatılan "Batılılaşma" ve "Modernleşme" hareketlerinin başarıyla yürütülmesinin, çağdaş eğitim-öğretim müesseselerinin yaygınlaştırılarak yerleştirilmesine bağlı olduğu düşünülmüştür. Tanzimat reformlarını benimseyenler bütün engellerin eğitimle aşılabileceğini düşünmüştür. Mevcut eğitim sistemini ve mekteplerdeki müfredatı beğenmeyen II. Abdülhamid, köy ve kasabalardaki mekteplerin seviyelerinin yükseltilecek, sayılarının artırılması gerektiğine inanmıştır. Siyasi Hatıratında bu durumu şöyle dile getirmektedir: "*Ne yazık ki, mekteplerimizin programları yetiştirdikleri öğrencilerin zihinlerine din, devlet ve vatan sevgisini tamamıyla yerleştiremiyor. Düşmanlarımızın aldatici, kışkırtıcı düşüncelerini ayırmaya güçleri yetmiyor. Mekteplerde yeteri derecede din dersleri verilemediği için buralardan yetişenler inançlarını dahi gereği gibi koruyamamaktadırlar.*" Devletin bekasının mekteplerde dindar ve gayretli gençlerin yetişmesine bağlı olduğunu düşünen II. Abdülhamid mekteplerin müfredatlarında din derslerine ağırlık verilerek Dinîni bilen ve öğrendiğini tatbik eden insanlar yetiştirildiği takdirde, Ulusçuluk fikrinin Türk olmayan

¹⁷⁵ Somel, a.g.e., s.199-201.

¹⁷⁶ Malatya'da ibtidâî mekteplerine ait gelirlerin maârife intikali esnasında ortaya çıkan 14.225 kuruşluk masrafın evkâf-ı münderise hasılatınca karşılanması gerektiği ifade edilmiştir. BOA. MF. MKT. 221/44, 1 Rebiü'l evvel 1312/2 Eylül 1894.

Müslüman halklara da ulaşmasını eğitim yoluyla engellenebileceğini düşünmüştür¹⁷⁷. Ulusçuluk fikri sebebiyle Osmanlı Devleti'nden ayrılan milletlere bakıldığında bu endişe ve tedbirinin de haklı olduğu anlaşılmıştır.

II. Abdülhamid, sürekli çağdaşlaşma ve dünya hükümdarları arasında meşru yerini koruma düşüncesinde olmuştur. Padişahın resmi bir şekilde efsaneleşmesi için çeşitli şekillerde halkına ulaşma, egemenliğini görünmeden pekiştirme yoluna gitmesi gerekmektedir. 19. yüzyılda hiçbir sultanın nüfuz etmediği kadar halkına nüfuz etmeyi hedefleyen II. Abdülhamid hayalindeki meraklı, üretken ve modern Osmanlı halkı oluşturma düşüncesini gerçekleştirmek için, eğitim faaliyetlerinin benimsenerek halka ulaşması için çalışmıştır. Devletin içinde bulunduğu maddi sıkıntıdan dolayı istenilen düzeyde hazineden bütçe ayırlamayınca II. Abdülhamid şahsi servetini eğitime ayırmaktan çekinmemiştir. Bu amaçla taşra da hemen her yerde çeşitli eğitim kurumlarını açarak, bu kurumların giderlerini şahsi servetinden karşılayarak, eğitim ve sanat hamiliği yapmıştır¹⁷⁸.

Hazine-i Hassa olan kendi tahsisatından, parasını ödemek suretiyle Emlâk-ı Hümâyûn, Çiftlikât-ı Hümâyûn ve birçok yerde ilk mektepler yaptırmış ya da masraflarını karşılamıştır¹⁷⁹. Mektep inşa edilmesinin yanında mektep için özellikle demirbaş olan kitapların temin ve tedariki başka vilayetlerden de sağlanmıştır. Mesela Trabzon Vilayetinden Mamûratü'l-azîz Vilayetine 5000 adet Kur'ân-ı Kerîm hediye edilmek suretiyle gönderilmiştir¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Ürkmez, a.g.t., s.56-57.

¹⁷⁸ Yüksel, Ayşe Ersay, "Sultan II. Abdülhamid'in Sanat Hâmiliği", *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi* Cilt: 26, sayı:2 (2017), s.261-293.

¹⁷⁹ Talay, a.g.e., s.153,154.

¹⁸⁰ BOA. MF. MKT. 159/114, (12 Receb 1310/30 Ocak 1893). Mekatib- i İbtidâiye Talimatnamesine göre ibtidâî mekteplerinde bulunması zorunlu olan demirbaşlar şunlardır;

-Mektep kapısının üzerinde, ön cephede yüksek yere asılacak Osmanlı bayrağı(dikişsiz)

-Bayrağın altına asılacak olan Besmele-i Şerif levhası

-Besmele-i Şerifin altına mektepun adını gösteren levha

-Ayet ve hadis levhaları

-Sınıflarda padişah tasviri ve "Padişahım Çok Yaşa" levhası

-Millî şarkı ve marş levhaları

-Resimli ahlaki ve vatani hikâye levhaları

-Başkent İstanbul un resmi

-Bulaşıcı hastalıklar ile ilgili görseller

-Kızamık ve çiçek hastalıkları için resimler

-Silgi- tebeşir, uzunluk-ağırlık ölçüleri

-Elifba duvar tabloları

-Osmanlı Devleti haritası

3.1.2. Halkın Yardım ve Katkılarıyla İnşa Edilenler

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne göre, her mahalle veya köyde en az bir sıbyan mektebi kurulacaktı. Daha sonraki süreçte ibtidaî mekteplerinin temeli olan bu sıbyan mekteplerinin inşaat, tamir masrafı, öğretmen ödeneği ve diğer masraflarının aynı mahalle ya da köydeki cemaatler tarafından karşılanacağı belirtilmiştir¹⁸¹. *Vilayet-i Sitte*¹⁸² olarak da bilinen altı vilayette mektep bulunmayan yerlerde ahali yardımı ile mektep inşa edilmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir¹⁸³. Devletin ekonomik durumunun zayıf olması halk yardımlarına olan ihtiyaç ve beklentiyi arttırmıştır. Fakat halkın da eğitime maddî yönden destek verecek ekonomik şartları uygun değildi. Buna rağmen taşrada halkın yardımlarıyla mekteplerin yapımına başlanmış olsa da, mektep binalarının yapımı çok zor şartlarda bitirilmiştir. Bitirilen mektep binalarının öğretmen ihtiyacı ve diğer masrafları için devletten yardım istenmiştir. 1889 yılında Akçadağ Kazasının Arga denilen bölgesinde ahali yardımlarıyla bir alt katı ibtidaî, üst katı rüşdiye olan bir mektebin yapımına başlanmıştır. Vergisini zamanında ödeme konusunda dahi sıkıntı yaşayan halk, mektebin yapımı için büyük bir özveri göstermiştir. Mektebin tamamlanmasından sonra, öğretmen maaşı ve diğer masrafların da halk tarafından karşılanması istenmiştir. Ancak bölgenin ileri gelenleri ekonomik sıkıntı içindeki halkın buna gücü olmadığını ve mektebin yapımından sonraki gider ve öğretmen maaşının maârif tarafından karşılanmasını istemiştir¹⁸⁴. 1896 yılında Malatya Sancağı ve nahiyelerinde ibtidaî mektep bulunmayan yerleşim yerlerinde ahali

-Coğrafya dersleri için küreler

-Künye defteri, devam devamsızlık cetveli

-İçme suyu için küp

-Atık kâğıt sepeti

-Kalem yontmak için çakı

-Termometre ve barometre

-Ders aralarını duyurmak için düdüğü ya da trampet

-Öğretmen kürsüsü ve öğrenci sırası. Nurdoğan, *a.g.e.*, s.164-165.

¹⁸¹ Özalp-Ataüinal, *a.g.e.*, s.549.

¹⁸²“Vilâyât-ı Sitte” tâbiri, XIX. y.y.’ın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmış olup, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra iki devlet arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile ortaya çıkmıştır. Söz konusu antlaşmanın 16. maddesinde Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Mamûratü’l-aziz, Van ve Bitlis vilayetlerinden oluşan Doğu Anadolu Bölgesi’nde Ermeniler lehine ıslahat yapılması kararlaştırılmıştır. Bu tarihten sonra, zikredilen vilayetler Vilâyât-ı Sitte olarak ifade edilmiştir. İlhan Gedik, “Vilâyât-ı Sitte’de Demografik Durum”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s. 1.

¹⁸³ BOA. DH. TMIK. S. 2/27, 2 Cemâziye’l âhir 1314/8 Kasım 1896.

¹⁸⁴ BOA. MF. MKT.109/99, 11 Zilka’de 1306/9 Temmuz 1889.

yardımları ile birer ibtidaî mektep tesis edilmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁸⁵. Devletin malî durumunun imkân vermeyişi ibtidaî mekteplerin açılıp, sayısının artırılmasında ahali desteğine öncelik verilmesine yol açmıştır¹⁸⁶. II. Abdülhamid tahta çıktığında devletin mâlî durumu oldukça kötüydü. Osmanlı-Rus Savaşı sonrası, savaş borçlarının malî durumu daha da ağırlaştırması maârif bütçesine yeterli kaynak aktarılmasını zorlaştırmıştır. Bu durum sırf devlet bütçesiyle mektep açılmasına imkân vermediği için halkın yardım ve katkılarıyla da bu hizmetler görülecektir. Mekâtib-iİbtidaîye İnşaat Tâlimatnamesi 'ne göre; Herhangi bir yerde ihtiyar meclisinin veya kaza maârif komisyonunun ihtiyaç bildirmesi, Vilayet Tedrisat-ı İbtidaîye Meclisi'nin de onayı ile birkaç köy ya da mahalle bir araya gelerek ibtidaî mektebi açabilecekti¹⁸⁷.

Yerel halkın yardım ve katkılarıyla inşa edilen ibtidaî mektepler, bölgelerin yerel idarecileri, vilayet idareleri ve nüfus yapısına göre birbirinden farklı yol ve yöntemlerle ortaya çıkmıştır. Bu durumu örneklendirecek olursak; Selanik'in Tikveş Kazası'nda maârif idaresi, maârif hizmetleri ve mektepleri yaygınlaştırmak için, Vardar ve Karasu Nehirlerini birbirine bağlayan kayıkların işletilmesine el koyarak maârif adına işletmeye başlamıştır. 1891 yılında Sivas valisi bölgedeki mekteplerin durumunun yetersizliğini belirtip misyoner mekteplerine karşı bu mekteplerin korunabilmesi için ek vergiler koyulmasını talep etmiştir. Bağdat'ta bulunan ibtidaî mektebinin öğretmen maaşının karşılanamaması üzerine yine burada kapanmış olan medresedeki müderrislik kadrosunun kaynağı ibtidaî mektebine aktarılmıştır. Bitlis'te Sason ve Mutki dağ aşiretleri için ibtidaî mektepleri açılırken, söz konusu aşiretlerin mektebin inşası için gerekli olan inşaat malzemelerini karşılamaları gerektiği ifade edilmiştir. Malatya'da 1896 yılında ibtidaî mekteplerinin yaygınlaştırılması için rüşdiye binası ibtidaîye dönüştürülmüştür. Ancak yaşanan depremden dolayı binanın kullanılamaz hale gelmesi üzerine, mevcut mektep arazisinin çarşı merkezinde olması göz önünde tutularak buraya kira geliri eğitime harcanacak olan 32 dükkân yaptırılmıştır¹⁸⁸.

Devletin ekonomik durumunun kısıtlı olmasından dolayı maârif giderlerinin önemli bir kısmı yöre halkına bırakılmıştı. Ancak genelde toprak geliriyle ayakta durmaya çalışan halkın maârif giderlerine ayırabilecek düzenli bir geliri yoktu.

¹⁸⁵ BOA. DH. TMİKS. 2/99, 10 Cemâziye'l âhir 1314/16 Kasım 1896.

¹⁸⁶ BOA. DH. MKT. 856/55, 17 Rebiü'l evvel 1322/1 Haziran 1904.

¹⁸⁷ Somel, *a.g.e.*, s.184.

¹⁸⁸ Somel, *a.g.e.*, s.196,197.

Topraktan gelirler hem hasılat mevsimini bekler hem de iklim ve coğrafya şartlarına bağılı olarak her yıl aynı oranda gelir getirmez. Her yıl farklı gelir elde eden halkın maârif giderleri için ayıracağı bütçe sürekli değişkenlik göstermiştir. Hâlbuki dükkân “o vaktin ticarî mekânları” gelirlerinin yüksek ve nakit olmasından dolayı, kira gelirinin genellikle sürekli olması da gözönünde bulundurulduğunda alınan bu kararın isabetli olduğu görülmektedir.

Hem bu dükkânların kira geliri hem de dükkân üzerine yapılacak misafirhane geliriyle ihtiyaç kadar ibtidaî mektebinin yaptırılması hedeflenmiştir. Bu durum halkın ibtidaîleri, dolayısıyla da eğitim yatırımlarını arttırmak için farklı ticarî arayışlar içerisine girdiklerini göstermektedir¹⁸⁹. İbtidaîlerin, nahiye ve köylerdeki sayısını arttırmak için kesilecek hayvanlardan vergi alınmasıyla maârif bütçesinin artırılması da önemli adımlardan biridir. Bu doğrultuda kesilecek olan her bir büyük baş hayvandan 20, koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanın kesiminden 10 para alınarak doğrudan maârif sandıklarına aktarılması kararı alınmıştır¹⁹⁰. Ancak bu girişimler tamamen halkın ya da yerel idarenin kontrolüne bırakılmamış devlet tarafından denetlenmiş, görülen usulsüzlüklere anında müdahale edilmiştir. 1899 yılında yapılan denetimde dükkânların kira bedelleri ve satılan arsalarla ilgili usulsüzlük yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine söz konusu kira ve arsa bedelinin, dönemin Maârif Müdürü olan Osman Efendi'den tahsil edilmesi kararı alınması bunun örneklerinden sadece biridir¹⁹¹.

¹⁸⁹ BOA. MF. MKT. 326/63, 09 Safer 1314/20 Temmuz 1896.

¹⁹⁰ BOA. MF. MKT. 615/10, 05 Zilhicce 1319/15 Mart 1902.

¹⁹¹ BOA. MF. MKT. 436/4, 30 Ramazan 1316/11 Şubat 1899.

Tablo3.1. Sultansuyu Çiftliği Hamidiye Kışlası Civarına Zabıtalara ve Kısmen Ahali Yardımıyla İnşa Edilen İbtidâî Mektebin Keşif Cetveli

İcmâl Kuruş	Müfredât Kuruş	Fiyat Kuruş	Kıt'âat Aded	Tekmili	Eb'adı			İmalat Türü
					İrtifâen	Arzen	Tülen	
	115	1		115	1	1	115	Mektebin duvarlarının temel hafriyat masrafı
	1380	6		230	2,5	0,80	115	Mektebin temelden itibaren bodrum katına kadar samanlı harc ve moloz taşından duvar inşası masrafı
	2656	8		332	3,5	0,75	115	Mektebin bodrum katından itibaren içeriden ve dışarıdan samanlı harc ve kerpiçten inşa edilen duvar inşası masrafı
	3120	15		208				Mektebin kavak ağacından kiriş tahta ve karfıca taban inşası masrafı
	4160	20		208				Kavak ağacından kiriş tahta ve karfıca bakkal tavan inşası masrafı
	5880	15		392				Mektebin üst kısmına kavak ağacından mahya makası yaba ve söğüt ağacından kiriş üstü kiremit harçlı çatı inşası masrafı
	870	30	29					Mektebin kavak ağacından söye çerçeve cam pencere inşası
	350	50	7					Kavak ağacından çerçeve ve kapı inşası masrafı
	90	90	1					Kavak ağacından doğrama cümle kapısının inşa masrafı
	90	120	60					Mektebin koridoru önüne inşa edilen parmaklık masrafı
	570	19	Yüntaş 30					Mektebin bahçesine çıkmak için cümle kapısı önüne inşa olunan yüntaş merdiven masrafı
	800							Mektebin içeriden ve dışarıdan kara sıva ve badana masrafı
22921	2850	5		570	2	0,5	570	Mektebin etrafına samanlı harc ve moloz taşından inşa edilen bahçe duvarı.

Halkın yardımları ile inşa edilmiş olan mekteplerde de, yapılan bütün harcamalar en ince ayrıntısına kadar kayıt altına alınmış, hangi işe ne kadar harcama yapıldığı tüm yönleriyle belirtilmiştir. Yapılacak olan mektebin duvarlarının yüksekliği, genişliği ve uzunluğu belirtilmiş, standartlara uygun olması için tüm ölçüler en ince ayrıntısına kadar hesaplanarak inşaat yapılmıştır. Mektep bahçesinin bulunduğu ve bahçenin de öğrenci güvenliği açısından duvarla çevrildiği kayıtlarda görülmektedir. Bu ölçülerin aynı zamanda maârifin belirlediği standartlara uygun olmak zorunda olduğu göz önünde bulundurulursa devletin günümüzdekine benzer bir şekilde mektep binaları ve çevreleri için benzer bir standardı benimsediği anlaşılmaktadır.

Bir vatandaş olmaktan öte Dinî ve dünya görüşünün gereği olarak. Pekâlâ, İslâm Dinînin ve kültürünün “okumaya; eğitim-öğretime”, hayra ve “sadaka-i cariye” ye verdiği kıymet açıktır. Yüce Allah son peygamberi Hz. Muhammed(s.a.v.) aracılığıyla gönderdiği son kitabının ilk emri oku..! ile İle tüm Müslümanları eğitime, öğrenmeye teşvik etmiştir. Bir Müslüman ilimden uzak kalmaz. Gerek mekteplerde, gerekse mektep hayatından sonra devamlı kendi eğitimine devam etmelidir. Kur’an-ı Kerîm birçok ayette eğitim ve öğretime büyük önem verdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin Zümer Suresi 9. ayette bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağını¹⁹², Fatır Suresi 28. ayette de Allah’tan korkma hususunda ilim sahiplerinin diğer insanlardan daha üstün olduğu¹⁹³ belirtilmiştir. Bu anlayış ve inanç Müslüman olan Osmanlı halkının eğitime ve eğitim hizmetlerine yardım ve desteğinin temelini oluşturmaktadır.

Müslüman halkın yanı sıra gayrimüslim ahaliden durumu iyi olanlar ibtidaî mekteplerin açılması yönünde maddî yardımda bulunmuştur. Özellikle Ermenilerin görece fazla olduğu Malatya’da, ileri gelen ailelerin mektep yapımı için destekleri vardı. Mesela İstanbul’un Üsküdar semtinde Ermeni Mektepler Müdürü olan Talost isimli şahıs Malatya’da bir ibtidaî ve rüşdiye mektebi açtırmak istemiştir. Şahıslar tarafından mektep açılması gibi talepleri olumlu karşılayan merkezî hükümet gerekli evrakların tamamlanması durumunda mektep açılmasına izin vermiştir¹⁹⁴.

1905-1906 yılları arasında ilkokul niteliğindeki okulların durumu incelendiğinde devlet tarafından açılan mekteplerin yanı sıra şahıslar tarafından da açılmış olan ibtidaî mekteplerin varlığı da görülmektedir.

Tablo 3.2. 1905-1906 Yılları Mevcut 29 Vilayet ve 7 Müstakil Sancaktaki İbtidaî Sayısı

Resmî İbtidaîler			Hususî İbtidaîler		
Kız	Erkek	Karışık	Kız	Erkek	Karışık
304	3588	3621	36	1431	567 ¹⁹⁵

¹⁹² Kur’an-ı Kerîm, 39/9.

¹⁹³ Kur’an-ı Kerîm, 35/28.

¹⁹⁴ BOA. MF. MKT. 951/12, 10 Receb 1324/30 Ağustos 1906.

¹⁹⁵ Talay, *a.g.e.*, s.158.

Yukarıdaki tablodan sadece kız ya da erkek çocuklarına yönelik ibtidaîlerin yanında karma eğitimin verildiği ibtidaîlerin de olduğunu görülmektedir.

Mekteplerin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı zamanlarda ahali tarafından yapılan yardımların biri de dükkân gelirlerinin bu mekteplerin masraflarını karşılamak için kullanılmasıdır. Vaktiyle halkın yardımları ile Malatya Hükümet Konağı civarında inşa edilmiş olan yedi dükkânın, daha sonra Jandarma dairesi namıyla yapılan bir daireden dolayı bu dükkânlar zabıtaca zapt ve idare edilmek istenmiştir. Bunun önüne geçmek için bu dükkânların mahalli maârif idaresine terk edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁹⁶ Söz konusu dükkânların hangi tarafa ait olduğunun bir an önce tayin edilmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁹⁷.

3.2. İdareci, Öğretmen ve Yardımcı Personel Tayinleri

İbtidaî mekteplere öğretmen olarak atanacakların 1892 yılı talimatnamesine göre, Darû'l-muallimîn-i İbtidaî Şehadetnamesine sahip olması gerektiğini daha önceki bölümde belirtilmişti. İbtidaî mekteplerinde muallimlerin yanı sıra personel olarak, kalfa ve bevvâb adıyla görevliler tayin edilmiştir. Kalfa; muallim muavini ya da yardımcısı olup, bevvâb da kapıcı ya da hademedir¹⁹⁸. Kalfa öğretmenin yardımcısı konumunda olup, öğrencilere ders tekrarı yaptırarak öğretmenin verdiği görevleri yapardı. Kapıcı ya da hademe statüsünde olan bevvâb da mektebin temizliğinden sorumlu olup, öğrencileri sabah evden alıp, mektep çıkışında evlerine teslim ederdi. Kalfa ve bevvâb öğrenci ile iç içe olduğu için bu göreve gelebilmelerinin ön şartı mahalle imamları ve muhtarlar tarafından ahlaklı ve güvenilir olarak tanınmaları gerekmektedir¹⁹⁹.

İbtidaî mekteplerin idarî kadroları mekteplerin sınıf sayısına ya da mekteplerin büyüklüğüne göre değişkenlik göstermektedir. Altı dershaneli mekteplerde idarî işlerin yürütülmesi için müdür tayin edilmiştir. İki, üç, dört, beş dershaneli mekteplerde idarî işleri yürütmek için başmuallim tayin edilmiştir. Bir dershaneli mekteplerde ise başmuallim salahiyyetli muallim tayin edilerek mekteplerin idarî işlerinin yürütülmesi sağlanmıştır. Öğrenci sayısını fazla olduğu ibtidaî mekteplerde müdürün yanı sıra bir

¹⁹⁶ BOA. BEO. 3548/266073, 25 Cemâziye'l evvel 1327/14 Haziran 1909.

¹⁹⁷ BOA. BEO. 3592/269367, 18 Cemâziye'l âhir 1327/7 Temmuz 1909.

¹⁹⁸ Ergin, Osman, *Türkiye Maârif Tarihi C.III-IV*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.900.

¹⁹⁹ Nurdoğan, a.g.e., s.136-137.

müdür yardımcısı da tayin edilmiştir²⁰⁰. İbtidâî ve rüşdiye mekteplerine öğretmenlerin seçilmesi ve tayin edilmesi gibi işlemler 1907 senesinden itibaren Maârif Müdürlüklerine gönderilen talimatname ahkâmına göre yapılmıştır. Malatya için, aynı şekilde Malatya Mutasarrıflığına gönderilen talimatname gereğince öğretmen tayin işlemleri gerçekleştirilmiştir²⁰¹.

1880 yılında ibtidâî mekteplere öğretmen olarak görevlendirilecek muallimler için aranan şartlar; Kur'ân-ı Kerîm'den yapılacak sınavı geçmek, usûl-i cedîd öğretimi için düzenlenen kurslara devam etmiş olmak, Türkçe okuyup yazabilmek, biraz Arapça gramer ve imlâ bilgisine sahip olmaktır. Bu şartları sağlayanlar ibtidâî mekteplerine muallim olarak tayin olacaktı²⁰². II. Abdülhamid Dönemi'nde ise öğretmen eksikliğini gidermek için birçok vilayette Dârü'l-muallimîn ve kısa süreli kurslar açılmıştır²⁰³.

²⁰⁰ Aytekin, Halil, *İttihâd ve Terakkî Dönemi Eğitim Yönetimi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1991, s.57.

²⁰¹ BOA. MF. İBT. 367/17, 22 Rebiü'l âhir 1330/10 Nisan 1912.

²⁰² Sakaoğlu, *a.g.e.*, s.102.

²⁰³ Kodaman, *a.g.e.*, s.69.

Tablo 3.3. Ankara Dârü'l-muallimîn Şubesine Ait İmtihan Cetveli.

Ankara vilâyet-i celilesi dârü'l-muallimîn şubesi talebe-i mevcûdesinin 317-318 sene-i tedrisiyesine mahsûben icrâ kılınan imtihan-ı umûmîlerini mübeyyin cedveldir															
Birinci Sene Talebesi Dürüsü															
Sıra numrosu	Esâmî-i Talebe	Esnân	Kur'ân-ı Kerîm ma'â Tecvid	Sarv ve Nahv-i Arabî	Sarf-i Osmanî	Rehtümâ-yı Fârisî	Târîh-i Enbiyâ ve Osmanî	Mebâdî-i Coğrafyâ-yı Memâlik-i Şâhâne	A'mâl-i Erba'a ve Kûsûrât-ı a'şâriye	Hatt-ı rik'a	İlm-i hâl	Elifbâ-yı Osmanî	Hüsn-i Hâl ve Hareket	Mecrû' -i Numro	Mütâhazât
1	Zufuri Efendi	19	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100	Terakki'-i sınıf etmiş olduğu
2	Hafız Necib Efendi	19	10	10	10	10	10	10	10	7	10	10	10	97	“
3	Hafız Lütfü Efendi	21	10	10	10	10	10	10	10	7	10	10	10	97	“
4	Hacı Bekir Efendi	42	10	10	9	10	10	9	9	9	10	9	10	95	Bâ-ehlîye nâme muhrec
5	Hafız Bekir Efendi	34	10	10	8	8	10	8	10	9	8	8	10	89	“
6	Mehmed Vechi Efendi	24	10	10	9	10	7	9	9	6	10	9	10	89	“
7	Hafız Mustafa Efendi	27	10	10	9	8	7	9	6	8	10	6	10	83	Terakki'-i sınıf etmiş olduğu
8	Hafız Sadullah Efendi	24	10	5	7	8	7	7	9	7	10	8	10	78	“
9	Ali Bahri Efendi	20	6	8	10	7	7	6	9	8	7	10	10	78	“
10	Hafız Ali Efendi	19	10	5	8	9	9	7	7	6	10	8	10	78	“
11	Hafız Hüseyin Efendi	27	7	5	6	5	8	8	7	8	8	6	10	68	“
12	Ahmed Efendi	18	10	5	5	5	10	6	5	8	10	5	10	67	“
13	İbrahim Efendi	21	7	5	5	5	7	5	9	10	7	6	10	66	“
14	Hafız Hasan Efendi	20	6	4	8	8	5	6	6	8	6	8	10	65	“
15	Ali Efendi	20	8	5	5	6	5	5	6	6	8	5	10	59	“
16	Hacı Efendi	33	6	5	5	5	6	7	6	5	8	5	10	58	“
17	Ahmed Tevfik Efendi	27	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			Namizâc olduğundan imtihana girmemiştir.

İkinci Sene Talebesi Dürüsü															
Sıra numrosu	Esâmî-i Talebe	Esân	Kur'ân-ı Kerîm ma'a Tecvid	Arabiden sarf ve nahv	Sarf ve nahv-i Osmanî	Rehnumâ-yı Fârisî	Târîh-i Enbiyâ ve Osmânî	Coğrafyâ-yı riyâzî ve memâlik-i Osmaniye	A'mâl-i erba'a ve kûsûrât-ı a'şâriye	Hatt-ı rik'a	İlm-i hâl	Elifbâ-yı Osmanî	Hüsn-i hâl ve hareket	Mecmû' -i numro	Mütâhazât
1	Mehmed Hilmi Efendi	20	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100	Ba-şehadet nâme muhrec
2	Hafız Sadullah Efendi	27	10	10	10	10	10	10	9	9	10	10	10	98	“
3	İbrahim Hulusi Efendi	34	10	9	10	10	10	9	9	7	9	10	10	93	“
4	Mehmed Nuri Efendi	23	10	9	9	9	9	10	9	8	10	8	10	91	“
5	Mehmed Efendi	20	10	8	9	7	10	10	9	9	10	8	10	90	“

Dârü'l-muallim eğitimi ile muallimler usûl-i cedîd'e göre yetiştirilerek eğitim-öğretimin niteliği arttırılmaya çalışılmıştır. Bu mekteplerde yetiştirilen öğretmenlerin yaşları 18 ile 42 arasında değişmektedir. Bu durum öğretmenlerin yaşı genç denilebilecek yaş da olsa orta yaşlarda da olsa yeni usûl için bir eğitime tabii tutulduğunu göstermektedir. Eğitim süresi iki yıl olmasına rağmen dersleri başarıyla vererek liyakat kazanan muallim adayları birinci yılın sonunda da muallim olarak görevlendirilmiştir.

Dârü'l-muallim talebelerinin aldığı dersler şunlardır;

- Elifba-yı Osmanî
- Kur'ân- Kerîm ma'a Tecvid
- Hüsn-i Hal ve Hareket
- İlmihal
- Hatt-ı Rika
- A'mâl-ı Erba'a ve Kûsurat-ı Aşâriye
- Coğrafya-yı Riyazi ve Memalik-i Osmaniye

-Tarih-i Enbiya ve Osmani

-Rehnüma-yı Farisi

-Sarf ve Nahv-i Osmani

-Arabiden Sarf ve Nahv²⁰⁴.

Bu dönem kayıtlarında sınava giren tüm öğrencilerin başarılı olduğu görülmektedir. Başarılı öğrenciler şehadetname ile mezun olurken, öğrencilerin bir kısmı, ehliyet verilerek mezun edilmiştir. Şehadetname verilen öğretmen adayları daha başarılı olan adaylar iken, ehliyet verilerek mezun edilenler diğerlerine göre daha az başarılı olsa da öğretmenlik yapmak için yeterli görülmüşlerdir.

Tedrisat-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatine göre medrese mezunları ve idadi mezunları doğrudan öğretmenlik yapamayacaktır. Ancak, ibtidaîlerde öğretmenlik yapacakların Dârü'l-muallimîn ve Dârü'l-muallimât mezunu olmaları şartı bulunmasına rağmen, buradan mezun olanların sayısının, ibtidaîlerin ihtiyacını karşılayacak kadar olmayınca köy ve nahiyelerdeki ibtidaî ve sıbyan mekteplerinde dört yıl görev yapmış öğretmenlerin yapılacak sınavda başarılı olmaları şartıyla ibtidaî mekteplerinde görevlendirilmeleri uygun görülmüştür. Ancak zaman içinde bunların öğretmenlikleri yeterli görülmediği için usûl-i cedîde ve mesleki bilgilerini yeterli seviyeye getirilebilmesi için dârü'l-muallimlerde açılan özel şubelerde eğitim görmeleri için düzenleme yapılmıştır²⁰⁵. Her kaza merkezinde Dârü'l-muallimîn olmayacağı göz önünde bulundurularak ibtidaî mekteplere görevlendirilecek muallim sayısının yeterli sayı ve niteliğe ulaştırılabilmesi için tedbirler alınmıştır. Yetişmiş usûl-i cedîd hocalarının sayısı yetersiz olduğu için doğal olarak köy ve nahiyelerdeki karye imamlarının görevlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Tayin edilecek olan karye imamlarının da kaza merkezlerinde rüşdiye muallimleri tarafından 40-50 gün usûl-i cedîd eğitime tabi tutulmalarından sonra ibtidaî mekteplerine tayin edilmeleri kararı alınmıştır²⁰⁶.

İlk açılan Numune ibtidaî mektebinde, öğrencileri evlerinden getirip götürmek için bevvâb denilen bir görevli tayin edilmiştir²⁰⁷. Bu görevlinin amacı hem çocukların düzenli bir şekilde okula gelmesini sağlamak hem de okula gidiş dönüş yolunda henüz

²⁰⁴ BOA. MF. MKT. 930/35, 15 Şabân 1320/17 Kasım 1902.

²⁰⁵ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.138.

²⁰⁶ BOA. MF. MKT. 615/10, 05 Zilhicce 1319/15 Mart 1902.

²⁰⁷ Ergin, *a.g.e.*, s.468.

küçük yaşta olan bu çocukların güvenliğini sağlamaktır. Zira özellikle kız çocuklarını okula göndermemek konusunda ısrar eden ebeveynlerin bir kaygısı da güvenlik meselesidir. Bu endişenin önüne geçmek ve özellikle kız çocuklarının okula devamını sağlamak için bevvâblar bu hizmeti de yerine getirmiştir. Mevcudu 30'dan fazla olan ibtidaî mekteplerinde bir, mevcudu 70'ten fazla olanlarda ise öğretmenlerin yanına iki halife görevlendirilmektedir²⁰⁸.

Öğretmenlerin tayini durumunda Maârif Nezâretince dikkat edilen bazı hususlar vardı. Bunlardan biri de öğretmenin tercüme-i halinin nasıl olduğuydu. Yani öncesindeki görev yerleri, görev pozisyonları, ya da herhangi bir sebepten görevden bir süre azledilmiş olup olmadığı gibi durumları. Mamûratü'l-azîz Vilayeti Maârif Müdürlüğüne gönderilen tahriratta, Malatya'nın Pah Nahiyesi İbtidaî Mektebi öğretmenlerinden olan Reşit İbn-i Hacı Mehmet Efendi'nin tercüme-i hal varakasına göre Keban Rüşdiye Mektebine ikinci öğretmen olarak 248 kuruş maaşla tayin olmuş, daha sonra uygunsuz davranışları sebebiyle görevden azledilmiş, ardından maârif meclisinin kararı ile Malatya Rüşdiye Mektebine ikinci öğretmen olarak tayin edilmiş sonrasında Malatya İdadisi Farsça, Türkçe ve Ahlak Öğretmeni olarak görev almış, son olarak da Pah Nahiyesi İbtidaî Mektebine öğretmen olarak gelmiştir. Görev sürecinde bir defa azledilmiş olmasının sebeplerinin detaylı olarak araştırılarak açıkta kaldığı zaman zarfında ne işle meşgul olduğunun öğrenilmesi gerektiği ifade edilmiştir²⁰⁹.

3.3. Maaşlar

Mekâtib-i İbtidaîye İnşaat Tâlimatnamesi'ne göre bir yerde ibtidaî açılabilmesinin şartlarından biri olarak da öğretmen ve bevvâb maaşlarının garanti altına alınmış olması ifade edilmiştir. Bunun için gerekli olan paranın bir kısmı maârif bütçelerinden karşılanacaksa da önemli bir kısmının halk tarafından karşılanması öngörülmüştür. Bu doğrultuda ihtiyaç duyulan para, mekteplerin akarından, vakıf gelirlerinden, yapılan bağışlardan, para cezalarından, nahiyе/kasaba gelirlerinden ve vergilere yapılan zam doğrultusunda yerel bütçelerden ödenmiştir²¹⁰. Öğretmenlerin yanına görevlendirilen

²⁰⁸ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.116.

²⁰⁹ BOA. MF. İBT. 239/36, 25 Receb 1327/12 Ağustos 1909.

²¹⁰ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.160-162.

halifelere 150 ile 200 kuruş arası bir maaş verilmesi Maârif Nezâreti tarafından uygun görülmüştür²¹¹.

Tanzimat Dönemi ve sonrasında olduğu gibi II. Abdülhamid Dönemi'nde de maârifin en büyük meselelerinden biri maddî imkânsızlıklar olmuştur. Bu sorun öğretmen maaşlarında da ciddi bir problem olmuştur. Bu sorunun çözümü ise her bölgede farklı şekillerde olmuştur. Aydın'da halk öğrencileri okutmak için kendi aralarında para toplayarak öğretmen tutarken, buna benzer durumlar birçok yerde görülmüş, öğretmenler halktan toplanan paralarla görevlerini ifa etmiştir²¹². Malatya Sancağı Çırmıktı Karyesinde açılması için talepte bulunulan ibtidaî mektebinin öğretmen maaşı için evkaf-ı münderise veya avarız gelirlerinden devamlı olabilecek bir bütçe ayrılması talep edilmiştir²¹³.

Maârif Meclisi'nin 1869 tarihli mazbatasına göre ibtidaî mekteplerinde yetersiz öğretmenler varsa bunların emekli edilmesi, yerlerine 200 kuruş maaşla öğretmen vazifelendirilmesi belirtilmiştir²¹⁴. 1875 yılında Maârif Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan Tedris Meclisi'nin öğrenci sayısına göre öğretmenlere 300 ile 500 kuruş maaş verileceği belirtilmiştir²¹⁵. Ancak uygulamada muallimlere bu maaşın bile verilemediği açıkça görülmektedir. 1893 yılındaki kayıtlara göre; Mamûratü'l-azîz'de yapılmış olan kız ve erkek ibtidaî mekteplerinin muallim maaşları 100 kuruş bile değildir. 100 kuruşa ulaşmayan muallim maaşlarının halk tarafından ödeneceği kararı alınmış olmasına rağmen ödemelerde problem yaşanmıştır. Öğrenci velilerinin de fakir olması maaşlar için gerekli miktarın toplanmasını zorlaştırmıştır. Ödemelerde yaşanan sorunlardan dolayı muallimlerin göreve devam etmek istememeleri ibtidaî mektepleri kapanma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Mekteplerin kapanma tehlikesi karşısında öğretmen maaşlarının karşılanacağı devamlı bir kaynak ihtiyacı zorunlu hale gelmiştir. Bu amaçla daha önceden yine ahali yardımlarıyla yapılmış olan binaların kiraya verilmesi kararı alınmış, buradan elde edilecek kira geliriyle öğretmen maaşları için sürekli bir kaynak oluşturulmuştur²¹⁶. Akçadağ Kazası'nın ibtidaî muallimlerinin hicri 1904-1905 eğitim-öğretim dönemine ait olan 100 kuruşluk birikmiş öğretmen

²¹¹ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.116.

²¹² Akyüz, *a.g.e.*, s.228.

²¹³ BOA. MF. MKT. 1101/23, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

²¹⁴ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.106.

²¹⁵ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.116.

²¹⁶ BOA. MF. MKT. 160/132, 22 Receb 1310/9 Şubat 1893.

maaşlarının ödenmesi gerektiği Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir²¹⁷. Ancak zaruret hallerinde muallim maşları için maliyeden para gönderilmiştir²¹⁸.

Osmanlı Devleti'nde öğretmenlerin oldukça düşük maaşla görev yaptıkları görülmektedir²¹⁹. Bu duruma bir örnek olarak eşyalar üzerinden bir fiyat belirlenmesi halinde maaşların para olarak karşılığını tespit etmek mümkündür.

Tablo 3.4. 1891-1892 Yıllarında Malatya'da Ev, Dükkân ve Diğer Eşya Fiyatları

1891-1892 Yıllarında Malatya'da Ev, Dükkân ve Diğer Eşya Fiyatları ¹¹⁵		
Eşyanın Adı	Miktarı/sayısı	Değeri/Fiyatı (Kuruş)
Nuriye Mahallesinde 2 katlı 13 odalı ev	1 tane	10.000
Hamidiye Mahallesinde 2 katlı 3 odalı ev	1 tane	3.000
Yeni Çarşıda dükkân	1 tane	1.300
Harez Mahallesinde hamam	1 tane	600 (yıllık kirası)
Söğütlü Camii vakıf dükkânı	1 tane	560 (yıllık kirası)
Elmacı Pazarında dükkân	1 tane	500 (yıllık kirası)
Eşek	1 tane	200
Altın Küpe	1 çift	150
Gerdanlık	1 adet	150
Yatak	1 kat	60-300
Çamaşır Kazanı	1 adet	150
İhram	1 adet	150
Halı	1 adet	120
Kilim	1 adet	40-100
Teşt	1 adet	75
Leğen + ibrik	1 takım	60
Sini	1 adet	50-60
Tüfenk	1 adet	50
Şamdan	1 adet	40
Tencere	1 adet	40
Sandık	1 adet	30
Hamam Takımı	1 adet	30
Sahan Leğen	1 adet	15-20
Tas	1 adet	4
Bez çarşaf	1 adet	5
Dikiş ipliği	1 adet	2
Bulgur	1 kırat	25
Pirinç	1 batman	15
Tereyağı	1 kıyye	5
Tuz	1 kıyye	1 ²²⁰

²¹⁷ BOA. MF. İBT. 190/107, 13 Rebiü'l âhir 1325/26 Mayıs 1907.

²¹⁸ BOA. MF. MKT. 326/63, 09 Safer 1314/ 20 Temmuz 1896.

²¹⁹ Somel, *a.g.e.*, s.206

²²⁰ Tekdal, Danyal, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Bir Taşra Okulu: Malatya Erkek Rüşdiyesi (1870-1899)", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*

300 ile 500 kuruş maaş verilmesi planlanan öğretmenlere bu maaşın bile verilemediği göz önüne alındığında, öğretmenlerin ve diğer mektep personelinin ciddi ekonomik sıkıntıyla karşı karşıya kalmış olduklarını tahmin etmek çok zor değildir. Tabloya göre bu dönemde, çoğu temel ihtiyaç olan ürünlerin Malatya'daki fiyatları ibtidaî mektep personelinin maaşları ile karşılaştırıldığında, maaşların yetersizliği açık bir şekilde görülmektedir. Maaşların tam olarak verilmesi halinde bile alım gücünün düşük olduğu bir dönemde maaşların geciktirilmesi veya ödenememesi gibi durumların yaşanması mektep personelinin geçim sıkıntısı yaşamasına, özellikle daha az maaş alan bevâb ve halife gibi görevlilerin daha çok ekonomik sıkıntı yaşamasına sebep olmuştur.

Maaşların yanı sıra emekli maaşları da azdır. Emekliye sevk edilen muallimin durumu Tekaüd Muhasebesi tarafından incelendikten sonra memuriyet maaşı kesilir ve emekli maaşı bağlanırdı. Malatya Sancağı Porga Nahiyesi muallimlerinden Hacı Mehmet Efendi'nin 33 kuruş maaş tahsis edilerek emekli edilmiş olması, öğretmen maaşlarının yetersiz olduğunu göstermektedir²²¹. Ancak tüm imkânsızlıklara rağmen başarılı öğretmenlerin teşvik edilmesi de ihmal edilmemiştir. Üstün gayret gösterdiği tespit edilen öğretmenlerin mükâfat-ı nakdiye adıyla ödüllendirilerek teşvik edilmiş olmaları da önemli bir gelişmedir²²². İbtidaî mekteplerindeki öğretmen maaşları, yerel malî kaynaklar ve bağışlarla ödendiği için bu öğretmenlerin maaşlarıyla ilgili resmî kayıtlarda çok fazla bilgi bulunmaz. Ancak devletin belirli yerlerde açtığı ibtidaî mekteplerinin öğretmen maaşlarına ilişkin kayıtlar bulunsa bile bunlar ibtidaî öğretmenlerinin maaşları hakkında bir genelleme yapılmasına imkân vermez. Çünkü bu durumdaki ibtidaî sayısı oldukça sınırlıdır²²³. Resmî kayıtlarda ibtidaî mektebi öğretmenlerinin maaşları ile ilgili çok fazla bilgi olmamakla birlikte, maaş artışı ile ilgilide ciddi sıkıntıların olduğu görülmektedir. Malatya Sancağı Çolakzade İbtidaî Mektebi Muallimi Hüseyin Sıdkı Efendi'nin uzun yıllar çeşitli mekteplerde çalışmasına

ISSN:1308-9633, Ağustos 2020 Cilt:12 Sayı:3 (28) / August-2020 Volume:12 Issue:3 (28) Sayfa:369-409. 1891-1892 Yıllarında Malatya'da Ev, Dükkân ve Diğer Eşya Fiyatları hakkında geniş bilgi için bakınız. Polat, Habibe, "7749 Nolu Malatya Şer'iyeye Sicilinin 1-93 Sayfalarının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2015, s.144, 158, 169, 199, 206, 207, 224, 225, 229, 238, 247, 255, 256, 279, 294, 302, 312, 344.)

²²¹ BOA. MF. MKT. 1078/39, 21 Ramazan 1326/17 Ekim 1908.

²²² BOA. MF. MKT. 938/11, 08 Cemâziye'l evvel 1324/3 Haziran 1906.

²²³ Somel, a.g.e., s.206.

rağmen maaşının hala 100 kuruş olduğunu belirterek, bu yanlışlığın düzeltilmesi için Maârif Müdürlüğü'ne başvurmuştur. Kanunda tecrübesine göre maaşının artırılmış olması gerekmesine rağmen bu artışın yansıtılmamış olması, maârif idaresinin bütçesinden kaynaklanmaktadır²²⁴.

İlk açılan numune ibtidaî mektebinde öğrencilerin evlerine giderken onlara nezaret etmek için bevâb olarak görevlendirilen Mehmet Ağa 100 kuruş aylık ile görevlendirilmiştir²²⁵. Öğrenci mevcudu 30'dan fazla olan ibtidaî mekteplerinde bir, 70'den fazla olan mekteplerde ise iki halife görevlendirilerek, 150 ile 200 kuruş arası bir maaş bağlanmıştır²²⁶. Osmanlı Devleti'nin özellikle son zamanlarında iktisadî anlamda zor durumda olması öğretmen maaşlarının zamanında ödenmemesine de sebep olmuştur. Akçadağ Kazası ibtidaî mekteplerinde görev yapan öğretmenlerin 1904 senesine ait ve merkez vilayetinin maârif sandığından ödenecek olan altı aylık maaşlarıyla 1903 senesinden beri biriken 100'er kuruşluk aylıklarının ödenmesi gerektiği ifade edilmiştir²²⁷. Tüm bunlar dönemin ekonomik şartları ve öğretmenlerin maddi durumlarını göstermesi açısından önemlidir.

3.4. Öğrenci Kayıt ve Nakilleri

İlköğretimin zorunlu hale getirilmesiyle birlikte, mektep çağına gelmiş olan çocukların mektebe kayıtları ve devamlarının sağlanması devlet politikası haline gelmiş ve bunun için çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu doğrultuda köy ve mahalle ihtiyar meclisleri mektep çağına gelmiş çocukları tespit ederek, ibtidaî mekteplerin idarelerine teslim edecektir. Mektep idareleri de bu listeleri esas alarak velisiyle birlikte mektebe müracaat eden öğrencilerin kayıtlarını yapacaktır. Kayıt yaptıran öğrencilerin mektebe devamlarının sağlanması da bir diğer önemli husustur, bu durum yine mektep idareleri tarafından takip edilecektir²²⁸. 1869 Tarihli Maârif Nizamnamesi'ne göre zorunlu eğitim yaşı olarak; erkeklerde 7-11 yaş, kızlarda ise 6-10 yaş arası belirlenmiştir. Öğrenim çağına gelmiş çocuğunu ayda üç kez uyarılmasına rağmen mektebe göndermeyen aileye

²²⁴ BOA. MF. İBT. 438/43, 27 Receb 1331/2 Temmuz 1913.

²²⁵ Ergin, *a.g.e.*, s.468.

²²⁶ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.116.

²²⁷ BOA. MF. İBT. 190/107, 13 Rebiü'l âhir 1325/26 Mayıs 1907.

²²⁸ Aytekin, *a.g.e.*, s.57.

beş kuruş ile yüz kuruş arası para cezası verilecektir. Uyarı ve cezaya rağmen mektebe gönderilmeyen çocuk zorla alınarak mektebe devam ettirilecektir²²⁹.

Köylerde 7 yaşından 10 yaşına kadar olan çocukların okuma-yazma ve dört işlemin öğretilmesi esas alınarak bu yaş grubundaki çocukların kayıtları alınmıştır²³⁰. Mektebe kayıt yaptıracak olan öğrencilerin, babalarına ait isim, meslek adres, doğum tarihi ve yerini gösterir bir belgeyi mahalle imamı ya da muhtarına mühürleterek aşı şahadetnamesiyle birlikte kayıt için vermesi gerekmektedir²³¹. Modern eğitim anlayışının gelişmesi ile ortaya çıkan hıfzıssıhha kuralları ibtidaî mekteplerinde uygulanmaya başlandı. *Rehnumâ-yı Muallimîn*'de bu mekteplere çiçek çıkarmış veya aşılansmış ve bulaşıcı bir hastalığı olmayan çocukların kaydedilmesi önerilmektedir²³². Bu durum, 1871-72 yıllarında Maârif Nezâreti'nce bir kural hâline getirilerek mektebe kayıt olacak öğrencilerden "Aşı Şahadetnamesi"²³³ istenmeye başlanmıştır²³⁴.

İbtidaî mektepleri ikişer yıl süreli ve birbirinin devamı mahiyetinde olan üç ayrı devreden oluşmaktadır. Her devre ayrı yaş grubuna hitap etmekte ve kayıtlar da buna göre kabul edilmektedir.

Devre-i İbtidaî: 7-8 yaşındaki çocuklar kayıt yaptırabilirken,

Devre-i Vasâtiye: 9-10 yaşındaki çocuklar,

*Devre-i Aliye: 10-12 yaşındaki çocuklar kayıt yaptırabilmektedir*²³⁵.

Bilhassa öğrencilerin kayıt işlemlerin zamanında ve doğru bir şekilde yapılması Maârif Nezâreti'nce dikkat edilen hususların başında gelmekteydi. Zira köylerde inşa edilen ibtidaîlerdeki verimliliğin anlaşılması için kayıtlı ve devam eden öğrenci sayısının doğru verilmesi gerekmekteydi. Edirne, Yanya, Aydın, Bağdat Maârif

²²⁹ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.108.

²³⁰ BOA. MF. MKT. 302/15, 29 Receb 1313/13 Ocak 1896.

²³¹ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.145.

²³² Selim Sâbit Efendi, *a.g.e.*, s.28

²³³ Aşı şahadetnamesi öğrencinin mezuniyetini gösteren şahadetnamelerden ayrı bir belge değildir. Şahadetname belgesinin üst tarafına çocuğun aşılı olduğunu gösterir bir işaret ve imzanın konulmasıdır. BOA. MF. MKT. 12/10, (21 Haziran 1289/3 Temmuz 1873), Mekteplerdeki aşı uygulaması hakkında geniş bilgi için bkz. Polat, Habibe, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Kamu Sağlığı: İstanbul'da Çiçek Salgınları ve Mekteplerdeki Aşı Uygulamaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 14 Sayı: 77, (Nisan 2021), s.260-263.

²³⁴ Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.119.

²³⁵ Demirel, Yurdal "Tanzimattan Cumhuriyete Elazığ'da Modern Eğitim(1839-1923)", (Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2012, s.75.

Müdürlükleriyle, Diyarbakir, Bitlis Maârif Muhasebe Memur'larından istenen istatistik cetvellerinde bazı yanlışlar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 1892-1893/1893-1894 eğitim-öğretim dönemlerine ait istatistik verilere göre söz konusu vilayetlerde kayıtlı öğrenci sayısı 64.305, 1893-1894/1894-1895 eğitim-öğretim dönemlerinde ise 47.323 olarak gösterilmiştir. Buna göre iki yıl arasında 16.982 öğrenci açığı göze çarpmıştır. Bu denli yüksek bir farkın olması nezâretin dikkatini çekmiştir. Buna göre şayet iki yıl arasında bu denli bir fark var ise bunun sebeplerinin araştırılması gerektiği, eğer ki bu fark memurların özensizliğinden kaynaklanan bir durumun neticesi ise gereğinin yapılması gerektiği ifade edilmiştir²³⁶.

3.5. Okutulan Dersler ve Müfredat

II. Abdülhamid Dönemi'nin ilk yıllarında ilk mekteplerde Rehnüma-i Muallimin-i Sıbyan'da gösterilen ders programı esas alınmıştır. Ancak bu dönemlerde ders programından daha çok öğrenme metotları üzerinde durularak harflerin kolay öğretilmesine çalışılmıştır²³⁷. Bununla ilgili; çocuğa okuma (elifba) öğretiminde öncelikle harflerin öğretilmesi üzerinde durularak, öğretimin teknik ve metodları şöyle açıklanmıştır: Harfler belli bir tertip üzere levha (yazı tahtası) ya yazılarak, şekil ve isimleri öğrenciye öğretilir. Öğretmen ince bir değnekle, tahtaya yazmış olduğu harfleri göstererek öğrencilere ayrı ayrı telaffuz ettirdikten sonra, harfleri tekrar gösterip kendisi telaffuz ettikçe öğrencilerin de topluca telaffuz etmelerini ister, onları doğru telaffuza alıştıtır. Harflerin isimleri belletilip, telaffuza alıştıtırdıktan sonra şekil ve heyetçe birbirinden fark ve benzerlikler de levhada gösterilerek öğrencilere anlatılır. Harflerin şekil ve isimleri açıklamalı bir şekilde öğrenciye anlatıldıktan sonra düzensiz ve karışık olarak beşer beşer tahtaya yazılarak soru-cevap metoduyla öğrenciye alıştıtırmalar yaptırılır. Harflerin şekil, isim ve telaffuzları öğretildikten sonra, harekeler de aynı teknik ve metotlar kullanılarak "elifba" kitaplarında gösterildiği gibi anlatılır ve açıklanır. Konuyla ilgili öğrencilere temrinler (örnekler) yaptırılır. Hece ve okumanın öğretimine gelince; öğrenci harf ve harekelerin şekil, isim ve telaffuzlarını güzelce öğrendikten sonra hece ve okuma da aynı teknikler kullanılarak öğretilir. Modern eğitimin öncülerinden olan, Selim Sâbit'e göre hece, harekelerin isimleriyle değil, harflerin isimleri ile sesleri birlikte zikredilerek yaptırılmalıdır. Örneğin, cim harfinin üç

²³⁶ BOA. MF. MKT. 503/41, 14 Muharrem 1318/14 Mayıs 1900.

²³⁷ Kodaman, *a.g.e.*, s.87.

harekeye göre hecelenmesinde; " cim üstün ce, cim esre ci, cim ötre cü ... " denilmeyip, "ce, ci, cü" şeklinde hecelenmelidir. Harflerin hecelenmesinde mümkün mertebe mahreçler (harflerin çıkış yerleri) öğretilerek birbirine benzeyen harflerin farklılıkları gösterilmelidir. Ayrıca harflerin bitişik-ayrı sınıflaması yapılarak, bunların başta-ortada ve sonda yazılış şekilleri de birer örnekle tahtaya yazılarak ve gösterilerek, hece harflerinin okumadaki hecelemleri üzerine öğrencilere alıştırmalar yaptırılır. Daha sonra tek heceli (iki harf ve bir harekeden oluşan) kelimelerin kıraat(okuma) ve heceleri öğrenciye öğretilir. Bu kelimeler imkân dâhilinde anlamlı kelimelerden seçilmelidir. Bir heceli kelimelerin hecelenmeleri öğretildikten sonra iki heceli kelimeler gösterilip, bunların kıraat(okuma) ve hecelemleri de aynı teknik ve usulle öğretilir. Öğrenci heceye alıştırdıktan sonra levhada bir takım kelimeler gösterilerek, okuma ve imla hususunda alıştırmalar yaptırılır. Ancak bu kelimelerin seçiminde manalarının öğrenciler tarafından bilinenlerden olmasına özen gösterilmelidir. Bunlar gün, ay, mevsim, insan, hayvan, bitki, ülke, dağ ve nehir gibi öğrencinin önceden bildiği kelimelerden seçilip, tasnif edilerek tahtada gösterilmelidir. Öğrenciler bu kelimeleri okuyup-yazmayı öğrendikten sonra, edep ve ahlaka dair küçük deyişler ve atasözleri gösterilerek heceleme-sizin okumaya alıştırılır. Bundan sonra da Kur'ân-ı Kerîm öğretimine geçileceğinden Arapça'ya mahsus hareke ve işaretler öğrenciye öğretilir. Öğrenci bu şekilde hece ve okumada gelişme gösterdikten sonra Kur'ân-ı Kerîm okur²³⁸.

Devlet sınırları genelindeki bütün mekteplerin ders programlarını incelemek ve iyileştirmek için 1886 yılında Şûrâ-yı Devlet üyelerinden oluşan bir komisyon kurulmuş, komisyon toplantılarında alınan kararlar tam olarak uygulanamamıştır²³⁹. İbtidâî mekteplerinin ders programları bakımından, şehir ve kasabalardaki mektepler ile köy mektepleri arasında farklılık olduğu daha önceki bölümlerde belirtilmişti.

1892'de çıkartılan bir talimatname ile İstanbul ve kasaba mekteplerinin öğretim süresi 4 yıl olarak belirtilmişse de talimattaki derslere bakıldığında öğretim süresinin 3 yıl olduğu görülmektedir. Buna karşın aynı talimattaki dersler köy mekteplerinin öğretim süresinin 4 yıl olduğunu ortaya koymaktadır²⁴⁰.

²³⁸ Akyüz, *a.g.e.*, s.177.

²³⁹ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.121.

²⁴⁰ Sarıçelik, *a.g.e.*, s.27.

Tablo 3.5. İstanbul ve Kasaba Mekteplerindeki Haftalık Ders Saatleri

DERSLER	1.SINIF	2.SINIF	3. SINIF
Elifba	12	-	-
Kur'ân-ı Azimüşan	12	6	5
Tecvid	-	2	2
İlm-i Hal	2	3	3
Ahlak	-	2	2
Sarf- Osmani	-	-	2
İmla	3	3	2
Kıraat	3	2	1
Mülahhas Tarih-i Osmani	-	-	2
Muhtasar Coğrafya-yı Osmani	-	2	2
Hesap	1	2	2
Hüsn-i Hat	1	2	2
Toplam	22	22	25 ²⁴¹ .

Pazartesi ve Perşembe günleri öğleden sonra ders yapılmamaktadır. Bir ve iki öğretmeni olan mekteplerde her bir ders 30 dakika olup, üç ve daha fazla olan mekteplerde her bir ders süresi 45 dakika olarak belirlenmiştir. Derse giriş çıkış ve teneffüslerde buna göre belirlenecektir²⁴².

Tablo 3.6. Ders ve Teneffüs Dağılımı Çizelgesi:

TEMİZLİK KONTROLÜ VE DEVAM YOKLAMASI	08:00	08:30
1.DERS	08:30	09:10
1.TENEFFÜS	09:10	9:25
2.DERS	09:25	10:05
2.TENFFÜS	10:05	10:20
3.DERS	10:20	11:00
ÖĞLE TENEFFÜSÜ	11:00	13:00
TEMİZLİK KONTROLÜ VE GINA	13:00	13:10
4.DERS	13:20	14:00
4.TENEFFÜS	14:00	14:15
5.DERS	14:15	14:55
5.TENEFFÜS	14:55	15:10
6.DERS	15:10	15:50
MÜZİK VE SPOR EGZERSİZLERİ	15:50	164:00

Bu çizelgeye göre, mektepler sabah saat 8.00'de başlayacak idi. Vasati saatin kullanılmadığı yerlerde bu vakit öğleden dört saat önceye tekabül etmekteydi. İlk dersin

²⁴¹ Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfi, *a.g.e.*, s.278.

²⁴² Nurdoğan, *a.g.e.*, s.151.

başlayacağı 8.30'a kadar genel temizlik muayenesi yapılarak ilahi ve marşlar söylenecekti. Dersler 40 dakika olacak, ders aralarında 20 dakikalık teneffüsler verilecekti. Sabahtan öğleye kadar üç ders işlenecek ve iki saat sürececek bir öğlen teneffüsünün ardından yine sabah yapıldığı gibi temizlik muayenesi yapılarak ilahi ve marşlar söylenip dördüncü ders başlayacaktı. Öğleden sonra da üç ders işlenerek günlük eğitim-öğretim sona erdirilecekti²⁴³.

Köy mekteplerinde imkânların merkeze göre nispeten kısıtlı olmasının bir sonucu olarak ders programlarında da farklılık söz konusudur.

Tablo 3.7. Köy Mekteplerindeki Haftalık Ders Saatleri

Dersler	1.Sınıf	2.Sınıf	3. Sınıf	4.Sınıf
Elifba-yı Osmani	12	-	-	-
Ecza-yı Şerife	12	-	-	-
Hesap	6(zihni)	2(zihni)	3	3
Kur'ân-ı Kerîm	-	6	5(Tecvid ile)	5(Tecvid ile)
İlm-i Hal	-	3	3	3
Kıraat	-	3	3	3
Hat	-	2	2(Hat ve İmla)	2(Hat ve İmla) ²⁴⁴

1904 yılında Maârif Nazırı Haşim Paşa döneminde tüm ibtidaî mektepler için ortak kullanılacak bir ders programı hazırlanmıştır.

Tablo 3.8. 1904 Yılı İlkmektep Ders Programı.

1.Sınıf	2. Sınıf	3.Sınıf
Elifba	Kur'ân-ı Kerîm	Kur'ân-ı Kerîm
Kıraat	İlmihal	Tecvid
Ecza-yı Şerife	Kıraat	İlmihal
Yazı	Hesap	Kavaid ve İmla
İlmihal	Yazı	MuhtasarTarih-i Osmani
		Ahlaki Kıraat ²⁴⁵ .

İhtiyat sınıfında daha çok Elif-Ba ve temel hesap işlemleriyle birlikte yazının öğretilmesi hedeflenmiştir. Birinci sınıftan sonra derslerin artmasıyla birlikte Kur'ân-ı

²⁴³ Nurdoğan, *a.g.e.*, s.152.

²⁴⁴ Akyüz, *a.g.e.*, s.227.

²⁴⁵ Akyüz, *a.g.e.*, s.228.

Kerîm dersinin her yıl verildiği görülmektedir. Bu sınıfta okutulan derslerde temel okuma-yazma ve hesap becerilerinin verilmesi sınıfın hazırlık sınıfı olduğunu göstermektedir²⁴⁶.

Malatya merkez, kasaba ve nahiyelerinde de söz konusu müfredatın uygulanmasına dikkat edilmiştir. Mesela Malatya Tahta Minare İbtidâî Mektebinde ve Malatya Çırmıktı İbtidâî Mektebinde okutulan dersler şunlardı:

İhtiyat Sınıfı:

-Elif-ba

-Hesab-1 Zihni

-Hüsn-i Hat

Birinci Sene:

-Ecza-yı Şerife

-Malumat-1 Dinîye

-Hesab-1 Ameli

-İmla

-Kıraat

-Hüsn-i Hat

İkinci Sene:

-Kur'ân-1 Kerîm

-Tecvid

Üçüncü Sene:

-Kur'ân-1 Kerîm ma Tecvid

-Malumat-1 Dinîye

-Malumat-1 Fenniye ve Sihhiye

-Hesap

²⁴⁶ BOA. MF. İBT. 440/57, 8 Şabân 1331/ 13 Temmuz 1913.

- Coğrafya
- Lisan-ı Osmanî
- Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye
- İmla
- Tarih-i Osmanî
- Kıraat
- Hüsn-i Hat
- İmla
- Tarih-i Enbiya
- Malumat-ı Medeniyye ve Ahlakiye
- Hüsn-i Hat
- Hesap
- Coğrafya
- Malumat-ı Dinîye

Yukarıda ismi geçen derslere bakıldığında müsbet ilimlere ve İslâmî ilimlere aynı derecede önem verildiği bunun yanında genel ahlak kurallarının öğretildiği ve çocuklara bir takım davranış kurallarının öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Çırmıktı Mektebi İbtidaîsi ile Tahta Minare Mektebi İbtidaîsi arasında ders açısından çok fazla farklılık görülmemektedir. İlmihal dersinin adının Malumat-ı Dinîye olduğu görülmektedir. Tarih-i İslâm dersi yerine Tarih-i Enbiya dersi ve Lisân-ı Osmanî dersleri dışında birbiriyle örtüşmektedir. Yine buradaki ders programında hesap dersinin her yıl verilmeye çalışılması matematik öğretimine verilen önemin göstergesidir²⁴⁷. Usûl-i Cedîd'in mimarı olan, Selim Sâbit Efendi Sıbyan Mektepleri programında yer alan hesap öğretimi yöntemi hakkında; matematik öğretiminde de çocuğun gelişimine uygun olarak "somuttan soyuta" ilkesine göre çocuğa "*parmak*" ve "*hububat*" tanelerini kullanarak sayı saymayı öğretmeyi teknik olarak tavsiye etmektedir. Hesap çocuğa önce zihni yani ezberden saymak şeklinde öğretilir. Birden bine kadar sayıların isimleri,

²⁴⁷ BOA. MF. İBT. 487/43, 15 Rebiü'l âhir 1332/13 Mart 1914.

sayılış şekilleri gösterildikten sonra (birler, onlar, yüzler gibi) kısım ve mertebeleri güzelce anlatılarak, basit bazı örnekler çocuğa ezberden tekrarlatılır. Fakat bu şekilde öğretilen sayılar mümkün mertebe maddi olarak gösterilmek uygun olacağından "*parmak*" yahut "*hububat*" ile saydırmak şeklinde uygulanmalıdır. Dikkat edilecek ikinci husus sayıların rakamla ifade edilmesini öğretmektir. Birden sonsuza kadar sayıların rakamları ve sayılması öğretilip, (birler, onlar ve yüzler) sayıların kısım ve mertebeleri de güzelce öğretildikten sonra, soru-cevap metoduyla öğrenilenler değerlendirilir. Üçüncü olarak da dört işlem (toplama, çıkarma, çarpma ve bölme) kuralları gösterilerek sırasıyla öğretildikçe, öğrenciye basit ve sade konular ödev şeklinde verilerek talim levhasında öğrenciye uygulama yaptırılır²⁴⁸. Aşağıda verilmiş olan imtihan cetvellerinde Malatya'daki ibtidaî mekteplerde verilen derslerin isimleri ile öğrencilerin daha çok hangi derslerde başarılı ya da başarısız olduğu ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Yine söz konusu tablodan anlaşılacağı üzere ibtidaî mekteplerinde İslâmî ilimlerin yanında pozitif ilimlerin de okutulduğu görülmüştür.

²⁴⁸ Selim Sâbit Efendi, *a.g.e.*, s.20-24.

Tablo 3.9. Malatya Sancağının Akçadağ Kazasına Tâbi Hekimhan Mektep-i İbtidaîsinin (M.1910-1911/1911-1912) 328-329 Sene-i Dersiyesine Mahsus İmtihan-ı Umûmi Cetveli

İhtiyât Sınıfı									
Sıra numrosu	Mekteb Numrosu	Esâmi künye ve şöhreti	Elifbâ	Hesâb-ı Zihnî	Hüsn-i Hatt	Yekûn	Esnân	Mahall-i Velâdeti	Mülâhazât
24	10	Zeyvelioğlu Mehmed Efendi	8	8	7	23	11	Atık şehir	Birinci seneye terfî' etmiştir
25	12	Cirozâde Bekir Efendi	8	8	7	23	13	“	“
26	27	Hâcî Ali oğlu Mehmed Efendi					9	“	Bilâ-mazaret imtihanâ gelmediğinden sınıfında ibkâ
27	8	İmekoğlu Mehmed Efendi					9	Karyesi İçinde	“
28	5	Kalanlıoğlu Mehmed Efendi						Atık şehir	“ ²⁴⁹

²⁴⁹ BOA. MF. İBT. 433/3, 5 Receb 1331/ 10 Haziran 1913.

Birinci Sene												
Sıra numrosu	Mekteb Numrosu	Esâmi künye ve şöhreti	Eczâ-ı Şerîf	İlm-i hâl	Kırâat-ı ahlakiyye ve hıfzıssıhhaya âid	Hesâb	İmla	Hüsn-i Hatt	Yekûn	Esnân	Mahall-i Velâdeti	Mülâhazât
17	24	Sağmanlızade Halil Efendi	8	7	9	8	9	9	50	12	Atık Şehir	İkinci seneye terfi' etmiştir
18	6	Deli Halil oğlu Hüseyin Efendi	8	7	9	8	9	9	20	10	“	“
19	11	Mikail oğlu Hüseyin Efendi	8	7	9	8	8	8	48	12	“	“
20	16	Kırım oğlu Mustafa Efendi	7	6	9	8	7	7	44	13	“	“
21	34	Tomranik oğlu Hacı Efendi	7	7	9	5	7	8	41	9	“	İkmâl ettiğiinden terfi'-i sınıf etmiştir
22	26	Mustafa oğlu Şevket Efendi								8	Karyesi küpeli	Bilâ-mazaret imtihâna gelmediğinden sınıfında ibkâ
23	18	Hacı Bekir oğlu Emin Efendi								10	Atık şehir	“

İkinci Sene															
Sıra numrosu	Mekteb Numrosu	Esâmî künye ve şöhreti	Kur'ân-ı Kerîm	Tecvid	İlm-i hâl	Kurâat-ı medeniyye ve ahlakiyye ve hıfzıssıhha	Tarih-i umûmî	Coğrafya	Hesâb	İmla	Hüsn-i Hatt	Yekûn	Esnân	Mahall-i Velâdeti	Mulâhazât
3	7	Cirozâde Cumali Efendi	9	10	9	9	10	10	10	10	8	85	14	Atıkşehir	Üçüncü seneye terfi etmiştir
4	23	Hilmizade Şükrü Efendi	9	10	9	9	10	10	10	10	8	85	12	“	“
5	17	Kadızâde Mustafa	9	10	9	10	10	9	10	9	9	85	10	“	“
6	21	Çatakoğlu Bekir Efendi				9	10	10	10	10	9	58	10	Malatya	“
7	19	Musazade Mehmed Efendi	9	10	9	9	10	9	10	9	8	83	11	Atik şehir	“
8	4	Abbasoğlu Ömer Efendi	8	10	9	9	9	9	10	9	9	82	12	“	“
9	25	Köse Alizâde Adıgüzel	8	10	9	9	10	9	10	9	8	82	11	“	“
10	2	Çorluzâde Mehmed Efendi	7	8	8	8	5	4	8	8	8	64	9	“	“
11	31	Musaoğlu Abdül vehhab Efendi	5	5	8	5	4	4	8	7	7	53	11	“	“
12	15	Nazırzade Ramazan Efendi	4	4	5	2	2	5	4	6	5	40	12	“	İkmâl ve..mizanı dolduramadığından sınıfında ibkâ
13	20	Cirozade Tahir Efendi	2	3	4	3	2	2	6	5	4	30	13	“	Üss-i mizanı dolduramadığından sınıfında ibkâ
14	33	Melerkanlı zade Hasan Efendi	3	3	3	3	3	3	3	3	4	28	7	“	“
15	28	Taharzade Bedri Efendi												“	Bilâ-mazeret imtihâna gelmediğinden sınıfında ibkâ
16	29	Kepkizade Hüseyin Efendi											10	“	

Üçüncü Sene																		
Sıra numrosu	Mekteb Numrosu	Esâmi künye ve şöhreti	Kur'ân-ı Kerim ma'â tecvid	İlim-i hâl	Kırâat	İmlâ	Sarf ve nahv-i Osmanî	Hesâb	Târîh-i Osmanî	Coğrafya	Ma'lûmât-ı medeniyye ve ahlâkiyye	Ma'lûmât-ı Hıfzıs-Sıhhiye	Hüsn-i Hatt ve Sülûs	Yekûn	Şehâdetnâme derecesi	Esnân	Mahall-i Velâdeti	Mülâhazat
1	14	Güdüloğlu Abdülvahhab Efendi																Bilâmazeret imtihana gelmediğinden sınıfta ibkâ
2	22	Çalızâde Battal Efendi																“ ”

İkinci Sene																
Terf Numrosu	Sıra Numrosu	Esâmi-i Şâkirdân	Kur'ân-ı Kerîm	Tecvid	Ulûm-ı dîniyye	Târih-i İslâm	Coğrafya	Hıfzıssıhha-i şâkirdân	İmlâ	Hesâb	Hüsn-i Hatt	Yekûn	Derece	Esnân	Mahall-i Velâdeti	Mülâhazât
1	5	Çelebizâde Vakkas Efendi	10	4	9	7	8	10	9	10	5	72	2	11	Hekimhan	Terfî' -i sınıf etmişdir
2	6	Köse Halilzâde Ali Seydi Efendi	10	4	10	5	7	10	8	7	5	66	3	9	“	“
3	3	Kubatzâde Ahmed Efendi	10	5	10	9	5	10	10	10	8	77	1	10	“	“

Tertîb Numrosu	Sıra Numrosu	Esâmî-i Şâkirdân	Kur'ân-ı Kerîm	Ulûm-ı dîniyye	Hıfzıssıhha-i şâkirdân	İmlâ	Hesâb	Hüsn-i Hatt	Yekûn	Derece	Esnân	Mahall-i Velâdeti	Mülâhazât
1	14	Dedezâde Mehmed bin Ömer Efendi	10	8	9	10	10	5	52	1	9	Hekimhân	Terfî'-i sınıf eylemiştir
2	15	Gül Alizâde Mehmed Efendi	10	9	8	6	7	4	44	3	16	“	“
3	38	Pürçeklizâde Mustafa Efendi	8	8	9	6	7	6	44	4	12	“	“
4	25	Hacı Halilizâde hafîdi Hüseyin Efendi	8	10	7	9	6	6	46	2	8	“	“
5	20	Kürt Yusufzâde Mehmed Efendi	7	7	8	4	6	5	37	5	16	“	“
6	35	Bekir Çavuşzâde Mustafa Efendi	8	6	4	0	6	4	28		11	“	İkmâl edemediğinden ibkâ

Tertib Numrosu	Sıra Numrosu	Esâmi-i Şâkirdân	Elifbâ-yı Osmânî	Hesâb	Hüsn-i Hatt	Yekûn	Derece	Esnân	Mahall-i Velâdet	Mülâhazât
1	43	Mehmedzâde Mustafa Efendi	6	9	6	21	1	12	Hekimhan	Terfî'-i sınıf etmiştir
2	14	Pürçeklizâde Galib Efendi	5	6	7	18	4	9	“	“
3	22	Kör Ömerzâde Yusuf Efendi	5	8	7	20	3	9	“	“
4	23	Kör Ömerzâde Mehmed Efendi	4	5	8	17	5	12	“	“
5	12	Alişahzâde Bekir Efendi	7	8	6	21	2	11	“	“
6	30	Şerifzâde Hüseyin Efendi	3		3	6		8	“	Üç dersden de sıfır aldığından ibkâ
7	28	Şerifzâde Mehmed Efendi	nâ	nâ	nâ					Bilâ-sebeeb adem-i devâmlarından ibkâ
8	21	Abdurrahmanzâde Abdurrahman Efendi	nâ	nâ	nâ					“
9	19	Haydarzâde Haydar Efendi	nâ	nâ	nâ					“
10	26	Gül Osmanzâde Ömer Efendi	nâ	nâ	nâ					“
11	42	Pürçeklizâde Turan Efendi	nâ	nâ	nâ					“
12	32	Köse Halilzâde İsmail Efendi	nâ	nâ	nâ					“
13	37	Hâcı Osmanzâde Mehmed Ali Efendi	nâ	nâ	nâ					“
14	39	Topalzâde Osman Efendi	nâ	nâ	nâ					“
15	29	Muharremzâde İsmail Efendi	nâ	nâ	nâ					«250

²⁵⁰ BOA. MF. İBT. 434/44, 11 Receb 1331/ 16 Haziran 1913.

Üçüncü Sene

Terfih Numrosu	Sıra Numrosu	Esâmî-i Şâkirdân	Kur'ân-ı Kerîm ma'a tecvid	Ulûm-ı dîniyye	Târîh-i Osmanî	Coğrafya	Ma'lûmât-ı medeniyye ve ahlâkiyye	Ma'lûmât-ı fenniye ve Hıfzıs-sıhha	Hesâb	Kırâat	Türkçe ve nahv	İmlâ	Hüsn-i Hatt	Yekûn	Şehâdetnâme derecesi	Esnân	Mahall-i Velâdeti	Mülâhazat
1	2	Osmanoğlu İsmail bin Mustafa Efendi	9	10	10	8	9	10	7	10	9	10	6	98	Aliyyü'l-a'lâ	11	Girmena	Şehadetname ahzına kesb-i istihkak eylemiştir
1	2	Mehmed Ali bin Halil																Bilâ-sebeb adim-i devâmından ibkâ

İbtidâî mektepler bu derslerinden öğrencileri sınava tabi tutulmaktadır. Yapılan sınavlara mazereti olmadan katılmayanların sınıf tekrarına bırakılması uygun görülmüştür. Derslerin her birinin bugünkü anlamda kredi olarak bir karşılığı bulunduğu için, öğrencinin bir üst sınıfa geçebilmesi için yeterli krediye ulaşmış olması gerekmektedir. Devamsız öğrenci de aynı şekilde sınıf tekrarına bırakılmaktadır. Ders ve sınıf geçme durumu ile ilgili önemli hususlardan biri de üç dersten sıfır alan öğrencinin başarısız kabul edilerek sınıf tekrarına bırakılmasıdır. Her senenin sonunda öğrenciler bulunduğu sınıfa mahsus olan derslerden imtihan edilip, liyakatini ispat edenler bir üst sınıfa geçirilerek, liyakat ve iktidarlara (yeterlilikleri) yeterli olmayan öğrenciler sınıflarında bırakılırlar. Öğrenim süresini tamamlayıp, yapılan imtihanda yeterli görülen öğrenciye, mektebin ismi patentli, içerisinde öğrencinin isim, şöhreti ve derecesine ait bilgileri, öğretmen ve merkez memuru tarafından mühürlü ve imzalı şehadetname verilir. Böylece şehadetname alarak mezun olan öğrenciler için mektepte hususi bir defter (diploma defteri) bulunurken, bunların isim ve şöhretleriyle çıkış tarihi bu deftere kaydedilir. Her sene imtihandan sonra kaç öğrenciye şehadetname verildiğini, şimdi mektebin ne kadar mevcudu bulunduğunu ve imtihan heyetinin bu mektep hakkındaki değerlendirmeleri yazılı olarak öğretmen tarafından Eğitim Nezâreti'ne bildirilmelidir²⁵¹.

II. Abdülhamid Dönemi'nde mekteplerde okutulan ders programlarına getirilen acımasız eleştirilerden biri de II. Abdülhamid'in programlarda Dinî derslere ve Kur'ân eğitimine ağırlık vermesi olmuştur. Ancak şunu unutmamak gerekir: Siyasi değişimlerin eğitim sistemine yansımaları kaçınılmazdır. Tanzimat Dönemi'nde Osmanlılık, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ulusçuluk nasıl ön plana çıktı ise II. Abdülhamid Dönemi'nde İslâmcılık ön plana çıkmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin İslâm Dünyası'nın lideri olduğunu ve bu unsurları elinde tutmaya çalıştığını, bunu yapmaya çalışırken de Türk-İslâm Sentezi ile yapmaya çalıştığını, İslâmcılığı bir siyasi birlik aracı olarak gördüğünü göz ardı etmemek gerekir.

²⁵¹ BOA. MF. MKT. 434/44, 11 Receb 1331/ 16 Haziran 1913, Malatya'daki ibtidâî mekteplerin imtihan cetvelleri hakkında geniş bilgi için bakınız Ek-1, Sayfa:104-110; BOA. MF. MKT. 440/57, BOA. MF. MKT.487/43, BOA. MF. İBT. 488/23.

SONUÇ

Osmanlı Devleti savaşlarda aldığı yenilgilerin önüne geçebilmek için batıyı örnek alarak birçok kurumu yenileme gayreti içine girmiştir. Bu gayretin bir neticesi olarak eğitim alanında da birçok ıslah ve reform hareketi gerçekleştirmiştir. İlk olarak III. Selim Dönemi'nde askerî eğitime yönelik ıslahatlar yapan Osmanlı Devleti, istediği sonucu alamayınca, II. Mahmud Dönemi'nden itibaren eğitime ciddi bir şekilde yönelmiş ve 1824 yılında yalnız İstanbul için de olsa ilköğretimi zorunlu hale getirmek istemiştir. O günün ilköğretim kurumları olan sıbyan mekteplerinin ıslahı gündeme gelmiş, devlet bir taraftan mekteplerin fizikî yapıları ve hocaların maaşlarının karşılanması ile ilgili tedbir almaya çalışırken, diğer taraftan sıbyan mekteplerinin yeni usulle tedrisat yapması için epeyce uğraşmıştır.

Bu dönemde sıbyan mekteplerinin yönetiminin halka verilmesi istenmiştir. Devlet bir taraftan eğitim-öğretimin ilk kademesi olan sıbyan mekteplerinin öğretim programlarında ıslah çalışmalarını yürütürken öte taraftan söz konusu mekteplerde donanımlı öğretmenlerin görev yapması için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu teşebbüslerin en önemlisi öğretmenlere bazı imtihanların yapılması uygulamasıydı. Öğretmen yeterliliklerini tespit etmeyi amaçlayan bu imtihanlarda istenilen başarı sağlanamamıştır. Sonraki dönem padişahları da ilköğretimi ıslah etmek için girişimlerde bulunmuştur. Sıbyan mekteplerinde iyileştirme çabaları sonuçsuz kalınca, yerine yeni usulde eğitim verecek olan ibtidaî mektepler açılmıştır. Heceleme usulüyle okuma-yazmayı esas alan usûl-ı cedîd, ilk başta tepki almışsa da zamanla halk bu eğitim kurumlarını benimsemiş ve yaşadıkları yerlerde bu türden açılan mekteplerin masraflarına ortak olmuştur.

II. Mahmud, Osmanlı tarihinde modern eğitimin temellerini atan padişah olarak kaydedilirken, Tanzimat Dönemi yöneticileri ise eğitim reformunu, topyekûn kalkınmanın bir gereği olarak kabul ederek taşrada eğitimin yaygınlaşması hazırlıklarını yapmışlardır. Bu hazırlıkların bir meyvesi olarak 1869'da Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi hazırlanmış ve kısa sürede yürürlüğe konmuştur. Böylece temeli atılan modern eğitim sisteminin kurumsal bir yapıya bürünmesi yolunda çok önemli bir adım daha atılmıştır. II. Abdülhamid ise ilköğretimden yükseköğretime uzanan geniş bir yelpazede modern eğitimin kurumsallaşmasını sağlamak maksadı ile yeni girişimlerde

bulunmuştur. 1876-1909 yıllarını kapsayan II. Abdülhamid Dönemi'ni Tanzimat Devri'nde yapılan kanunların hayata geçirilmesi ve eksikliklerin giderilmesi dönemi olarak adlandırmak mümkündür.

II. Abdülhamid Dönemi'nde öncelikli olarak Tanzimat Dönemi'nde kurulmaya çalışılan eğitim sisteminin nitelik ve nicelik olarak geliştirilerek devletin geneline yayılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, Maârif Nezâreti bünyesinde vilayetlerde maârif idarelerinin kurulması sağlanarak teşkilatlanma başlamıştır. Bir taraftan teşkilatlanmanın yaygınlaştırılmasına çalışılırken diğer taraftan ilköğretim başta olmak üzere mektepleşmenin Anadolu sathında yaygınlaşması için önemli yatırımlara imza atılmıştır.

Maârif Nizamnamesi'nde açılması öngörülen ibtidaîlerin inşa edilmesine öncelik verilerek birçok yerde yeni ibtidaîler inşa edilmiş, bazı yerlerde ise sıbyan mektepleri ibtidaîlere dönüştürülmüştür. 1876 yılında sayısı 200 olan ibtidaî mekteplerinin sayısı, 33 yıllık dönemin sonunda 5.000 civarına ulaşmış olması ve 10.000'e yakın sıbyan mektebinin usûl-i cedîd ile eğitim vermeye başlaması önemli bir dönüşümün kanıtıdır. Yeni açılan bu ilk mekteplerde usûl-i cedîd adı verilen yeni öğretim yöntemi yaygınlaştırılmak istenmiştir.

Özelde Malatya üzerinde yapmış olduğumuz bu çalışma bize II. Abdülhamid Dönemi ibtidaî eğitimi politikaları anlamında önemli örnekler vermektedir. Çalışmamız genelinde eğitimin önemli basamaklarında biri olan okul binalarından başlanmak üzere ibtidaî eğitimin ne denli uygulandığı, okutulan dersler, ahalinin bu zorunlu eğitime bakışı, devletin bu eğitim modelini devam ettirmekteki ısrarı, okutulan derslerin hem müsbet ilimler hem de İslâmî ilimlerden oluşması, bunun yanı sıra güvenli ve devamlı bir eğitim modelinin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Gerek maddî imkânsızlıkların varlığı gerekse ibtidaî eğitimin zorunlu olarak ifade edilmesi bir takım sıkıntıların yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Buna rağmen bu politikanın devamlığı konusunda ısrarcı olunması zamanla söz konusu eğitimin daha da yaygınlaştırdığını göstermektedir.

Modern eğitimin yaygınlaştırılması o kadar da kolay olmamıştır. Öncelikle hem devletin hem de halkın ekonomik durumunun kötü durumda olması modern eğitim için gerekli olan altyapının sağlanmasını zorlaştırmıştır. Modern eğitim sistemi için gerekli

olan uygun özelliklerde mektep binaları hem merkezde hem de taşrada yok denecek kadar az olduğu için öncelikle bu sorunun giderilmesi gerekmiştir. 1894-1895 öğretim yılında Malatya merkezinde 18 ibtidaî mektebi bulunmaktadır. Malatya sancağına bağlı Çırmıktı Karyesi'nde 1909 yılı itibariyle 500 hane olmasına ve yöredeki halkın mektep talebini defaatle maârife bildirmesine rağmen mektep ancak bu tarihten sonra yapılabilirken, aynı yıl içerisinde Malatya merkezi için yedi ibtidaî mektebine daha ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir. Bununla birlikte Behisni'de 30 ve köylerde ise 200 ibtidaî mektebine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Malatya'nın dört kazasına ait ihtiyacın da henüz tespit edilmediği bu tarihte yapılan bunca yeni mektebe rağmen, taşrada hâlâ çok ciddi mektep ihtiyacının olduğu görülmektedir. Bu durum, modern eğitimin ve ibtidaî eğitimin yaygınlaştırılmasının çok da kolay olmadığını göstermektedir. Zorluğun asıl sebebini ise büyük oranda maddî imkânsızlıklar oluşturmuştur.

İbtidaî mekteplerinin en önemli sorunlarından bir tanesi teftiş raporlarından da anlaşılacağı üzere bina sorunudur. Özellikle köylerde bulunan ibtidaî mekteplerinin çoğunun kendisine ait müstakil bir binası bulunmazken, daha çok kiralık bir hane, cami, medrese veya metruk bir bina kullanılmaktadır. Bu binaların nerdeyse tamamı eğitim-öğretim için elverişli binalar değildir. Bu sebepten dolayı en temel sorunlardan biri olan bina sorununun giderilmesi elzem olmuştur. İbtidaî mektepleri binalarının bir kısmını devlet yaparken bina yapımının asıl yükü halka bırakılmıştır. Halkın mekteplerin yapımı için olağanüstü gayret göstermesi, mektep binalarının yapımı ya da ihtiyaçlarının karşılanması için, bazı binaların kiralanması, pasaport işlemleri, borç alımı ve kira sözleşmelerinde, maaş kesintileri, içki ve keyif vericilerden alınan vergiler, öğrenim harçları gibi birçok kalemin geliri maârif hizmetlerinde kullanılmıştır. Bu tabloya bakıldığında, döneminde yetkili makamları ve halkın eğitim-öğretime büyük önem verdiği sonucuna ulaşılabilir. Malatya özelinde de halkın bu konuda ciddi bir şekilde katkı sunmaya çalıştığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Eğitim sadece binalardan ibaret olmadığı için eğitim personeli de bu konunun önemli başlıklarından biri olarak ayrı bir yere sahiptir. Eğitim personelinin en önemli ayağı olan öğretmenler, devlet memurları arasında en düşük maaşı alan kesim olmakla birlikte, öğretmen maaşlarının velilerden alınan haftalıklarla ödenmesi ve bununda aksaklıklara yol açması önemli sorunlardan biridir. Modern eğitimle birlikte düzenli

olmasa da devlet garantili bir maaşın öğretmenlere verilmesi önemli bir gelişmedir. Modern eğitimin yürütülmesi için usûl-i cedîdi uygulayabilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi önemli bir problem olmuştur. Nitekim ibtidaî mekteplerin büyük bir kısmında, ilk dönemlerde köy imamlarının öğretmen olmaları, onların da yetersiz olması durumunda öğretmen yetiştirecek kurumların açılması yoluna gidilmiştir. Bu amaçla açılan Dârü'l-muallimler, ibtidaî mektebi öğretmenlerinin yetiştirilmesi için önemli bir adımdır. Ancak ibtidaî mekteplerinin yaygınlaştırılmasında bile ciddi problemler yaşanmışken daha üst eğitim kademesi olan Dârü'l-muallimîn şubelerinin yaygınlaştırılması elbette daha zor olmuştur. Malatya'da ihtiyaç olmasına rağmen bir Dârü'l-muallimîn şubesinin olduğuna dair bir kayda ulaşılamamıştır.

Tüm olumsuzluklara rağmen II. Abdülhamid Dönemi'nden itibaren Osmanlı coğrafyasının geneline yayılmaya çalışılan modern eğitimin ilk kademesi olan ibtidaî mektepleri Malatya'da da yaygınlaştırılmıştır. II. Abdülhamid döneminin eğitim politikaları ve ibtidaî eğitimin yaygınlaştırılması gayretlerinin Malatya'ya yansıdığı görülebilmektedir. Tabii eğitimin ilk kademesi olan ibtidaî mekteplerinin yaygınlaştırılması diğer eğitim kademelerini de olumlu etkilemiştir. Başta rüşdiyeler olmak üzere daha üst kademdeki diğer mekteplerin niteliklerini belirleyen en önemli etkenlerin başında hiç şüphesiz ibtidaîlerde alınan ilk eğitimin niteliği gelmektedir. Eğitimin temeline yapılan bu yatırım diğer kademelerdeki yeniliklerle birleşince Malatya'nın sonraki dönemlerde ve Cumhuriyet Dönemi'nde yetiştireceği nesillerin ilk kıvılcımları olmuştur. Modernleşme dönemiyle birlikte devletin genelinde olduğu gibi Malatya'da da eski usulde eğitim veren sıbyan mekteplerinin sayılarının azaldığı, bunların yerine açılan ibtidaî mekteplerinin hızla arttığı görülmektedir.

Malatya özelinde yapılan bu çalışma gösteriyor ki eğitim konusunda sadece hükümet tarafından değil halk tarafından maddî ve manevî büyük bir destek mevcuttur. Bunun yanı sıra kız ve erkek çocuğu ya da Müslim/gayrimüslim ayırt etmeksizin ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi yeni kuşağın eşit şartlar altında eğitimlerine devam etmelerinin de önünü açmıştır. Bunun yanı sıra mekteplerde İslâmî ilimlerin yanında müspet ilimlerin de ders olarak öğrencilere verilmiş olması ile bu mektepten, daha sonra devletin önemli kademelerinde yer alacak bir neslin yetişmesinin önünü açılmıştır. Malatya merkezde doğmuş ve devlet kademelerinde görev almış Osmanlı memurlarının büyük oranda bu dönemdeki mekteplerden mezun olması, bu beklentinin

karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde mektep inşasına da önem verildiği kaynaklardan elde edilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Özellikle bina malzemelerinin sağlam olan ham maddelerden tercih edilmesi ya da bina çevresinin duvarlarla örülerek dışarıdan gelebilecek her hangi bir tehlikeye karşı güvenli bir alan teşkil edildiği görülmektedir. Yapı olarak eğitim verecek bir binanın varlığı aynı zamanda eğitime verilen ciddiyetin halk nazarında da farkına varıldığı anlamına gelmektedir.

Son olarak Malatya özelinde değerlendirilen bu çalışma ile II. Abdülhamid Dönemi ibtidaî eğitiminin sadece kurum ya da yapı olarak değil eğitim politikası olarak nasıl anlaşıldığının analizini yapmak mümkün olmuştur. Bu çalışma merkezde alınan kararların merkezde ve yerelde ne ölçüde uygulandığını, uygulanırken hangi zorluklarla karşılaşıldığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda alınan kararlara halkın ilgi ve desteğinin ne şekilde ve hangi düzeyde yansıdığını göstermesi açısından da önemlidir. Söz konusu bilgiler ışığında denebilir ki, ibtidaî eğitimi sadece ıslah edilen bir eğitim müessesesi değil, aynı zamanda Osmanlıda değişen ve gelişen eğitim politikasının önemli bir parçası ve örneği olmak bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

1-BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Bâb-1 Âli Evrak Odası

BEO. 3548/266073.

BEO. 3592/269367.

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi

DH. MKT. 1515/93.

DH. MKT. 1762/92.

DH. MKT. 856-55.

Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umûmiye İdaresi

DH. MUI. 2/28.

Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât ve Islâhat Komisyonu

DH. TMIKS. 2/27.

DH. TMIKS. 2/99.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi

DH. ŞFR.68/5.

Maârif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidâîyye Kalemi

MF. İBT. 44/23.

MF. İBT. 190/107.

MF. İBT. 22/38.

MF. İBT. 239/36.

MF. İBT. 367/17.

MF. İBT. 433-3.

MF. İBT. 434-44.

MF. İBT. 438-43.

MF. İBT. 440-57.

MF. İBT. 487-43.

MF. İBT. 58/100.

MF. İBT.24/108.

MF. İBT.487-43.

MF. İBT.488-23.

Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi

MF. MKT. 615/10.

MF. MKT. 109/99.

MF. MKT. 1101-23.

MF. MKT. 1101-41.

MF. MKT. 1232-116.

MF. MKT. 159/114.

MF. MKT. 160-132.

MF. MKT. 221/44.

MF. MKT. 302-15.

MF. MKT. 326-63.

MF. MKT. 436-4.

MF. MKT. 449/56.

MF. MKT. 503/41.

MF. MKT. 543/19.

MF. MKT. 615/10.

MF. MKT. 668/36.

MF. MKT. 930-35.

MF. MKT. 938-11.

MF. MKT. 951/12.

MF. MKT.1078/39.

MF. MKT.1101/41.

MF. MKT.12/10.

Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrakı

A.MKT. MHM. 682/39.

Şûrâ-yı Devlet

ŞD.1459/50.

2-SALNÂMELER

Devlet Salnâmeleri:

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye; 1287(1870-1871)

Vilâyet Salnâmeleri:

Salnâme-i Vilâyet-i Mamûratü'l- aziz; 1305(1887/1888)

Salnâme-i Vilâyet-i Mamûratü'l- aziz; 1307(1889/1890).

Salnâme-i Vilâyet-i Mamûratü'l- aziz; 1312(1894/1895), Nüfus Nezâreti Bölümü.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir;1287(1870-1871)

3-TELİF ESERLER

ADIVAR, Abdülhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

AKKUTAY, Ülker, “Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi,” *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2019*, Pegem Akademi, Ankara 2019.

AYTEKİN, Halil, *İttihat ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1991.

BERKER, Aziz, *Türkiye’de İlk Öğretim I (1839-1908)*, MEB, Ankara 1945.

BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

BİLİM, Cahit Yalçın, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları Eskişehir 2002.

CİHAN, Ahmet, *Osmanlı’da Eğitim*, 3F Yayınları, İstanbul 2007.

DİYANET KUR’AN MEALİ, 24.07.2021. <https://kuran.diyamet.gov.tr>

DOĞAN, Recai, “II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 28, Ankara 1998.

DURSUN, Davud, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Yayınları, İstanbul 1989.

EMİROĞLU, Gülmisal, “Abdülhamid Döneminde İlköğretim Konulu Layihalar (1876-1908)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, Konya 2002.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maârif Tarihi C.1-2*, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maârif Tarihi C.3-4*, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERSAY YÜKSEL, Ayşe, “Sultan II. Abdülhamid’in Sanat Hâmiliği”, *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt: 26, sayı:2 (2017).

- GÖKMEN, Ertan, "Aydın Vilayetinde Sıbyan Mekteplerinin İbtidai Mekteplere Dönüştürülmesi", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı 20, Ankara 2006.
- GÜNDÜZ, Mustafa, *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- HIZLI, Mefail, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- IŞIK, Adnan, *Malatya 1830-1919*, İstanbul 1998.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.II, İRCİCA, İstanbul 1998.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- KARA, İsmail-BİRİNCİ Ali, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle Sıbyan Mektepleri Hatıralar-Yorumlar-Tenkitler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri(1789-1856)*, C.V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri(1856-1861)*, C.VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri(1876-1907)*, C.VIII, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.
- KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- MAHMUD CEVAD, İbnü'ş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

- MAHMUD CEVAD, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı* (Haz. Taceddin Kayaoğlu), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- NURDOĞAN, Arzu Meryem, *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016.
- ÖZALP, Reşat-Aydoğan ATAÜNAL, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı(Talim Terbiye Kurulu Milli Eğitim Şurası)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- ÖZYILMAZ, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002,
- POLAT, Habibe, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Kamu Sağlığı: İstanbul'da Çiçek Salgınları ve Mekteplerdeki Aşı Uygulamaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 14 Sayı: 77 Nisan 2021.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- SARIÇELİK, Kerîm, *Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869 1919)*, Çizgi Kitapevi, Konya 2010.
- SELİM SÂBÎT, *Rehnumâ-yı Muallimîn*, İstanbul 1870.
- SHAW Stanford J-Ezel Kural SHAW, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Çev. Mehmet Harmanacı) E Yayınları, İstanbul 2000.
- SOMEL, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi(1839-1908) İslâmlaşma Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- ŞİRİN, Veli, *Ana hatlarıyla Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2002.
- TALAY, Aydın, *Eserleri ve Hizmetleriyle II. Abdülhamid*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.
- TEKDAL, Danyal, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Bir Taşra Mektebi: Malatya Erkek Rüşdiyesi (1870-1899)", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi/Journal of*

Oriental Scientific Research (JOSR) ISSN:1308-9633, Ağustos 2020 Cilt:12 Sayı:3.

TEKELİ, İlhan-Selim İLKİN, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşum ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

UNAN, Fahir, “Osmanlılarda Medrese Eğitimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

UNAT, Faik Reşit, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

YAPICI, Süleyman, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya(1869-1908)*, Malatya Kitaplığı, Malatya 2014.

4-TEZLER

AGRAS, Nurdal, “II Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri ve II Mahmud un Eğitim-öğretim Faaliyetleri”, (Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010.

ÇORA, Ersin, “Osmanlı Döneminde Burdur’da Modern Temel Eğitim Kurumları”, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2015.

DEMİREL, Yurdal, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Elazığ’da Modern Eğitim(1839-1923)”, (Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2012.

GEDİK, İlhan, “Vilâyât-ı Sitte’de Demografik Durum”, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985.

POLAT, Habibe, “7749 Nolu Malatya Şer’iyye Sicilinin 1-93 Sayfalarının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2015),

ÜRKMEZ, Naim, “II. Abdülhamid’in Modernleşme Anlayışı”, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2006.

NALCI, Ahmet, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Malatya’da Eğitim (1869-1919)”
(Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi),
Mersin 2020.

NURDOĞAN, Arzu Meryem, “Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-
1922)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2005.

PARMAKSIZ, Esmâ, “II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim
Yapıları ve 28-Askerî Rüşdiyeler”, (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri
Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.

VURGUN, Ahmet, “II. Abdülhamid Döneminde Bursa da Eğitim-öğretim Faaliyetleri”,
(Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora
Tezi), İstanbul 2018.

EKLER

Tablo 1: Malatya'da Kâin Tahtaminâre Mekteb-i İbtidâî'sinin 328 ve 329 Senelerine Mahsûben İcrâ Kılınan İmtihân-ı Umûmî Cedvelidir

MF.İBT.440-57-1																		
Malatya'da Kâin Tahtaminâre Mekteb-i İbtidâî'sinin 328 ve 329 Senelerine Mahsûben İcrâ Kılınan İmtihân-ı Umûmî Cedvelidir																		
Üçüncü Sene																		
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Kuran-ı Kerim maa Tecevid	İlmihal	Malumat-ı Fenniyye ve Sıhhiyye	Hesab	Coğrafyâ-yı Osmaniye	Sarf ve Nahv	Malumat-ı Meceniye ve Ahlakıyye	İmlâ	Târih-i Osmanî	Kırâat	Hüsn-i Hat	Yektin	Şehâdetname derecesi	Esnân	Mahall-i Velâdet	Mulâhazât
1	52	Keremli zâde Abdullah Efendi bin Ebû Rajga	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	110	Aliyyü'l-A'lâ	10	Malatya	Aliyyü'l-A'lâ derece şehâdetname almıştır
2	65	Sarı Hızır zâde Ali Efendi bin Mehmed Efendi	10	10	9	10	10	10	10	10	10	10	9	108	"	9	"	"
3	30	Çarpala zâde Hamdi Efendi bin Hasan Efendi	10	10	9	10	10	9	10	10	9	10	10	107	"	14	"	"
4	167	Gökçeğöz zâde Mehmed Efendi bin Bekir Efendi	10	10	10	9	10	10	10	9	10	9	10	107	"	12	"	"
5	169	Eğimli oğlu Mehmed Efendi bin Hacı Osman Efendi	10	10	10	9	10	5	8	6	8	7	6	89	A'lâ	13	"	A'lâ derece şehâdetname almıştır
6	48	Hamamcızâde Hacı Hüseyin Efendi bin Abdülkâdir Efendi	6	9	5	6	7	9	10	10	10	9	9	88	"	12	"	"
7	38	Göre Osman zâde Tevfik Efendi bin Mustafa Efendi	10	10	4	5/3	4/3	8	9	6	10	10	7	80	Karîb A'lâ	1	"	İkmâl etmiştir ve Karîb A'lâ derece şehâdetname almıştır
8	76	Paşazâde Vehhâb Efendi bin İbrahim Efendi	10	8	5	6	7	5	7	5	5	5	9	72	"	12	"	Karîb A'lâ derece şehâdetname almıştır
9	88	Sarı Beğzâde Şevket Efendi bin Ahmed Efendi	7	9	5/3	9	5	4	5	5	8	6	5	66	Vasat	14	"	İkmâl etmiştir ve Karîb A'lâ derece şehâdetname almıştır
10	27	Semerci zâde Tahir Efendi bin Ali Efendi	Nâ Mevcud	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			15	"	Terk-i tahsil ettiğinden imtihana gelmemiştir
11	47	Zeynel Beğ zâde Mehmed Efendi bin Fikri Efendi	"	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			12	"	Keyfiyetsizliğine mebnî imtihanda bulunmamış ba'dehû ikmâl de edemediğinden ibkâ
12	15	Yüzbaşı zâde Tevfik Efendi bin Fazıl Beğ	"	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			10	"	Sinni dün olduğundan imtihana gelememiş ve hakkında ibkâ
13	165	Horhor oğlu İbrahim Efendi bin Ömer Efendi	"	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			1	"	Bilâ ma'zeret imtihana gelemediğinden hakkında ibkâ
14	53	Elbistanlı zâde Abdurrahman bin Muteveffâ Ömer Efendi	"	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			12	"	"
15	24	Yünlü oğlu Abdullah Efendi bin Seyyid Efendi	"	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			12	"	Terk-i tahsil ettiğinden imtihana gelmemiştir

İkinci Sene															
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Kur'an-ı Kerim	Tecvid	İlmihal	Hesab	Coğrafya	İmlâ	Târîhî-i İslâm	Vezaîf-i Medeniye	Hüsn-i Hat	Yekün	Esnân	Mahall-i Velâdet	Mülâhazât
1	6	Kürt Hasan Mahdümü Tevfk Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	90	12	Malatya	Terfi-i Sınıf Etmiştir
2	25	Körime zâde Bayram Efendi bin Mahmud Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	90	10	"	"
3	1	Hacı Abdi zâde Hüseyin Hilmi bin Hasan Beğ	9	9	10	10	10	10	10	9	10	87	9	"	"
4	5	Muhâcir zâde Hacı Efendi Emir Arslan Beğ	10	10	10	9	9	10	9	8	8	83	9	"	"
5	223	Arslan Beğ zâde Mahmud Efendi bin İbrahim Efendi	10	10	10	9	9	7	10	10	8	83	10	"	"
6	7	Sarı Hızır zâde Rıfat Efendi bin Hakkı Efendi	10	10	10	10	9	10	9	9	5	82	9	"	"
7	46	Çubukçu zâde Mehmed Efendi ibni Abdullah Efendi	10	10	10	8	9	6	10	9	8	80	14	"	"
8	23	Ahmed oğlu Hüseyin Mahdumu Hüseyin Efendi	6	6	10	9	9	10	8	9	10	77	19	Maden	"
9	34	Kürdi zâde Ahmed Efendi bin Mustafa Efendi	10	8	9	9	9	6	7	8	7	73	12	Malatya	"
10	36	Birâderzâde Ali Efendi bin Zühdü	8	6	9	7	6	9	7	8	8	68	12	Erzurum	"
11	3	Hafız Ebuzer Efendi mahdumu Abidin Efendi	7	6	6	7	5	9	8	8	8	64	9	Hısnımansur	"
12	56	Beycûrî zâde İhsan Efendi bin İsmail Efendi	7	8	4	5	4	6	6	7	5	52	8	Malatya	"
13	54	Hıkzade Hüseyin Efendi bin MustafaEfendi	6	7	6	5	4	5	5	6	6	50	9	"	"
14	70	Samanlızâde Osman Efendi bin Mehmed Efendi	4	5	7	6	6/3	4	5	7	4	45	9	"	Terfi-i Sınıf Etmiştir - İkmâl Etmiştir
15	210	Bahriyeli zâde Ömer Efendi bin Hacı Osman	5	5	4	4	3	2	4	2	5	34	10	"	Üss-i mizanı dolduramadığından imtihandan ibkâ olunmuştur
16	206	Karatepeli zâde İshak Efendi bin İbrahim Efendi	Nâ Mevcut	1	1	1	1	1	1	1	1	0	14	"	Bilâ ma'zeret gelmediğinden hakkında ibkâ olunmuştur

İhtiyat Sınıfı Mâ Ba'dî									
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Elif-bâ	Hesâb-ı Zihnî	Hüsn-i Hat	Yektin	Esnân	Mahall-i Vîlâdet	Mülâhazât
32	11	Vanlızâde Mustafa Efendi bin Mehmed Efendi	9	Malatya	Üç dersten sıfır aldığından ibkâ olunmuştur
33	12	Çorazâde Mehmed Ali Mahdumu Mehmed Efendi	9	Malatya	Üç dersten sıfır aldığından ibkâ olunmuştur
34	19	Çefaneni zâde Paşa bin Ali Seydi Efendi	9	Malatya	Üç dersten sıfır aldığından ibkâ olunmuştur
35	42	Hacveli zâde Abdülvehhâb bin Mehmed Efendi	9	Malatya	Üç dersten sıfır aldığından ibkâ olunmuştur
36	243	Fındıklı zâde Câî Efendi bin Âgâh Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	7	"	Köyde bulunub imtihana gelmemiş, sonra ikmâl edemediğinden ibkâ olunmuştur
37	226	Eyyüb Ağa zâde Abdullah Mahdumu Hamid	Nâ mevcud	1	1	0	7	"	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
38	12	Hacı Abdizâde Hasan Beğ mahdümü Celal	Nâ mevcud	1	1	0	9	"	Şihnehâne Karyesine gitmiş sonra ikmâl de edemediğinden ibkâ olunmuştur
39	20	Harircizâde Mehmed Ziyâ Efendi mahdümü Neş'et	Nâ mevcud	1	1	0	9	Erzurum	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
40	37	Bahadırzâde Ömer Efendi mahdümü Ömer Lütfi	Nâ mevcud	1	1	0	9	Malatya	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
41	41	Ali Baba Hafidi Ali Mahdümü Cumali Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	9	"	Keyfiyetsizliğine mebnî imtihanda bulunamamış ba'dehû ikmal de edemediğinden ibkâ olunmuştur
42	42	Muhâcirzâde Seyyid Mehmed Efendi mahdümü Vehhab Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	9	"	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
43	43	Şişmanlızâde Cafer mahdümü Mehmed Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	9	"	Terk-i tahsil ettiğinden imtihana gelmemiştir
44	44	Sarim oğlu Mehmed Ali mahdümü Hasan Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	8	"	Keyfiyetsizliğine mebnî imtihanda bulunamamış ba'dehû ikmal de edemediğinden ibkâ olunmuştur
45	228	Altukat zâde Ahmed mahdümü Mehmed Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	7	"	Keyfiyetsizliğine mebnî imtihanda bulunamamış ba'dehû ikmal de edemediğinden ibkâ olunmuştur

İhtiyat Sınıfı Mâ Ba'dî									
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Elif-bâ	Hesâb-ı Zihnî	Hüsn-i Hat	Yekûn	Esnâf	Mahall-i Vîlâdet	Mülâhazât
32	11	Vanlızâde Mustafa Efendi bin Mehmed Efendi	9	Malatya	Üç dersten sıfır aldığından ibkâ olunmuştur
33	12	Çorazâde Mehmed Ali Mahdumu Mehmed Efendi	9	Malatya	Üç dersten sıfır aldığından ibkâ olunmuştur
34	19	Çefâneni zâde Paşa bin Ali Seydi Efendi	9	Malatya	Üç dersten sıfır aldığından ibkâ olunmuştur
35	42	Hacveli zâde Abdülvehhâb bin Mehmed Efendi	9	Malatya	Üç dersten sıfır aldığından ibkâ olunmuştur
36	243	Fındıklı zâde Cât Efendi bin Âgâh Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	7	"	Köyde bulunub imtihana gelmemiş, sonra ikmâl edemediğinden ibkâ olunmuştur
37	226	Eyyüb Ağa zâde Abdullah Mahdumu Hamid	Nâ mevcud	1	1	0	7	"	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
38	12	Hacı Abdizâde Hasan Beğ mahdumu Celal	Nâ mevcud	1	1	0	9	"	Şihnehâne Karyesine gitmiş sonra ikmâl de edemediğinden ibkâ olunmuştur
39	20	Harircizâde Mehmed Ziyâ Efendi mahdümü Neş'et	Nâ mevcud	1	1	0	9	Erzurum	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
40	37	Bahadırzâde Ömer Efendi mahdümü Ömer Lütfi	Nâ mevcud	1	1	0	9	Malatya	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
41	41	Ali Baba Hafidi Ali Mahdümü Cumali Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	9	"	Keyfiyetsizliğine mebnî imtihanda bulunamamış ba'dehû ikmal de edemediğinden ibkâ olunmuştur
42	42	Muhâcîrzâde Seyyid Mehmed Efendi mahdümü Vehhab Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	9	"	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
43	43	Şişmanlızâde Cafer mahdümü Mehmed Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	9	"	Terk-i tahsîl ettiğinden imtihana gelmemiştir
44	44	Sarim oğlu Mehmed Ali mahdümü Hasan Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	8	"	Keyfiyetsizliğine mebnî imtihanda bulunamamış ba'dehû ikmal de edemediğinden ibkâ olunmuştur
45	228	Altıkât zâde Ahmed mahdümü Mehmed Efendi	Nâ mevcud	1	1	0	7	"	Keyfiyetsizliğine mebnî imtihanda bulunamamış ba'dehû ikmal de edemediğinden ibkâ olunmuştur

Birinci Sene												
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Kur'an-ı Kerim Ezâ-i Şerife	İlmihal	Hesab	İmlâ	Kirâat	Hüsn-i Hat	Yekûn	Esnân	Mahall-i Vîlâdet	Mülâhazât
1	80	Topal Hafız zâde Osman Efendi bin Ahmed Efendi	8	8	9	10	10	10	55	11	Malatya	Terf-i sınıf etmiştir
2	212	Canpolat zâde Hafız mahdümü Abdülkâdir Efendi	10	8	9	10	10	8	55	8	"	"
3	214	Bahriyeli zâde Mustafa Efendi bin Mehmed Efendi	10	9	8	7	8	6	48	8	"	"
4	72	Bahriyeli zâde Bekir Efendi bin Hacı Osman Efendi	5	10	7	7	7	9	45	10	"	"
5	22	Akçadağlı oğlu Ali Efendi bin Osman Efendi	6	6	7	8	8	8	43	12	"	"
6	9	Dündar oğlu Hasan bin Hacı Abdullah Efendi	8	9	9	5	4	7	42	12	"	"
7	26	İlyaszâde İsmâil mahdümü Mehmed Efendi	6	8	10	4	6	8	42	13	"	"
8	207	Şihnehanlı oğlu Hüseyin Efendi bin Ömer Efendi	8	9	8	5/3	5	7	40	11	"	" , ikmâl etmiştir
9	50	Karakaş zâde Lüzi Efendi bin Hacı Hüseyin Efendi	4/3	9	9	5	5	5	36	9	"	" , ikmâl etmiştir
10	27	Tekâüd Bekir Ağa mahdümü İbrahim Edhem Efendi	6	8	9	5	5	6	39	8	"	"
11	28	Hasircizâde Gaffar Efendi bin Yusuf Efendi	5	6	6	5	4	5	31	9	"	"
12	77	Kantarcızâde Kadir Efendi bin Mehmed Efendi	4	7	7	.../2	.../2	6	28	8	"	Üss-i mizamı dolduramadığından ibkâ olunmuştur
13	32	Harircizâde Bekir Ağa mahdümü Tevfik Efendi	5	4	4	3	5	4	25	9	"	"
14	202	Filintazâde Veysel Efendi bin Hasan Efendi	4	4	7	6	.../1	.../2	25	11	"	"
15	200	Surcuzâde Mahmud bin Mustafa Efendi	4	6	6	.../2	3	3	24	10	"	"
16	62	Mısırlı Sanduk Emîni İbrahim mahdümü Yusuf Efendi	3	5	8	3	19	10	"	"
17	74	Filintazâde Ahmet Efendi bin Hasan Efendi	.../2	3	5	.../1	.../1	6	18	11	"	"
18	231	Surcuzâde Muharrem Efendi bin Mustafa Efendi	Nâ mevcud	1	1	1	1	1	0	10	"	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
19	86	Hacı İbrahim zâde Bayram Efendi bin Abdülkâdir Efendi	Nâ mevcud	1	1	1	1	1	0	10	"	Keyfiyetsizliğine mebnî bulunamamış ba'dehû ikmal de edemediğinden ibkâ olunmuştur
20	33	Toplu Hâfiz zâde Şevket bin Abdullah Efendi	Nâ mevcud	1	1	1	1	1	0	12	"	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur
21	49	Kendirci oğlu Abdullah Efendi bin İbrahim Efendi	Nâ mevcud	1	1	1	1	1	0	10	"	Bilâ ma'zeret imtihana gelmediğinden ibkâ olunmuştur

İhtiyat Sınıfı									
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Elif-bâ	Hesâb-ı Zihni	Hüsn-i Hat	Yekün	Esnân	Mahall-i Vîlâdet	Mülâhazât
1	160	Hanlıoğlu Birâderi İbrahim Efendi	10	10	10	30	11	Malatya	Terfî-i sınıf etmiştir
2	219	Habid Bahâ zâde Mehmed Ağa mahdümü Fazıl Efendi	10	10	10	30	9	"	"
3	242	Abbas Efendi zâde Kemaleddin bin Süleyman Efendi	10	10	10	30	9	"	"
4	209	Pirutlu Agco zâde Sadık Efendi bin Mehmed Efendi	9	10	10	29	8	"	"
5	75	Kürd Mustafa oğlu Mehmed Efendi	10	9	10	29	9	"	"
6	208	Karakaşzâde Ahmed Efendi bin Said Efendi	9	10	10	29	9	"	"
7	10	Mensürî zâde Cumali mahdümü Vehhâb Efendi	8	10	10	28	7	"	"
8	76	Samanlızâde Emin Efendi bin Mehmed Efendi	9	10	9	28	9	"	"
9	241	Sarı Hızır zâde Mehmed Efendi mahdümü Abdullah Efendi	8	9	10	27	8	"	"
10	21	Gaffar Ağa zâde Hacı Ağa mahdümü Abdullah Efendi	8	7	9	24	8	"	" İkmal etmiştir
11	79	Kaymakam Ömer Lütî Bey mahdümü Şerefüddin	5/3	9	4	16	8	"	" İkmal etmiştir
12	218	Erzurumlu zâde Ahmed Efendi bin Mevlüd Efendi	8	5/3	4	15	9	"	Üss-i mizanı dolduramadığından ibkâ olunmuştur
13	78	Hayfî zâde Tâhir Efendi bin İbrahim Efendi	4	4	5	13	8	"	"
14	100	Nolacı zâde Muhyiddin Efendi bin Mahmed Mevgur Efendi	3	5	4	12	9	"	"
15	227	Mühtedizâde Cumali mahdümü Ali Efendi	4	3	5	12	8	"	"
16	213	Bahriyeli zâde Mehmed mahdümü Ahmed Efendi	5	4	3	12	10	"	"
17	29	Sığırcızâde Abdullah Efendi mahdümü Mehmed Efendi	3	5	4	12	8	"	"
18	16	Yürek oğlu İmam mahdümü Hakkı Efendi	4	3	4	11	12	Haçun	"
19	230	Vaiz zâde Hamdi Efendi bin Mahmud Efendi	4	4	3	11	9	Malatya	"
20	161	Rençber Karaca oğlu Abdullah mahdümü Ömer Efendi	3	.../2	4	9	14	"	"
21	221	Yünlü oğlu Mustafa mahdümü Hacı	4	.../2	3	9	8	"	"
22	235	Eyyüb Ağa zâde İbrahim mahdümü Mehmed Efendi	3	.../2	3	8	8	"	"
23	17	İlyaszâde İbrahim Efendi bin Abdülkâdir	3	.../2	.../2	7	8	"	"
24	35	Bektaşzâde Bekir mahdümü Hakkı Efendi	3	.../2	.../2	7	8	"	"
25	39	Keleşzâde Abdullah mahdümü Bayram Efendi	.../2	.../2	3	7	8	"	"
26	40	Keleşzâde Abdullah mahdümü Nedim Efendi	.../2	.../2	.../2	6	7	"	"
27	236	Şeyhizâde Yahya mahdümü Mehmed Efendi	3	.../2	3	8	7	"	"
28	239	Na'lebendzâde İbrahim mahdümü Mehmed Efendi	3	.../2	.../2	7	7	"	"
29	220	Erzurumlu zâde Rıfat Efendi mahdümü Vehbi Efendi	3	.../2	.../2	7	7	"	"
30	234	Kolağası zâde Mehmed Ali Efendi mahdümü Süleyman Efendi	3	.../2	.../2	7	7	"	"
31	215	Bahriyeli zâde Mehmed Efendi mahdümü Mahmud Efendi	0	9	"	Üç dersden sıfır aldığından hakkında ibkâ olunmuştur
Balada isim ve şöhretleri muharrer şâkirdânın imtihan-ı umûmîleri huzur ve mârifetimizle bil-icrâ hizalarında gösterilen numaralara kesb-i istihkâk eylediklerini mübeyyin işbu mahalle şerh verilerek tasdik kılındı / Haziran 329									
Muallim-i Sâni	Muallim-i Evvel: Mahmud Râğıb	İ'dâdi Mubassır	Sufizâde	Barutcuâde	Kirişçizâde	İ'dâdi Muallimi	İ'dâdi Muallimi		

Tablo 2: Çırmıkdı Mekteb-i İbtidaî'sinin 328 ve 329 Senelerine Mahsûs İmtihân-ı Umûmî Cedvelidir

MF.İBT.487-43-1																		
Çırmıkdı Mekteb-i İbtidaî'sinin 328 ve 329 Senelerine Mahsûs İmtihân-ı Umûmî Cedvelidir																		
Üçüncü Sene																		
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Kur'ân-ı Kerim maa Tecvid	Ma'lûmât-ı Diniyye	Târîh-i Osmânî	Coğrafya	Hesab	Lisân-ı Osmânî	Ma'lûmât-ı Fenniyye ve Sıhhiyye	Malumat-ı Medeniyye ve Ahlakiyye	Kırâat	İmlâ	Hüsn-i Hat	Yekûn	Şehâdetname Derecesi	Esnân	Mahall-i Velâdet	Mulâhazât
1	69	Mallı oğlu Abdülkâdir	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	110	Aliyyü'l-A'lâ	13	Çırmıkdı	Aliyyü'l-A'lâ derecesinde şehâdetnâme almıştır
2	100	Binbaşızâde Halil Efendi	10	10	9	10	10	9	9	10	10	10	9	106	"	"	"	"
3	50	Kara Muhsn zâde Ahmed Efendi	10	10	10	9	9	9	10		10	9	9	105	"	11	"	"
4	38	Yusuf Ağa zâde Kadir Efendi	9	10	10	9	9	8	7	7	8	9	9	95	"	13	"	"
5	154	Kolukısa zâde Hacı Hüseyin Efendi	10	10	8	8	9	8	7	7	7	9	7	90	A'lâ	12	"	A'lâ "
6	20	Hümâzâde İbrahim Edhem Efendi	9	8	6	5	9	9	8	8	7	9	8	86	"	16	"	"
7	95	Peser zâde Ahmed Efendi	10	10	7	7	9	7	6	7	8	9	7	83	"	13	"	"
8	82	Neccar Süleyman zâde Hasan Hüseyin Efendi	8	8	6	7	7	7	6	6	8	8	7	78	"	"	"	"
9	33	Dönük zâde Ahmed Efendi	7	6	6	6	9	8	6	6	7	9	7	77	"	10	"	"
10	110	Kasabzâde Bekir Efendi	nâ mevcut	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	12	"	Bilâ ma'zeret imtihana girmemiştir
11	203	Hacı Ahmed Ağa zâde Mehmed Efendi	"	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	15	"	"
12	11	Demirci zâde İbrahim Efendi	"	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	16	"	"
13	220	Alay Kâtibi zâde Ziyâüddin Efendi	"	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	12	Erzurum	Keyifsizliğine mebni imtihanda bulunamamıştır

İkinci Sene															
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Kur'an-ı Kerim	Tecvid	Ma'lûmât-ı Diniyye	Târîh-i Enbiyâ	Coğrafya	Hesab	Ma'lûmât-ı Medeniyeye ve Ahlâkıyye	İmlâ	Hüsn-i Hat	Yektin	Esnân	Mahall-i Velâdet	Mülâhazât
1	199	İsa Mamu zâde Mahmud Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	90	11	Çırmıkdı	Terfi-i sınıf etmiştir
2	149	Bektaş zâde Kadir Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	90	12	"	"
3	163	Emânet zâde Mehmed Efendi	10	10	10	10	9	10	10	10	10	89	12	"	"
4	121	Kölük zâde Kadir Efendi	10	10	10	9	8	10	10	10	10	87	11	"	"
5	128	Demirci zâde Mustafa Efendi	10	10	10	9	8	10	10	10	10	87	12	"	"
6	129	Bektaş zâde Hakkı Efendi	10	10	10	8	8	10	10	10	10	86	12	"	"
7	164	Selman zâde Ahmed Efendi	10	10	10	8	8	10	10	10	10	86	13	"	"
8	140	Kavlak zâde Emin Efendi	10	10	10	9	9	9	7	10	10	84	9	"	"
9	89	Süfî zâde Hacı Ali Efendi	10	10	10	9	9	9	7	10	10	84	9	"	"
10	33	Dönük zâde Sıddık Efendi	8	8	10	10	10	8	7	7	7	75	10	"	"
11	104	Harib zâde Ahmed Efendi	7	5	6	7	6	7	7	6	6	57	11	"	"
12	205	Kızbız zâde Ahmed Efendi	6	5	6	6	7	5	4	6	5	50	11	"	"
13	204	Gök Osman zâde Ebuzer	9	8	7	8	5	6/2	5	8	5	57	10	"	Efendi-i mûmâ ileyhın ikmal imtihanı edildikte terfi etmiştir
14	174	Dodukçu zâde Abdullah Efendi		Nâ mevcut	1	1	1	1	1	1	1	0	10	"	Bilâ ma'zeret imtihana girmemiştir
15	180	Küçük Hüseyin zâde Bayram		"	1	1	1	1	1	1	1	0	15	"	"
16	192	Gök Osman zâde Ali Efendi		"	1	1	1	1	1	1	1	0	9	"	"
17	198	Gök Osman zâde İbrâhim Efendi		"	1	1	1	1	1	1	1	0	14	"	"

İhtiyat Sınıfı									
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Elif-bâ-yı Osmânî	Hesâb-ı zihnî	Hüs-n-i Hat	Yekûn	Esnân	Mahall-i Velâdet	Mülâhazât
1	210	Cârit zâde Mustafa Efendi	7	6	5	18	9	Çırmıkdı	Terfî-i sınıf etmiştir
2	211	Aşık zâde Mikdad Efendi	5	6	5	16	10	"	"
3	152	Çoban zâde Kadir Efendi	7	4	5	16	7	"	"
4	131	Hacı Neco zâde Bekir Efendi	5	6	5	16	8	"	"
5	200	Molla Bekir zâde Feyzullah Efendi	5	6	5	16	7	"	"
6	147	Haydar zâde Şaban Efendi	5	5	5	15	11	"	Üss-i mîzânı dolduramadığından ibkâ
7	181	Konbe zâde Mehmed Emin Efendi	3	2	3	8	8	Malatya	"
8	217	Huni zâde Mehmed Efendi	3	2	3	8	8	Çırmıkdı	"
9	185	Veli zâde Kasım Efendi	4	2	1	7	7	"	"
10	162	Mamu zâde Mehmed Efendi	4	2	1	7	7	"	"
11	212	Dede zâde Bekir Efendi	3	1	3	7	8	"	"
12	189	Samyar zâde Abdullah Efendi	3	2	1	6	10	"	"
13	211	Hüseyin zâde Musa Efendi	3	2	1	6	8	"	"
14	215	Hüseyin zâde Mehmed Efendi	1	3	2	6	9	"	"
15	218	Eli Kırk zâde Abdullah Efendi	3	2	1	6	9	"	"
16	187	Teke Bekir zâde Ahmed Efendi	1	2	3	6	7	"	"
17	161	Mamu zâde Kadir Efendi	3	2	1	6	9	"	"
18	179	Kekavî zâde İbrahim Efendi	3	2	1	6	7	"	"
19	219	Yürek zâde Hacı Efendi	1	2	3	6	8	"	"
20	175	Boz Ali zâde Hüseyin Efendi	3	2	1	6	8	"	"
21	216	Çıçık zâde İbrahim Efendi	3	2	1	6	9	"	"
22	214	Nasuh zâde Hacı Efendi	1	2	3	6	8	"	"
23	202	Çıçık zâde Cumali Efendi	1	2	2	5	11	"	"
24	135	Gurab zâde Harçık Efendi	Nâ mevcut	1	1	1	8	"	Bilâ mazeret imtihanda bulunmamıştır
25	165	Kasab zâde Mehmed Efendi	"	1	1	1	7	"	"
26	130	Hacı Neco zâde Mahmud Efendi	"	1	1	1	8	"	"

Birinci Sene												
Sıra Numarası	Mekteb Numarası	İsim ve Şöhret	Eczâ-yı şerîfe	Malûmât-ı Diniyye	Kıraat	Hesâb-ı ameli	İmlâ	Hüsn-i Hat	Yekûn	Esnân	Mahall-i vilâdet	Mülâhazât
1	116	Köroğlu Zeynelâbidin Efendi	10	10	10	10	10	10	60	8	Çirmıkdı	Terfî-i sınıf etmiştir
2	126	Hasan Yusuf oğlu Zekerıyya Efendi	10	10	10	10	10	10	60	12	"	"
3	165	İşçi oğlu Abdurrahman Efendi	10	10	10	10	10	10	60	8	"	"
4	120	Hacı Kiko oğlu Mehmed Efendi	10	10	10	9	10	10	59	7	"	"
5	115	Kara Molla oğlu Ömer Efendi	10	10	10	10	10	9	59	8	"	"
6	71	Binbaşı oğlu Ali Efendi	10	10	10	10	10	9	59	8	"	"
7	148	Gurab oğlu Mehmed Veli Efendi	10	10	9	10	10	10	59	8	"	"
8	170	Ali Beğzâde Yuşa Efendi	10	10	10	10	10	9	59	9	"	"
9	186	Hasan oğlu İbrahim Efendi	8	10	9	10	9	8	54	14	"	"
10	206	Topal oğlu Mustafa Efendi	10	10	10	8	6	9	56	10	"	"
11	190	Sufî oğlu Osman Efendi	10	10	9	7	8	6	50	9	"	"
12	207	Hüseyin Beğ oğlu Anur Efendi	8	10	8	6	7	7	46	11	"	"
13	90	Ağ Katud oğlu Mustafa Efendi	9	10	10	5	5	5	44	12	"	"
14	91	Beli Kırık oğlu Mahmud Efendi	8	7	10	5	5	8	43	11	"	"
15	208	Kızbiz oğlu Ahmed Efendi	8	10	8	5	4	8	43	12	"	"
16	195	Partal oğlu Bayram Efendi	5	10	8	5	5	6	39	10	"	"
17	184	Dalçı oğlu Ömer Efendi	6	8	7	5	6	7	39	8	"	"
18	106	Çarın oğlu Ömer Efendi	5	8	7	6	5	4	39	8	"	"
19	96	Dede oğlu Mustafa Efendi	7	6	5	5	4	6	33	12	"	"
20	176	Külük oğlu Hasan Hüseyin Efendi	5	5	4	5	6	5	30	10	"	Üss-i mizanı dolduramadığından ibkâ
21	178	Molla Bilal oğlu Süleyman Efendi	5	5	5	5	5	5	30	7	"	"
22	133	Kürt oğlu Ahmed Efendi	5	4	5	4	5	3	26	10	"	"
23	157	Emânet oğlu Ahmed Efendi	5	5	1	2	2	3	18	8	"	"
24	122	Külük oğlu Halil Efendi	3	5	2	2	3	.	26	8	"	"
25	221	Ucuz Ali oğlu Hasan Efendi	8	4	12	7	"	"
26	112	Çak oğlu Kadir Efendi	3	3	3	1	1	1	12	9	"	"
27	188	Kara Bodur oğlu Osman Efendi	6	4	10	8	"	"
28	114	Bektaş oğlu Mehmed Efendi	5	5	10	8	"	"
29	151	Jiji oğlu Mehmed Efendi	6	3	9	12	"	"
30	109	Mamu oğlu Mustafa Efendi	6	3	9	8	"	"
31	159	İsa Mamu oğlu İbrahim Efendi	5	3	8	13	"	"
32	83	Kılıç oğlu Mehmed Efendi	5	.	3	.	.	0	8	7	"	"
33	144	Kara Külan oğlu Şükrü Efendi	5	3	8	7	"	"
34	183	Torud oğlu Bayram Efendi	5	3	8	7	"	"
35	172	Ali Beğ oğlu Ali Efendi	5	3	8	7	"	"
36	177	Çoban oğlu Cercis Efendi	4	3	7	7	"	"
37	###	Çak oğlu Bayram Efendi	4	3	7	8	"	"
38	182	Çohmin oğlu Abdullah Efendi	3	3	6	8	"	"
39	139	Kamil oğlu Hasan Efendi	3	3	6	7	"	"
40	119	Hacı Kiko oğlu Muhyiddin Efendi	3	0	6	7	"	"
41	74	Mehmed Baba Hafidi Mahmud Efendi	6	0	6	9	"	"
42	132	Hacı Neco oğlu Ahmed Efendi	5	5	13	"	"
43	150	Bektaş oğlu Hamdi Efendi	5	1	1	1	1	1	5	11	"	"
44	138	Bato oğlu Mehmed Efendi	Nâ mevcud	1	1	1	1	1	0	13	"	"
45	145	Dulkadir oğlu Mahmud	"	1	1	1	1	1	0	12	"	"
46	136	Hallac oğlu Mustafa	"	1	1	1	1	1	0	11	"	"
47	171	Ali Beğ oğlu Ensar	"	1	1	1	1	1	0	11	"	"
48	139	Molla Bekir oğlu Ahmed	"	1	1	1	1	1	0	10	"	"
49	102	Nalebend oğlu Halil	"	1	1	1	1	1	0	12	"	"
50	209	Ali Ökçe oğlu Kasım	"	1	1	1	1	1	0	17	"	"

İhtiyat mâ ba'di									
Tertip numaraları	Hususi numaraları	İsim ve Şöhreti	Elif-bâ-yı Osmanî	Hesâb-ı zihnî	Hûsn-ı Hat	Yektin	Esnân	Mahall-i vilâdet	Mülâhazât
27	127	Hacı Ahmed Baba zâde Ahmed Efendi	Nâ mevcut	1	1	1	8	Çırmıkdı	Bilâ özl imtihana girmemiştir
28	146	Veli Hasan zâde Bayram Efendi	"	1	1	1	8	"	"
29	157	Bektaş zâde İbrahim Efendi	"	1	1	1	8	"	"
30	168	Abbus zâde Hasan Efendi	"	1	1	1	8	"	"
31	194	Molla Bekir zâde Hasan Efendi	"	1	1	1	10	"	"
32	169	Abbus zâde Ahmed Efendi	"	1	1	1	7	"	"
33	195	Bartar zâde Bayram Efendi	"	1	1	1	11	"	"
34	201	İhamu zâde Mehmed Ali Efendi	"	1	1	1	7	"	"
35	144	Düz Oğlan zâde Mehmed	"	1	1	1	12	"	"
36	106	Kütük zâde Mehmed Efendi	"	1	1	1	10	"	"
Malatya Sancağına mülhak Çırmıkdı Karyesi Mekteb-i İbtidaisi'nde 328 ve 329 senelerine mahsûben mevcut şâkirdânın imtihanları huzûr ve marifetimizle bil-icrâ ve şâkirdân-ı mûmâ ileyhimin kesb etmiş oldukları numaralar cedvelhâne-i mahsuslarında gösterilmiş olduğunu mübeyyin işbu mahalle şerh verildi.									
Muallim-i Sâni	Muallim-i Evvel	Gündönük Muallimi	Çırmıkdı Molla Kasım Mahallesi İmamı	Çırmıkdı Hamidiye Mahallesi İmamı	Mekteb-i İ'dâdi Ulûm-ı Riyâziyye Muallimi	Mekteb-i İ'dâdi Tarih Muallimi			

Tablo 3: Malatya Sancağının Gündibey mekteb-i ibtidâisinde mevcûd şâkirdânın 328 ve 329 sene-i dersiyesi imtihânlarını mübeyyin numro cedvelidir

MF.İBT.488-23-1																
Malatya Sancağının Gündibey mekteb-i ibtidâisinde mevcûd şâkirdânın 328 ve 329 sene-i dersiyesi imtihânlarını mübeyyin numro cedvelidir																
İkinci Sene																
Tertib Numrosu	Mekteb Numrosu	İsim ve Şöhret	Kurân-ı Kerîm	Tecvîd	İlm-i hâl	Târîh-i Enbiyâ	Coğrafya	Hesâb	Ma'lûmât-ı medeniyeye ve ahlakîyye ve hıfzussıhhiyye âdîd kurâat	İmlâ	Hüsn-i Hat	Hüsn-i hal ve hareket	Yekün	Esnân	Mahall-i Velâdet	Mülâhazât
1	3	Çirkinzâde Ahmed Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	90	14	Gündibey	Üçüncü sınıfa terfi' etmiştir
2	7	Çirkinzâde Mehmed Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	90	11	"	"
3	4	Monla Mehmedzâde Tahir Efendi	10	9	10	10	10	9	10	10	10	10	88	14	"	"
4	55	Ali Kavasâde Mehmed Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	8	10	88	12	"	"
5	74	Hasarzâde Mehmed Efendi	10	10	8	7	7	10	8	10	10	10	80	16	"	"
6	75	Bostancızâde Zekeriyya Efendi	8	8	10	8	6	10	9	10	10	10	79	16	"	"
7	28	Abdurrahman Efendizâde Mehmed Efendi	8	8	10	7	7	9	10	10	10	10	78	11	"	"
8	6	Değirmenci Ahmed zâde Mehmed Efendi	10	8	10	8	7	10	6	10	9	10	77	12	"	"
9	5	Şehirlioğlu Ahmed Efendi	8	7	10	6	5	9	5	10	10	10	70	14	"	"
10	76	Eksihiyar oğlu Süleyman Efendi	10	10	9	8	8	3	8	7	7	10	70	14	"	"
11	60	Balo oğlu Bayram Efendi	8	8	8	6	5	1	7	9	7	9	59	14	"	"
12	61	Bostancızâde Hüseyin Efendi	9	.	14	"	Bilâ-mazeret imtihânda bulunmadığından sınıfında ibkâ

Birinci Sene													
Terrib Numrosu	Mekteb Numrosu	İsim ve Şöhret	Kur'an-ı Kerim	İlm-i hâl	Hıfzussıhhiye âid kırât-ı ahlakıyye	İmlâ	Hesâb-ı zihmî ve ameli	Hüsn-i Hat	Hüsn-i hal ve hareket	Yekûn	Esnân	Mahall-i Velâdet	Mülâhazât
1	12	Haytazâde Mehmed Nuri Efendi	10	10	10	10	10	10	10	60	10	Gündibey	İkinci seneye terfî etmişdir
2	11	Hasan Ağazâde Hacı Bekir Efendi	10	10	10	10	10	10	10	60	10	"	"
3	20	Kadızzâde Cumali Efendi	10	10	10	10	10	9	10	59	12	"	"
4	8	Tatarzâde Hamdi Efendi	10	10	9	10	10	10	10	59	13	"	"
5	59	Berberzâde Mehmed Efendi	10	10	10	10	10	9	10	59	11	"	"
6	57	Pamukzâde Mehmed Efendi	10	10	9	8	8	9	10	54	10	"	"
7	87	Çırmıkdılı zâde Mehmed Ali Efendi	10	10	8	7	6	9	10	50	12	"	"
8	45	Mamozâde Mustafa Efendi	9	9	8	7	7	6	10	49	12	"	"
9	78	Adrenikoğlu İbrahim Efendi	9	9	6	8	6	9	10	47	12	"	"
10	15	Ali Zade Ahmed Turan Efendi	9	10	8	7	7	6	10	47	9	"	"
11	66	Hasan Ağazâde Tahir Efendi	8	7	8	6	9	7	10	45	10	"	"
12	18	Hanlızâde Süleyman Efendi	9	8	5	8	7	7	10	44	10	"	"
13	102	Köroğlu zâde Mehmed Efendi	9	10	8	5	6	8	10	44	11	"	İkmâl etmişdir
14	17	Harikzade Abdullah Efendi	9	8	7	7	7	6	10	44	10	"	"
15	90	Fenalizâde Ebubekir Efendi	7	8	7	7	6	8	10	43	12	"	"
16	59	Bostancızâde Mustafa Efendi	7	8	7	8	7	6	10	43	12	"	"
17	9	Gökömer zâde Bekir Efendi	8	7	6	7	6	8	10	43	12	"	"
18	13	Kadızzâde Mehmed Efendi	9	9	6	5	5	7	10	42	10	"	"
19	82	Küflüzâde Mehmed Efendi	8	7	6	7	6	7	10	41	10	"	"
20	105	Keteciâde Ahmed Efendi	9	9	6	5	5	7	10	40	9	"	"
21	43	Kısa Hasan zâde Mehmed Efendi	8	9	6	5	5	7	10	37	10	"	"
22	24	Kısa Hasan zâde Şaban Efendi	9	5	7	5	9	6	10	37	10	"	"
23	26	Kandilzâde Hanif Efendi	7	8	6	5	9	7	10	37	12	"	"
24	25	Çil Hasan zâde Mustafa Efendi	8	7	5	5	6	7	10	36	10	"	"
25	44	Garibzâde İbrahim Efendi	10	9	5	6	9	4	10	35	10	"	"
26	103	Kör velizâde Emin Efendi	8	7	6	5	5	5	10	35	7	"	"
27	94	Hacı Mehmed Zâde Hacı Mehmed Efendi	8	6	6	5	8	6	10	35	9	"	"
28	42	Değirmenci Ahmedzâde Abdülkadir Efendi	7	5	5	6	5	6	10	34	9	"	"
29	22	Haytazâde Ebubekir Efendi	8	5	5	5	5	5	10	31	9	"	"
30	46	Cubulzâde Raif Efendi	5	6	5	5	6	6	10	31	12	"	Üss-i mizânı ikmâl edemediğinden sınıfında ibkâ
31	14	Narman zâde Hacı Bekir Efendi	8	4	3	3	4	5	10	29	12	"	"
32	20	Ağyozâde İbrahim Efendi	5	4	3	3	3	5	10	24	9	"	"
33	68	Hacı İbrahimzâde Mehmed Efendi	6	5	3	4	2	3	10	24	11	"	"
34	29	Değirmenci Ahmedzâde Hacı Bekir Efendi	6	5	4	3	3	3	10	23	11	"	"
35	36	Halyozâde Hacı Mehmed Efendi	7	4	3	2	3	3	10	22	9	"	"
36	22	Değirmenci Ahmedzâde Mustafa Efendi	6	3	3	4	3	2	10	21	10	"	"
37	37	Bâkizâde Cevdet Efendi	5	2	3	3	3	5	10	21	9	"	"
38	35	Ömerzâde Adıgüzel Efendi	5	4	3	3	4	3	10	21	9	"	"
39	40	Rahvanzâde Mehmed Efendi	4	3	3	2	3	2	10	20	12	"	"
40	77	Hasnozâde Davud Efendi	6	4	3	2	3	4	10	20	10	"	"
41	54	Çorluzâde Muharrem Efendi	5	4	3	3	2	3	10	20	10	"	"
42	44	Değirmenci Ahmedzâde Mehmed Efendi	5	4	3	3	2	2	10	20	12	"	"
43	21	Ricadin zâde Osman Efendi	6	5	6	.	1	.	10	19	11	"	"
44	65	Değirmenci Ahmed zâde Mustafa Efendi	4	3	3	2	1	2	10	19	9	"	"
45	27	Ayazâde Ahmed Hamdi Efendi	6	4	3	2	3	3	10	19	9	"	"
46	42	Ahmed Efendizâde Mehmed Efendi	5	3	3	2	2	2	10	18	9	"	"
47	84	Çorluzâde Ali Seyyid Efendi	6	4	3	1	3	1	10	17	11	"	"
48	63	Arabzâde Abid Efendi	5	2	3	2	3	2	10	17	11	"	"
49	64	Değirmencizâde Mehmed Efendi	5	4	3	1	1	2	10	17	11	"	"
50	91	Caferzâde Cafer Efendi	5	4	3	2	2	2	10	17	12	"	"
51	85	Tatarzâde Hamdi Efendi	4	3	2	3	2	1	10	15	10	"	"
52	38	Güllüzâde Süleyman Efendi	4	3	2	1	2	2	10	14	9	"	"

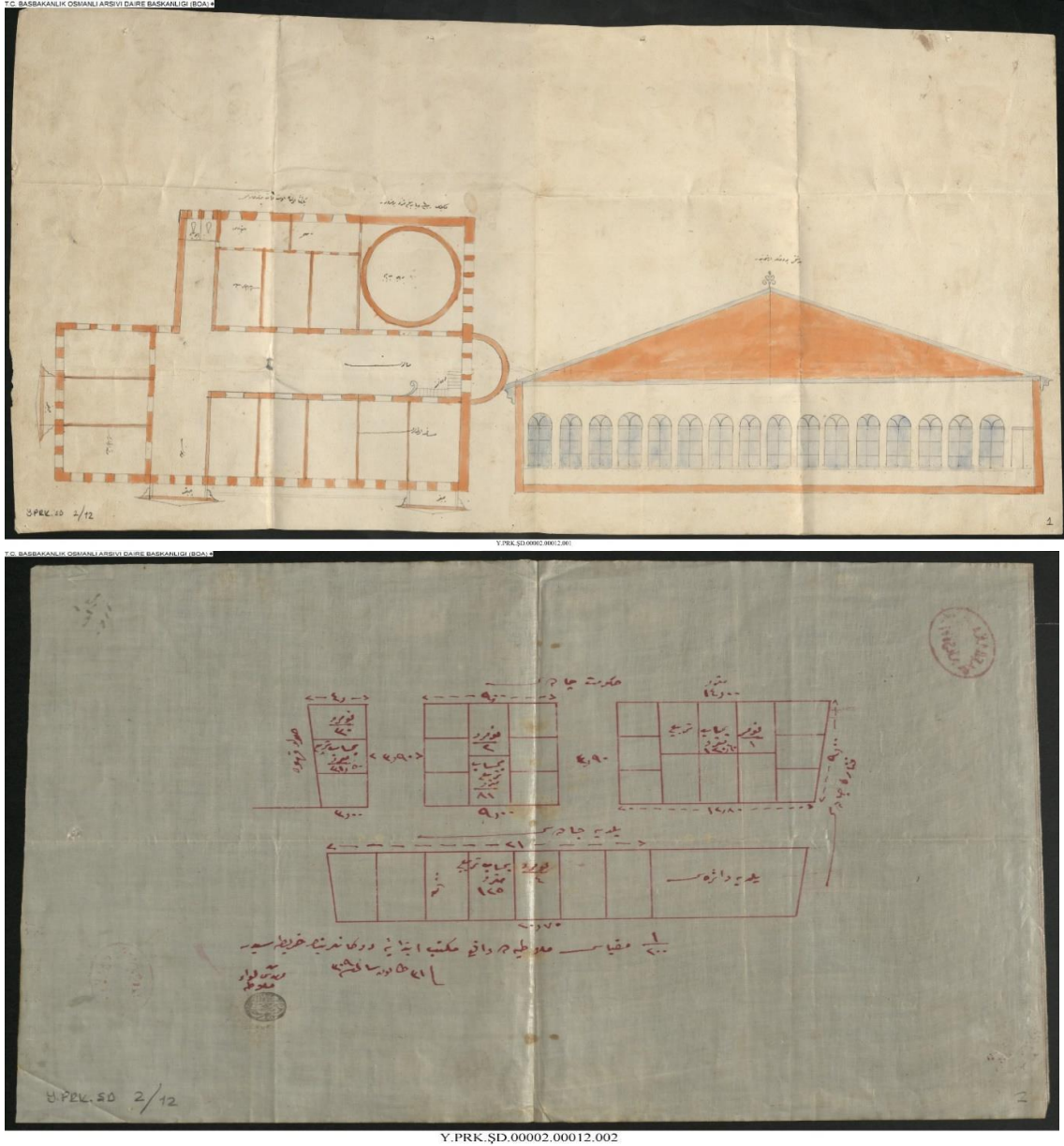
53	31	Kara Hasan Zâde Hasan Efendi	4	3	2	1	2	1	10	13	10	"	"
54	51	Ibişzâde İlyas Efendi	4	3	.	2	.	3	10	12	9	"	"
55	49	Kara Ali zâde Mehmed Efendi	3	3	2	1	1	2	10	12	9	"	"
56	53	Güllüzâde Mustafa Efendi	4	2	1	2	1	2	10	12	9	"	"
57	50	Monla Mehmed zâde Davud Efendi	4	3	.	2	1	2	10	12	9	"	"
58	92	Caferzâde Bayram Efendi	3	2	1	2	1	2	10	11	10	"	"
59	29	Emeksizzâde Ahmed Efendi	4	2	1	2	2	.	10	11	9	"	"
60	32	Berberzâde Receb Efendi	4	2	.	.	2	3	10	11	10	"	"
61	69	Hâcı İbrahimzâde Mustafa Efendi	4	2	.	2	.	3	10	11	9	"	"
62	72	Liyahizâde Hamdi Efendi	3	3	.	2	.	2	10	10	11	"	"
63	73	Aligeniş zâde Osman Efendi	4	3	.	.	2	1	10	10	12	"	"
64	67	Bostancızâde Hâcı Mehmed Efendi	3	2	.	2	.	2	10	9	10	"	"
65	88	Berberoğlu Ömer Osman Efendi	3	2	.	2	.	2	10	9	11	"	"
66	81	Hâcı Mehmedzâde Hüseyin Efendi	3	2	.	2	.	2	10	9	11	"	"
67	86	Sıyanikoğlu Ali Efendi	4	2	.	1	.	2	10	9	9	"	"
68	101	Arabzâde Mahmûd Efendi	4	2	1	.	.	2	10	9	9	"	"
69	30	Hızırzâde İbrahim Efendi	5	3	10	8	8	"	"
70	59	Rüstemzâde Hamdi Efendi	2	10	2	9	"	"
71	89	Tüccârzâde Hüseyin Efendi	10	.	11	"	Bilâ-mazaret imtihânda bulunmadığından sınıfında ibkâ

İhtiyat Sınıfı										
Terip numrosu	Mekteb Numrosu	İsim ve Şöhreti	Elif-bâ-yı Osmânî	Hesâb-ı zihnî	Hüsn-i Hat	Hüsn-i hâl ve hareket	Yekûn	Esnân	Mahall-i Velâdet	Mülâhazât
1	81	Çorluzâde Ahmed Efendi	9	10	10	10	29	9	Gündibey	Birinci seneye terfî' etmiştir
2	96	Değirmenci Bekirzâde Mustafa Efendi	8	7	6	10	21	11	"	"
3	80	Kara Mirizâde Hamdi Efendi	7	6	5	10	18	11	"	"
4	113	Küfletzâde Hacı Ahmed Efendi	6	5	6	10	17	8	"	"
5	100	Çolakzâde Ali Seyyid Efendi	3	3	2	10	8	8	"	Üss-i mizânı ikmâl edemediğinden sınıfta ibkâ
6	93	Yetimzâde Mehmed Efendi	3	2	1	10	6	9	"	"
7	104	Hüseyin Süreyyazâde Hamdi Efendi	7	2	1	10	6	6	"	"
8	34	Emeksizâde Tufan Efendi	2	1	1	10	4	8	"	"
9	99	Lamcızâde Ferhad Efendi	2	.	1	10	3	9	"	"
10	82	Çorluzâde Hasan Hüseyin Efendi	2	.	.	10	2	11	"	"
11	95	Ekşihyazâde Hamdi Efendi	1	1	.	10	2	10	"	"
12	106	Kara Mirizâde Mehmed Efendi	1	1	.	10	2	7	"	"
13	109	Çil Hasanzâde Mehmed Efendi	1	.	1	10	2	7	"	"
14	110	Küçük Ahmed Zâde İbrahim Efendi	1	.	1	10	2	5	"	"
15	112	Çobanzâde Behzad Efendi	.	.	2	10	2	8	"	"
16	33	Berberzâde Hamdi Efendi	.	.	2	10	2	8	"	"
17	114	Hanlızâde Mehmed Efendi	2	.	.	10	2	8	"	"
18	108	Sarı Ahmedzâde Mevlüd Efendi	1	.	1	10	2	7	"	"
19	107	Çayırzâde Ahmed Efendi	1	.	.	10	1	7	"	"
20	111	Kısa Hasan zâde Beşir Efendi	.	.	1	10	1	7	"	"
21	18	Hâcı Ahmed zâde Ahmed Efendi	.	.	.	10	.	9	"	İmtihânda bulunmamıştır

Malatya sancağının Gündibey karyesi mekteb-i ibtidâisi şâkirdânının imtihanları huzûr ve ma'rifetimizle icrâ kılınarak kazanmış oldukları numroları isimleri hizâsındaki sütun-ı mahsûslarında gösterilmiş olduğunu mübeyyin işbu mahale şerh verilüb taksim kıldını fî 3 mart sene 330

Mekteb-i mezbûr muallimi	Mühür
Karye-i mezkûr muallimi	Mühür
İ'dâdî muallimlerinden	Bulunamadı
İ'dâdî muallimi	Mühür
İ'dâdî riyaziye muallimi	Mühür
Mekteb-i İ'dâdî tarih ve coğrafya muallimi	Mühür

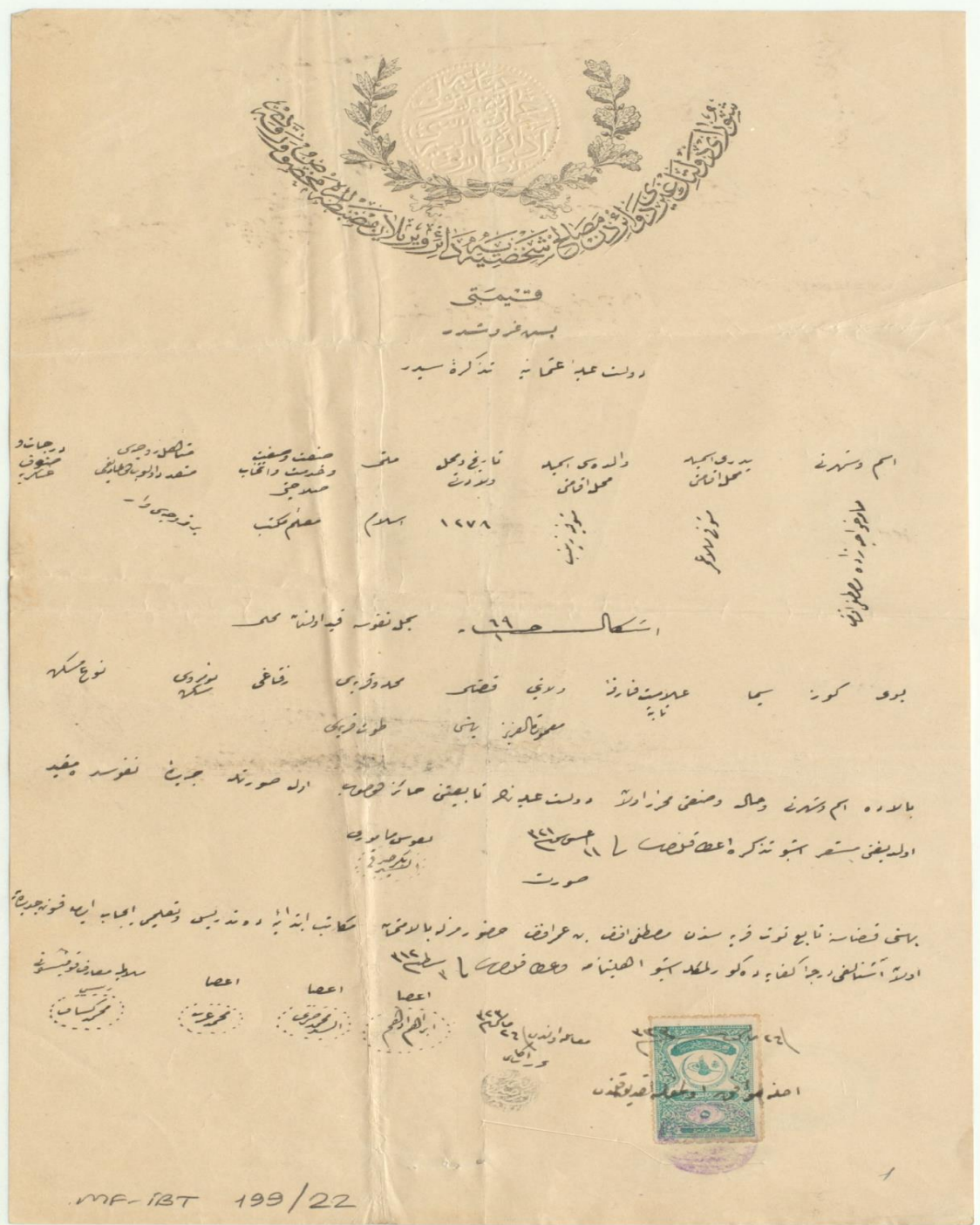
Malatya İbtidaîsine akar olarak yaptırılan misafîrhane ve dükkânların planı

Resim 1: Malatya İbtidaîsine akar olarak yaptırılan misafîrhane ve dükkânların planı

Kaynak: Nalcı, Ahmet, **Osmanlı Modernleşme Döneminde Malatya'da Eğitim (1869-1919)** Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin 2020, s.575. Geniş bilgi için bakınız: BOA. Y. PRK. ŞD. 2/12, (8 L. 1312/4 Nisan 1895).

Bir ehliyetname örneği (Besni'ye bağlı Tut nahiyesi ibtidaî mektebi muallimi Mustafa Efendi'ye ait)

MF.İBT.00199

Resim 3: Bir ehliyetname örneği (Besni'ye bağlı Tut nahiyesi ibtidaî mektebi muallimi Mustafa Efendi'ye ait)

Kaynak: Nalcı, Ahmet, **Osmanlı Modernleşme Döneminde Malatya'da Eğitim (1869-1919)** Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin 2020, s.580. Geniş bilgi için bakınız: MF. İBT., 199/22, (20 L. 1325/26 Kasım 1907).

Akçadağ İbtidâî Mektebi

Resim 4: Akçadağ İbtidâî Mektebi

Kaynak: Nalcı, Ahmet, **Osmanlı Modernleşme Döneminde Malatya'da Eğitim (1869-1919)** Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin 2020, s.576. Geniş bilgi için bakınız: BOA. MF. MKT. 946/59, (18 C. 1324/9 Ağustos 1906).

Bir ibtidaî mektebi açılış töreni (Yumurtalık-Kaldırım karyesi)

Resim 5: Bir ibtidaî mektebi açılış töreni (Yumurtalık-Kaldırım karyesi)

Kaynak: Nalcı, Ahmet, **Osmanlı Modernleşme Döneminde Malatya'da Eğitim (1869-1919)** Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin 2020, s.579. Geniş bilgi için bakınız: BOA. FTG.f.,1016.